

VIGILIA

2015 / 1

A piaristák 300 éve Magyarországon

KOLTAI ANDRÁS: A magyar piaristák „nagy évtizede” (1711–1721)
SZEKÉR BARNABÁS: Kollégiumalapító oklevelek a 18. században
SZELESTEI N. LÁSZLÓ: Horányi Elek, a lexikonszerző
Tomek Vince piarista generális följegyzéseiből

Piarista öregdiákok vallomásai: Adamik Tamás,
Bábel Balázs, Bendzsel Miklós, Dér András, Erdő Péter,
Felsővályi Ákos, Golda János, Perczel András,
Török Bernát, Vesztergombi György, Zlinszky János

Beszélgetés Jelenits Istvánval

80. évfolyam	VIGILIA	Január
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Múltunk és jövőnk	1
A PIARISTÁK 300 ÉVE MAGYARORSZÁGON		
KOLTAI ANDRÁS:	A magyar piaristák „nagy évtizede” (1711–1721)	2
SZEKÉR BARNABÁS:	Hangsúlyeltolódások a kollégiumalapító oklevelekben a 18. század folyamán	14
SZELESTEI N. LÁSZLÓ:	Horányi Elek, a lexikonszerző	20
SZÉP/ÍRÁS		
FENYVESI FÉLIX LAJOS:	Négy Radnóti-érem (<i>vers</i>)	26
TOLDI ÉVA:	Idegenségtapasztalatok. Ferdinandy György prózájáról (<i>tanulmány</i>)	27
TURCZI ISTVÁN:	Mintha mozdulatlan lenne (<i>prózavers</i>)	33
MUSZATICS PÉTER:	Mit akar egy könyv? Márai, a történelmi tudat és a múlt emlékezete (<i>esszé</i>)	34
BÁGER GUSZTÁV:	Feloldozás; Pillanat; Exit (<i>versek</i>)	39
BODÓ MÁRTA:	Körfolyosó (<i>novella</i>)	41
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
BODNÁR DÁNIEL:	Jelenits Istvánnal	43
DOKUMENTUM		
■	Tomek Vince piarista generális följegyzéseiből (<i>Közreadja Koltai András és Lukács László</i>)	52
NAPJAINK		
■	Piarista öregdiákok vallomásai: Adamik Tamás, Bábel Balázs, Bendzsel Miklós, Dér András, Erdő Péter, Felsővályi Ákos, Golda János, Perczel András, Török Bernát, Vesztergombi György, Zlinszky János	60
KRITIKA		
KENYERES ZOLTÁN:	<i>Az ismeretlen Rónay György</i>	71
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	73

Múltunk és jövőnk

A szentek között különleges helyet foglalnak el a rendalapítók: azok, akik Istentől kapott hivatásuk megvalósítására nem egyedül vállalkoztak, hanem közösséget hoztak létre. Életük így folytatódik a századokon át abban a szellemben, lelkiiségben, életállapotban, amelyet ők létrehoztak. A késő korok már nem is annyira az ő személyüket emlegetik, hanem a belőlük született, a művüket folytató szerzetesközösséget. Kalazanci Szent József esetében ez talán még inkább igaz, hiszen szerzete nem is az ő nevét viseli, hanem az általa létrehozott műről kapta nevét. A latin *Ordo Scholarum Piarum* elnevezés harmadik tagjából lett a magyar *piarista* szó.

Az elnevezés jelzi a rend legfőbb célkitűzését is. „Tanítórend”: iskolában oktató-nevelő szerzetesek közössége, akik erre külön szerzetesi fogadalommal is elköteleződnek. Tudományos ismeretekre oktatnak és bevezetnek a hit életébe. Nevelésükkel segítik a gyerekeket és a fiatalokat evilági boldogulásuk és túlvilági üdvösségük útján. Ahogy a rendalapító írta: *„Óhajtom, hogy az atyák egyre haladjanak a tudományok művelésében, hogy szolgálhassanak felebarátjuknak, de még jobban haladjanak a szent alázatosság erényében: ez a kettő együtt igen alkalmassá teszi az embert megismerni az igazságot és szeretni az igazi jót.”*

Sajátos — törekény és termékeny — szintézis a hit és a műveltség összekapcsolása. A piaristák az „Igazság munkatársai”: ott vannak az emberi haladás élvonalában, alkotó módon részt vesznek a tudományok és a kultúra fejlődésében — de úgy, hogy mindezt az örök Igazság fényében teszik, Krisztus nyomában járva, akinek elkötelezték magukat a szerzetespapi életformában. Kalazancius szerint: ha az atyák *„tanítanak vagy tanításra készülnek, úgy cselekedjék ezt, mintha az Úr Jézus állna mellettük és figyelné, hogyan tanítanak és hogyan készülnek”*. A 300 éves magyar alapítások története is azt mutatja, hogy szerzetház, templom és iskola elválaszthatatlan egységet alkot.

Kalazancius négy évszázada nyitotta meg első — ingyenes — iskoláját, elsősorban a társadalom peremére szorult, szegény fiúk számára. Elgondolása a nevelésről máig például szolgálhat az immár általánosan kötelezővé vált — folytonos reformokkal küszködő — iskolai oktatásnak. Jól tudta, hogy az oktatásnak a neveléssel kell párosulnia, hogy a gyermekek széles látókörű, művelt, a krisztusi nagykorúság szerinti felnőttekké, „jól nevelt” és érett személyiséggé váljanak, akik felelősséget vállalnak önmagukért és környezetükért, elkötelezetten szolgálják a közjót, embertársaik javát, és törekszenek a boldogabb életre, egy igazságosabb és testvériesebb világ létrehozására.

A múltunk felidézése nem pusztá merengés a „rég szép időkön”, hanem erőt ad és irányt mutat a jövőre. A piarista iskolák évszázadokon át beleszervesültek a magyar történelembe — folytatódjék ez így a jövőben is.

A magyar piaristák „nagy évtizede” (1711–1721)

KOLTAI ANDRÁS

1970-ben született Budapesten. A Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárának levéltárosa.

Miközben 1711. május 1-én a Nagykároly melletti majtényi síkon a felkelő kuruc lovasság letűzte zászlóit, és a katonák — élve az előző nap Szatmáron megkötött békeszerződés kínálta közkegyelemmel — hazafelé indultak, addig az ország egyházi és világi vezetői már azt tervezték, hogy a béke megszületése után hogyan népesítsék be birtokaikat, és hogyan teremtsenek Magyarországon az oszmán hódítás közel két évszázada után ismét európai kultúrát. Ez a folyamat már 1686-tól megkezdődött, amikor fölszabadult Buda, az ország szimbolikus fővárosa, és vele az ország nagyobbik része. Az 1703-ban Rákóczi Ferenc vezetésével támadt kuruc szabadságharc azonban ismét hadiállapotot, pestisjárványt és pusztulást hozott az országra.

Az ország kulturális újjáépítésében jelentős szerep jutott a szerzetesrendeknek, régieknek és újaknak egyaránt. Az újabbak közé tartozott a Kegyes Iskolák Rendje, vagyis a piaristák alig száz éves múltra visszatekintő közössége is, akik szívesen hasonlították magukat az „utolsó óra munkásaihoz”, tehát a Jézus egyik példabe-szédében szereplő szőlőmunkásokhoz (Mt 20), utalva arra, hogy bár rövid múltra tekintenek vissza, mégis másokkal egyenrangú helyük van az egyházon belül, mert nagyon fontos munkát végeznek.¹

A rend elsődleges célja ugyanis a fiúk ingyenes tanítása volt, és ezzel egy, az újkori európai társadalomban egyre jelentősebbé váló folyamat részeséivé váltak. A 17. századtól a magyar katolikus főpapok is kulcsszerepet szántak az oktatásnak az ország újrakatolizálásában. Támogatásukkal az 1620-as évektől a Jézus Társasága rend komoly iskolahálózatot alakított ki. A jezsuiták 1711-ben Magyarország és Erdély területén 13 kollégiumban, 15 rezidencián és 9 misszióban működtek, és ezek közül 19 helyen valamiféle iskola is volt.

Ezzel szemben a piaristák csak 1666-ban kezdték meg magyarországi tevékenységüket a Nyitra megyei Privigyén (nem számítva a Szepes megyei, de a Lengyel Királyságnak elzálogosított Podolint, ahol 1642 óta működött a lengyel piaristák kollégiuma). A 17. század végéig a rend még három helyen telepedett meg: a Zólyom megyei Breznóbányán, a Pozsony megyei Szentgyörgyön, és végül 1698-ban Nyitrán. Utóbbi kivételével egyik sem volt jelentős város, sem akkor, sem később. Ezért Nyitra, mint püspöki és megyeszékhely, központi

¹Koltai András:

*A magyarországi piaristák
rendi történetírásának
kezdetei (1688–1698).*

In: *A piarista rend
Magyarországon.*

(Szerk. Forgó András.)

Szent István Társulat,
Budapest, 2010, 64.

**A piaristák
magyarországi tevé-
kenységének kezdete**

²Horvát Sándor:
Okmánytár a piaristák
Szent László királyról
címzett nyitrai kollégiumának történetéhez, I.
Nyitra, 1896, 8.

³Piarista Rend Magyar
Tartománya Központi
Levéltára (=PMKL),
Archivum Provinciae
Hungariae vetus (I.1.a),
Lib. 1.

⁴Sántha György:
A piarista generálisok és
az önálló magyarországi
rendtartomány kérdése
(1680–1721).
In: *A piarista rend*
Magyarországon, i. m. 25.

Veszprém (1711)

⁵Nyers Lajos:
A veszprémi piarista
gimnázium tanárai
1711–1721. Veszprémi
kegyesrendi gimnázium
értésítője 1939/1940, 11.

szerepet játszott a rend stratégiájában. 1698-ban a piaristák szokatlan módon nem valamely helyi mecénás meghívására, hanem saját kezdeményezésből nyitottak ott iskolát, azzal a céllal, hogy onnét „intézményünk jobb emlékezetét az egész királyságba eljuttassuk”.²

A magyarországi piarista rendházak 1692-ig a lengyel rendtartományhoz (*provincia*) tartoztak, majd — rövid átmeneti időszak után — 1695-től a németországi rendtartománynak alárendelt viceprovinciát alkottak. Kezdetben a viceprovincia tagjainak fele lengyelekből, morvákából és csehekből állt, negyedét különféle helyekről származó németek alkották, a többiek pedig magyarországi szlávok (vagyis szlovákok) voltak. Utóbbiak aránya idővel egyre nőtt, és 1711-re a viceprovincia 44 tagjából már csak hatan voltak külföldi szlávok (cseh, morva, lengyel vagy horvát születésűek), hatan németek, viszont a szlovákok és magyarok száma együtt harminckettőre nőtt. A rendi katalógus 17-üket *slavus*nak, 15-üket pedig *hungaroslavus*nak nevezi, ami egyaránt jelenthet magyarul tudó szlovákot és szlovákul tudó magyart, ha ugyan ez egyáltalán eldönthető volt. Az erdélyi Zajkányi Lénárd (Leonardus a S. Eustachio) volt az egyedüli, aki anyanyelvi szinten csak magyarul tudott.³

A magyarországi piaristák készültek arra, hogy magyar nyelvterületen is működjenek. Már Nyitrán is azért telepedtek meg, mert úgy látták, hogy a városban „különösen magyar nemes ifjúság bőségesen van, és a viruló magyar beszéd miatt a legszámosabb a szláv részekről származó fiatalság gyülekezése is”. Bár akkoriban a gimnáziumok kizárólag latint, sőt kifejezetten latinul tanító iskolák voltak, tehát a tanár és diák eltérő nyelve elvileg nem jelentett akadályt, mégis az alsóbb osztályokkal való foglalkozás vagy a szülőkkel és helyi előjárókkal szükséges kapcsolattartás során nyilván számos esetben szükség volt arra, hogy a piaristák beszéljék annak a városnak a nyelvét is, ahol iskolájuk van.

1710 végén Czervenka Ignác (a S. Joseph) viceprovinciális azt tervezte, hogy abból az alig több mint ezer forintból, amelyet Takács János garamszőlősi plébános hagyott a rendre, valamelyik hódoltsági püspöki székhelyen, Pécsen vagy Vácott nyit iskolát. Giovanni Salistri (a S. Paulo) generális azonban arra utasította a viceprovinciáliszt, hogy a pénzt valamelyik szegényebb rendházra fordítsa, mert „inkább legyen egy megfelelő rendház, mint két szűkölködő”.⁴

Az 1711. évben mégis lehetőség nyílt a magyarországi piaristák számára egy püspöki székhelyen való megtelepedésre. Volkra Ottó János veszprémi püspök ugyanis elhatározta, hogy az oszmán háborúk miatt méltatlan állapotba került székvárosába piaristákat hív, hogy az atyák szemináriumot és iskolát vezessenek. 1711 nyarán sümegi rezidenciáján fölkeresték őt a rend képviselői, Czervenka viceprovinciális és Bajar András (a Conversione S. Pauli) szentgyörgyi házfőnök, akiknek a püspök évi 200 forintos évjáradékot ígért három szerzetes eltartására.⁵

Ez az akkori viszonyok között, amikor a pénztőke kamata évente állandóan 6 százalék volt, azt jelentette, hogy a piaristák alapítványa 3333 forintot tett volna ki. Ez igen alacsony összegnek számított. A privígyei rendházat Pálffy Pálné Khuen Franciska annak idején 12 szerzetes számára 25 ezer forintos alapítvánnyal hozta létre (tehát egy piarista éves ellátására 125 forint jutott), Mattyasovszky László nyitrai püspök pedig 1701-ben 24 ezer forintos alapítványt tett a nyitrai piarista kollégium számára. És még ezek sem számítottak jelentősnek a nagy jezsuita kollégiumokhoz képest. A pozsonyi kollégiumot Pázmány Péter 1626-ban 50 ezer forintos, a budai kollégiumot pedig Széchényi György 1687-ben 100 ezer forintos alapítvánnyal indította el. Ugyanakkor azonban a jezsuitáknak is voltak szerényebb rezidenciáik: Rozsnyón például 1659-ben Lippay György 6000 forintos alapítványából nyitottak iskolát.

Eltérrő szempontok

A piaristák elfogadták a csekélyke veszprémi alapítványt. Mint az elkövetkező évtizedben oly sokszor, az új alapításnál nem elsősorban az anyagi biztonságot keresték, hanem olyan lehetőséget láttak benne, amiért érdemes áldozatokat hozni, sőt figyelmen kívül hagyni a rendi Konstitúciókat és a generális figyelmeztetését is. Előbbi szerint ugyanis minden alapítónak templomról, iskoláról, házról, kertről, könyvtárról és 12 szerzetes ellátásáról kell gondoskodnia (pars 2, cap. 8, n° 4–8). Salistri generális pedig 1711. július 11-én azt írta a viceprovinciálisnak, hogy ne fogadjon el olyan alapítványt, amely nem elégséges legalább 8 vagy 12 szerzetes ellátására. „Sokkal hasznosabb lenne arról gondoskodni, hogy jó rendtagjaitok legyenek, kiváló fiatalokat neveljeteK, és megvalósítsátok intézményünk szerzetesi erényeit, minthogy új helyek elfoglalásával szétszórjátok a kicsiny nyáját.”⁶

⁶Sántha György: i. m. 26.

Ennek ellenére, a szóbeli megegyezésnek megfelelően 1711 októberében megérkezett Veszprémbe az első három piarista. Sajátos módon közülük a legfiatalabb, a mindössze 34 éves, de magyarul jól beszélő Zajkányi Lénárd lett az előjáró és egyben az egyetlen gimnáziumi osztály tanára, míg Szolcsányi Imre (a Spiritu Sancto) erkölcsstant tanított a szeminaristáknak, Herchel József (a S. Gabriele) pedig a püspök gyóntatója lett. Október 26-án beiktatták őket a reformátusoktól elvett lelkészlakba és iskolaépületbe, ahol november elején Zajkányi megkezdte a tanítást.

Az intézet sorsa azonban váratlan fordulatot vett. A református egyházközség ugyanis épületeik elvétele miatt föllebbezett a Magyar Királyi Kancelláriához, ahol a püspök lépését jogtalanának ítélték, és a házakat 1712. április 5-én vissza kellett adni a reformátusoknak. 1712 szeptemberében, amikor Bohn Euszták (Eustachius a SS. Trinitate), az új magyarországi viceprovinciális a veszprémi rezidencia vizitálására indult, a nyitrai rendház tagjai közül „sokan kételkedtek abban, hogy azon a helyen a mieink tartósan maradhatnak”.⁷

Volkra püspök azonban hamarosan más házakat szerzett a piaristáknak a veszprémi várban, sőt 1712. november 11-én a veszprémi

⁷PMKL, Acta domus Nitriensis (II.5), Lib. 3, 154.

⁸Christianus Kácsor: *Annales seu historia domus nostrae Wesp- rimiensis Scholarum Piarum Foundationis Wolkrianae, 1711–1778*: PMKL, Veszprémi rendház levéltára (II.6), Lib. 7, 5–7.; Lukcsics Pál – Pfeiffer János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. Veszprém, 1933, 162–163.; Jakab Réka: *Padányi*

Bíró Márton püspök és a
piaristák viszonya a rend
veszprémi megtelepedése
és építkezései idején.
In: A piarista rend
Magyarországon, i. m.
104–107.

káptalannak bemutatott végrendeletében eredeti ígérletét felül-
múlva 8500 forintot rendelt számukra. Ezt az összeget hamarosan
át is adta, majd a következő években alapítványát tovább bővítette.
1720 végén történt haláláig azonban nem adott ki olyan alapítóle-
velet, amelyet a rend is elfogadott. A veszprémi piarista iskola ennek
ellenére tovább működött, és a következő évtizedekben a Dunántúl
egyik legfontosabb katolikus gimnáziumává fejlődött.⁸

Kecskemét (1713–1714)

A Rákóczi-szabadságharc éveiben nem egyedül Volkra Ottó János-
nak jutottak eszébe a piaristák azok közül, akik új gimnáziumok ala-
pítását tervezték Magyarországon. Ilyen tervei voltak gróf Koháry
István dunáninneni és bányavárosi főkapitány-helyettesnek is, aki a
királyhoz mindvégig hűséges katona, mélyen hívő katolikus és ezek
mellett aggregény volt, tehát megtehetette, hogy kiterjedt birtokainak
jövedelméből számos kegyes alapítványt tegyen.

Az 1713. év tavaszán éppen a pozsonyi országgyűlésre igyekezett,
és szekere akkor ért Nyitrára, amikor az ottani piarista iskola diák-
sága misére vonult a kollégium ideiglenes fakápolnjába. A gróf meg-
hallotta a kicsiny iskolai harang szavát, és útját megszakítva betért a
misére. Titkára, Pécsi János ugyan aggódott, hogy a mise miatt késni
fognak Pozsonyból, de Koháry erre azt válaszolta: „*Non unctura
rotam, non tardent sacra dietam.*” (A kenés a kereket, a mise az ország-
gyűlést nem késlelteti.) Miután a piaristák megtudták, hogy kicsoda
a vendégük, Zajkányi Lénárd, az akkori rektor magyarul köszöntötte,
Koháry pedig megígérte, hogy a gyűlésről visszafelé újból meglátog-
tatja őket. Ez így is történt: az országgyűlésről hazafelé menet Sár-
lós Boldogasszony napját (július 2.) is a nyitrai piaristáknál ünnepelte.
Csak akkor árulta el azt, hogy már korábban, 1707. február 10-én Po-
zsonyban írásba foglalt végrendeletében 30 ezer forintot hagyott a
rendre, egy kecskeméti birtokán alapítandó piarista iskola számára.

Ez volt tehát a piarista rend addigi magyarországi történetének
legjelentősebb alapítványa. Ráadásul nem is kellett vele a főúr ha-
láláig várni, mert nyitrai élményeinek hatására Koháry úgy dön-
tött, hogy iskolaalapítási szándékát már életében megvalósítja. Bohn
viceprovinciális és Zajkányi nyitrai rektor hamarosan fölkeresték
őt csábrági várában, majd megegyezésük után 1713. december 26-án,
a Nagyszombatban tartott főrendi tanácskozás alkalmával Koháry
megszerezte tervéhez Kollonich Zsigmond váci püspök jóváhagyá-
sát, sőt azt egyúttal Keresztély Ágost prímással is megerősítette.
Pár nap múlva, 1714. január elején Nyitrán véglegesítették az alapít-
vány feltételeit.

Március elején Bohn és Zajkányi ismét Csábrágra utaztak, majd
onnan Koháry kecskeméti jószágigazgatója, Bajtay István Kecse-
kétre kísérte őket, hogy jelen legyenek a kollégium jövődjé-
telké kimérésénél a Déli-tó partján. Március 26-án már ismét Csábrágon
voltak, mert azon a napon készült el az alapítólevél első tervezete,
amelyet a viceprovinciális elfogadott, Koháry pedig átadta neki az

alapítványi összeg első kétharmadát, 20 ezer forintot, két darab, egyenként akónyi (53 literes) hordóban.

A piaristák addigi alapítványai esetében az (elméleti) alapítványi tőke többnyire magánál az alapítónál maradt, aki rendszeresen fizette a piaristák számára a kamatokat. Mivel Koháry nem így tett, az alapítvány megfelelően kamatozó elhelyezéséről a piaristáknak kellett gondoskodniuk. A viceprovinciális ezért Casimirus Holan (a S. Bartholomeo) bécsi piarista rektornál tudakozódott, és rajta keresztül sikerült megtalálnia Philipp Rosenberg-Orsini grófot, aki nagyobb összegű kölcsönt szeretett volna fölvenni. Ezért Bohn a Kohárytól kapott pénzt 1714 áprilisában Pozsonyon keresztül a bécsi piaristákhoz vitte, nem minden izgalom nélkül. Három lova mellé ugyanis 10 forintért vásárolt egy negyediket, de ez a ló Bécs kapuja előtt lábait szétvetve megmakacsolta magát, így ott kellett hagynia. A piaristák 20 ezer forintnyi kölcsönét Rosenberg-Orsini az első tervek szerint az alsó-ausztriai Gleiss uradalmára terhelte volna, de végül inkább morvaországi birtokát választotta, és 1714. július 11-én a morva tartományi táblától (*Landtafel*) kérte az adósság betáblázását.

Eközben a csábrági alapítólevelet elküldték Rómába is, ahol az éppen Genovában vizitáló generális helyett április 14-én elődje és helyettese, Giovanni Crisostomo Salistri állította ki a megerősítő dekrétumot. Kísérőlevelében nem adott hangot három évvel korábban generálisként hangoztatott kételyeinek, hanem örömet fejezte ki aziránt, hogy „Főtisztelendőséged előmozdítja a Magyarországi Provincia fejlődését, amelyhez főképpen még az szükséges, hogy nőjön alkalmas tagjainak száma”.⁹

Az alapításhoz szükséges királyi jóváhagyást Koháry a szeptemberre összehívott országgyűlés alkalmával szeretne volna megszerezni, és úgy tervezte, hogy azt követően a piaristák már 1714 októberében Kecskemétre költöznek, és november elején megkezdhetik az első tanévet. Ez a menetrend azonban csak terv maradt. Egyrészt ugyanis talán Koháry is jobbnak látta, hogy csak a teljes alapítványi összeg kifizetése után szerzi meg a királyi jóváhagyást, másrészt pedig a piaristáknak is gondjai támadtak a Kecskemétre küldendő rendtagok tekintetében.¹⁰

Vác (1714)

1714 októberében ugyanis Kollonich Zsigmond váci püspök is alapítványt tett egy székvárosában működő piarista kollégium föllállítására. Az alapítás gondolata — legalábbis Demka Sándor piarista 1750-ben papírra vetett elbeszélése szerint — akkor merült föl a püspökben, amikor 1713. december 26-án Nagyszombatban Koháry István jóváhagyását kérte kecskeméti alapítványához. Hamarosan ő is érintkezésbe lépett a viceprovinciálissal, akinek 1714. április elején fejtette ki elképzeléseit. Eszerint kezdetben 10 ezer forintot helyezne el siebenbrunni (Stájerország) családi birtokán, amely 6 százalékos kamattal évente 600 forintot jövedelmez, a piaristák ellátásának másik részét pedig a rendnek átadandó váci Szent

⁹Sántha György: i. m. 27.

¹⁰Demka Sándor: *Historia domus Kecskemétiensis / A kecskeméti ház története, 1714–1715.* (Ford. Glovitzky Zoltán.) Kecskeméti Piarista Gimnázium évkönyve 1989/1990, 11–13.; Junker László: *A kegyes-tanítórendiek kecskeméti főgymnasiunának története* [1. rész]. Kecskeméti kegyesrendi gimnázium értesítője 1895/1896, 5–14.; Vékony István: *Koháry István gr. élete tekintettel a kecskeméti kegyesrendi társház és gimnázium alapítására 1715–1915.* In uo. 1914/15, 13–14, 41–48.; Koltai András: *Koháry István és a kecskeméti piarista rendház alapítása.* In: *Koháry István emlékkönyv.* (Szerk. Kozicz János – Koltai András.) Budapest – Kecskemét, 2014, 69–91.

Mihály plébánia körülbelül 1000 forintos éves jövedelme biztosítaná. A püspök olyan piaristákat kért a viceprovinciálistól, akik mindhárom nyelvet (magyar, német, szláv) beszélik, és egy közülük a zenéhez is ért. Kollonich Zsigmond tervéhez megnyerte helynöke, Berkes András váci nagyprépost támogatását is. Erre főként azért volt szükség, mert Berkesnek le kellett mondania a piaristák javára az addig általa viselt váci plébánosságáról.

Miután a piarista rend generálisa 1714. június 30-án Rómában kelt levelében fölhatalmazta Bohn viceprovinciálist a váci alapítvány elfogadására, Kollonich püspök 1714. október 3-án Pozsonyban kiállította a kollégium végleges alapítólevelét. Ebben áprilisban leírt elképzelésén csak annyit változtatott, hogy a kissé megnövelt alapítványi tőke 12 ezer forintos első részét a nagylévárdi családi birtokon helyezte el.

A rend mind a kecskeméti, mind a váci alapítvány elfogadását fontosnak tartotta, de két új rendházhoz kevés megfelelő, magyarul jól beszélő tagja volt. „Versengett bennük a félelem — írta később Demka Sándor —, hogy egy ilyen előkelő helyet, egy püspöki székhelyet elszalasztanak, és az aggodalom, hogyan fognak azonnali áthelyezésre embereket találni.” Így tehát a Kecskemétre kiszemelt előjárőr, Zajkányi Lénárd (aki már Veszprémben is bevált) 1714 őszétől inkább Vácott lett superior. Nyitráról indulva október 28-án érkezett meg Vádra, Tagányi Adalbert (a S. Stephano) kíséretében, majd pár nap múlva követte őket Pöttr Keresztély (a S. Brunone) Szentgyörgyről és Surmány Imre (a S. Stephano) Privigyéről.

Iskolájuk számára a főtéren, a Szent Mihály templom mögött, a püspök palotájához közel kaptak egy kisebb házat, és minden biztonnal használták a Káptalan utca elején álló plébániaházat is.¹¹ Itt indították meg iskolájukat valószínűleg még 1714 őszén. Ebben az alsóbb osztályok és a grammatika mellett — az alapítólevél előírásának megfelelően — aritmetikai osztály is volt. Ezenkívül 1715 húsvétjától a rezidencia egyik tagja, Kubránszky János (a S. Ladislao) — aki novembertől a viceprovinciálissá kinevezett Zajkányi utódja is lett — morális teológiát tanított a püspök kispapjai számára.¹²

Kecskemét (1715)

Eközben a leendő kecskeméti rendház élére Zajkányi helyett az előkelő Nyitra megyei családból származó Majthényi Domonkos (a Matre Dei) került. Ám ő 1714 őszén nem Kecskemétre utazott, hanem a pozsonyi országgyűlésre, ahol 1715. január 10-én Koháry kifizette Joseph Dietrich (a S. Georgio) bécsi piarista rektornak az alapítványhoz hiányzó tízezer forintot, amelyet szintén Rosenberg-Orsininál helyeztek el, és ugyanaznap elkészült a végleges alapítólevelével is.

Miután mindez megtörtént, 1715. január 27-én elindultak Nyitráról Kecskemétre az első piaristák, Majthényi Domonkos, Kovácsovics Pál (a S. Petro) és Bieliczky Ágoston (a S. Leopoldo). Távozásuk előtt a nyitrai rendházban reggeli közben Szent Pál apostolnak a milétosziakhoz szóló búcsúbeszédét olvasták föl a katedráról, amelyben arról van szó, hogy „nem látjátok többé az én orcámat” (ApCsel

¹¹Tragor Ignác: *Vác vára és képei*. Vác, 1906, 160.

¹²Demka Sándor: i. m. 18–19.; Halmi László: *A váci kegy.-tanítórendi kath. főgymnasium vázlatos története*. Váci kegyesrendi gimnázium értesítője 1895/1896, 12.; Chobot Ferenc: *A Váci Egyházmegye történeti névtára*. Vác, 1915–1917, 97, 119, 609.; Koltai András: *A váci piarista kollégium alapítása: 1714–1715*. Váci Piarista Gimnázium évkönyve 2003/2004, 9–17.

20,38). Demka Sándor, a kecskeméti rendház későbbi krónikása, aki maga is jelen volt, krónikájában megjegyezte, hogy a prófécia valóra vált, mert Majthényi 1718-ban Kecskeméten hunyt el, tehát tényleg nem látta többé nyitrai rendtársait.

¹³Lásd a 10. jegyzetet.

¹⁴Demka Sándor: i. m. 11.; Christianus Kácsor a S. Emerico: *Historiae de ortu et progressu Provinciae Hungaricae, Prividiæ*, 1772: PMKL, Manuscripta vetera (I.2.a.), Ser. alt. 14, 145, 299–300.; Friedreich Endre: *A veszprémi Szent Anna-kápolna története 1727–1907*. Veszprém, 1907, 10.

Pozsonyi közjáték (1715)

A 18. századi piarista rendtörténetírók, Demka Sándor és Kácsor Keresztély szerint Majthényi Domonkos pozsonyi látogatása 1715. január elején nemcsak a kecskeméti alapítólevelet eredményezte, hanem általa született meg a piarista, kamalduli és trinitárius rendek magyarországi honosításáról szóló 1715. évi 102. törvénycikk is. A rendtörténetírók szerint a piarista rend nem szándékozta kérni honosítását, azonban amikor Majthényi az országgyűlés során üdvözlő látogatást tett Volkra Ottó János veszprémi püspöknél, az azonnal kérvényt íratott vele, méghozzá úgy, hogy annak szövegét maga diktálta. (Kácsor Keresztély elbeszélése szerint Volkra egyenesen az ablakából látta meg az utcán sétáló Majthényi Domonkost, és úgy hívatta őt magához.)¹⁴

¹⁵*Historica enarratio de origine domus nostrae Scholarum Piarum in... civitate S. Georgii*: Štátny archív v Bratislave, Pobočka Modra, Piaristi v Svätom Jure, Úradné knihy, 1, 94.

Ezzel szemben a szentgyörgyi rendház krónikája arról számolt be, hogy a rend honosításáról a viceprovinciális megbízásából Hrdovicz György (a S. Michel) szentgyörgyi rektor tárgyalta a főnemesekkel, és a törvénycikket február 23-án fogadták el.¹⁵ Úgy látszik, hogy a rend által beadott kérvény is csak 1715 februárjában keletkezett, mert abban arra hivatkoztak, hogy Magyarországon a rend már hét városban működik, tehát figyelembe vették a Majthényi Domonkos által januárban Kecskeméten létrehozott kecskeméti rezidenciát is.

Privigyei közjáték (1715)

A váci és kecskeméti alapításokkal a magyarországi piarista rendházak száma valóban hétre emelkedett. Ezért a rend generális kongregációja (a generális és tanácsosai) 1715. április 11-én Rómában elhatározták, hogy a magyarországi viceprovinciát provinciai rangra emelik, és a jámbor életű lengyel Paweł Nagrodzkit (a Jesu) teszik meg provinciálissá, akit már február 9-én Privigyére küldtek. A ki-nevezés tényét azonban nem hirdették ki, hanem Nagrodzkit ideiglenesen kommisszáriussá és vizitátorrá nevezték ki, hogy „infor-

mációt szerezhessen a mondott provincia előjáróságra alkalmas tagjairól”.

A magyarországi piaristák azonban, élükön Bohn viceprovinciálissal, nem ismerték a generális szándékát, hanem csupán azt érzékelték, hogy egy lengyelt küldtek hozzájuk vizitátornak. Ez ellen pedig nyíltan föllázadtak, és nem engedték, hogy Nagrodzki a vizitációt elvégezze. Így az kénytelen volt Privigyéről dolgavégezetlenül Podolinba távozni.

Ennek hatására a generális kongregáció 1715. augusztus 9-én visszavonta a magyarországi provincia föllállításáról hozott határozatot, Bohn Eusztákot pedig leváltotta, és a helyére Zajkányi Lénárd váci előjárót nevezte ki viceprovinciálissá, aki nem csatlakozott az engedetlenek mozgalmához.¹⁶

¹⁶Sántha György:
i. m. 28–35.

Beszterce (1715–1717)

Eközben történt, hogy Stefan Steinville tábornagy, az erdélyi hadak energikus főparancsnoka, aki szívesen beavatkozott a polgári és egyházi ügyekbe is, följánlotta, hogy 24 ezer forintos alapítványt tesz, ha a rend rendházat és iskolát hoz létre az erdélyi Besztercén, amelyet szinte kizárólag evangélikus szászok laktak. Ezért azt kérte, hogy német atyákat küldjenek, „mert a szász nemzet közelebb áll a némethez, mint a magyar nemzethez”.

A sikertelen magyarországi vizitáció miatt 1715-ben Steinville tervét a piaristák nem tudták megvalósítani, de Bohn Euszták, aki leváltása után Szentgyörgyön tanított filozófiát, továbbra is szorgalmazta az ügyet. Ennek köszönhetően a németországi provinciális 1717 nyarán Bohn Eusztákot két német rendtársa, Venantius Haul (a S. Barbara) és Sebaldu Hrasnik (a S. Antonio) kíséretében Besztercére küldte. Augusztus 9-én érkeztek meg a városba. Steinville utasítására a városi tanács átengedte nekik a domonkosok üres és romos kolostorát, de az ígért alapítvány helyett csupán 1000 aranyat adott nekik.

A domonkos kolostor azonban lakhatatlan volt, ráadásul félreeső helyen feküdt. Ezért a piaristák ideiglenesen a Magyar utcában álló Hendorfer-házban kaptak szállást a várostól, a miséket pedig a városháza egyik szobájában tartották. 1719-től hivatalosan is ők lettek a város plébánosai, majd 1720-ban a domonkos kolostort sikerült elcserélniük az ispotályosok templomára és rendházára. Ebben az épületben nyitották meg iskolájukat 1729-ben.¹⁷

¹⁷Christianus Kácsor a S.
Emerico: *Historiae*,
i. m. 142–144.; Biró
Vencel: *Katolikus kincsek*.
(S. a. rend. Sas Péter.)
Kolozsvár, 2012, 20–22.

Pest (1716–1717)

A piaristák váci és kecskeméti működése már az első években annyira sikeresnek bizonyult, iskoláik olyan fontos társadalmi szerepet töltöttek be, hogy 1716-ban a rendet három másik magyarországi városba is meghívták. Ráadásul az egyik esetben nem főpap vagy főúr vállalkozott alapításra, hanem Pest szabad királyi város tanácsa.

A város és a rend tárgyalásai 1716 októberében kezdődtek meg. A pesti piarista gimnázium létrehozása mindkét félnek komoly érdeke volt. A város lakói szerették volna, ha fiaiknak nem kellene naponta a Dunán átkelve látogatniuk a budai jezsuita gimnáziumot, a

¹⁸Budapest Főváros
Levéltára, Pest szabad
kir. város levéltára, Pest
város tanácsának iratai,
Intimata (IV.1202.c),
Intimata archivi antiqui,
N° 1327/A.

Merész döntés

rend elismertsége számára pedig hatalmas előrelépést jelentett, hogy az ország központjában működhetett. A pesti tanács egyik nyilatkozatában egyenesen úgy fogalmazott, hogy a rend „önként ajánlkozott” iskolanyitásra.¹⁸ A város részéről viszont az ügy legfőbb előmozdítója a tevékeny szindikusz (jegyző és ügyész egy személyben), Mosel Antal volt. A tárgyalások eredményeképpen 1717 februárjában már szerződéstervezet is született, amelyet a város választott polgársága március 15-i ülésén hagyott jóvá. Eszerint a rend vállalta volna, hogy a leendő pesti rendház négy tagja az iskola mellett káplánként is kisegíti a városi plébánost a magyar, német és szlovák nyelvű prédikációkban és a katekézisben. Cserébe a város évente 300 forintot ígért saját pénzéből, további 300 forintot pedig a plébános jövedelméből, aki arról a piaristák kápláni szolgálata fejében mondott le. (Ez összesen egy 10 ezer forintnyi alapítványnak felelt meg.)

A végleges megállapodás megkötését azonban késleltette, hogy Zajkányi Lénárd nem volt elégedett a város ajánlatával. Szerinte ugyanis a hitszónoki állást nem lehet a tanítás mellett ellátni, külön hitszónok eltartásához azonban 100 vagy 200 forinttal növelni kellene a rendház éves jövedelmét. Azt szerette volna, ha — a Konstitúciónak megfelelően — a pesti alapítvány is 12 fő ellátására nyújtana lehetőséget. Ezért 1717. július 26-án Pest városa úgy módosította ajánlatát, hogy a plébános kisegítése csak ideiglenes feladat lenne, sőt a város támogatni fogja, hogy a mostani plébános halála után a primás a plébánia adminisztrációját (és jövedelmét) a piaristákra bízza. A város följárólta az iskola és egy 12 főnyi rendház fölépítését, azonban azt is a viceprovinciális figyelmébe ajánlotta, hogy „nem szabadna elszalasztania ezt a lehetőséget, hogy gyökeret verjen a városban, még ha a sajátjából is kell ahhoz valamit hozzátennie”.

Zajkányi végül 1717. október 10-én — még a november elején szokásos tanévkezdés előtt — a pesti ajánlat elfogadása mellett döntött, és jelezte Moselnek, hogy amennyiben meglesz a lakásuk, négy rendtársával együtt rögtön Pestre indul, és ha bírják, egyelőre elvállalják a plébániai kisegítést is.

Zajkányi és a létrehozandó pesti rezidencia első négy tagja végül október 28-án érkeztek meg Pestre, ahol másnap újabb tárgyalás következett a városházán. A végleges pontok aláírása előtt Zajkányi egynapos gondolkodási időt kért, és este azokat alaposan megtárgyalta az első elöljárónak és német hitszónoknak kijelölt Goltperger Lipóttal (a S. Martino), valamint az iskola prefektusának és magyar szónoknak érkezett Demka Sándorral (a Visitatione B.M.V.). Mivel úgy döntöttek, hogy az alapítványt annak nehéz terhei ellenére is el kell fogadniuk, 1717. október 30-án a városházán Zajkányi aláírta az alapítólevelet. Ebben a plébániai kisegítés kérdése nem került be, ám a viceprovinciális szóbeli ígéretet tett rá, hogy három évig ezt a feladatot is ellátják. Október 31-én hivatalosan is kinevezte a rendház tagjait, akik közé a fentiekén túl még Puchóczy Márton (a S. Adalberto) a felsőbb, valamint Kosticky András (a S. Caecilia) az alsóbb osztályok tanárai tartoztak.

¹⁹Stephanus Erdős a S.
Ladislao: *Historia domus
Pestiensis*, I: PMKL, Pesti
rendház iratai (II.9.a), Lib.
1, 6–18.; Vajda Gyula:
*A kegyestaniórend
megtelepülése Pesten.*
Budapesti kegyesrendi
gimnázium értesítője
1881/1882, 54–88, itt:
67–70.; Takáts Sándor:
*A főváros alapította
budapesti piarista
kollégium története.*
Budapest, 1895, 27–28.;
Koltai András: *Pest és a
piaristák.* In: *A megújult*

piarista központ.
(Szerk. Turcsik István.)
Budapest, 2011, 13–14.

Debrecen (1716–1719)

²⁰Bakó János
levelezőfüzete, 1715–
1720: PMKL, Manuscripta
vetera (I.2.a), Ser. alt.

²¹Chilkó László:
*A debreczeni r. katolikus
egyház vázlatos
története.* Debrecen,
1877, 9–16.; Cserhalmy
József: *A kegyes-
tanítórendiek debreceni
társháza- és gymnasium-
jának története*
1719–1896. Debreceni
kegyesrendi gimnázium
értésítője 1895/96, 58.;
Zoltai Lajos: *A debreceni
róm. kath. templom,
a kegyestanítórend
társháza és a plébánia
területének 300 éves
múltja.* Debreceni
kegyesrendi gimnázium
értésítője 1934/1935,
10–14.; Málnási Ödön:
*Gróf Csáky Imre bibornok
élete és kora (1672–
1732).* Kalocsa, 1933,
114–118.

Korpona (1720)

A pesti piarista iskola tehát 1717. november 6-án nyílt meg abban a városháza mellett álló kis házban, amelyet a tanács alakított át a piaristák számára. Már az első napon 165 diák iratkozott be.¹⁹

Még a pesti tárgyalások megkezdése előtt, 1716 elején merült föl a piaristák debreceni megtelepítésének terve. Itt a nehézséget az okozta, hogy a „kálvinista Rómában” — csakúgy mint Besztercén — nem voltak katolikusok. Debrecen szabad királyi városi jogállását azonban 1712-ben az országgyűlés csak azzal a föltétellel emelte törvénybe, „hogy jelöljenek ki helyet egy katolikus plébániatemplom fölépítésére”. Miután ez megtörtént, a nagyváradi káptalan 1716. november 16-án Keczer István kanonokot küldte oda plébánosnak. A plébános helyzete azonban a szegényes szállás és katolikus hívek hiánya miatt tarthatatlannak látszott.

Ezért Bakó János váradi prépost, aki gyerekkorában, valamikor az 1670-es években a privigyei piarista iskola diákja volt, még a telek kijelölése előtt följajánlotta püspökének, Csáky Imrének, hogy alapítványt tenne a rend debreceni működéséhez: „a piarista rendet *sub specie plebani* [plébánosi minőségben] igen jó modalitás [alkalom] volna oda introducálni [bevezetni]” — írta 1716. január 25-én.²⁰

A terv azonban csak lassan valósult meg. Csáky Imre ugyan 1716-ban többször is tárgyalta a szentgyörgyi rendház rektorával, de a tárgyalások félbeszakadtak. Végül 1718 tavaszán a püspök hívására Zajkányi Lénárd fölkereste Csákyt magyarbéli kastélyában, és megbeszélésük eredményeképpen áprilisban Bakó prépost és a rend szerződést kötöttek egy 28 ezer forint értékű alapítvány elfogadásáról. Az alapítványi tőke kezdetben Debrecen, Breznóbánya, Szikszó és Aszaló városoknál, valamint Csáky Imrénél volt elhelyezve.

Az első piaristák 1718 novemberében indultak el Debrecen felé. Szlopnyay Elek (a Ressurrectione Domini) és társa, Halápy Konstantin (a Passione Domini) Nyitráról először Kalocsára mentek Csáky Imréhez (aki nemcsak váradi püspök, hanem kalocsai érsek is volt), majd onnét Váradra. 1719. január 17-én érkeztek meg Debrecenbe, ahol pár napon belül teljesen rájuk maradt a plébánia adminisztrációja, mert Keczer János plébános hamarosan Váradra távozott.

Eközben Pozsonyban Zajkányi Lénárd tovább folytatta a tárgyalásokat az alapítóval. A végleges alapítólevelet Bakó János május 17-én Pozsonyban állította ki, majd azt október 9-én III. Károly király is megerősítette. Ez teremtetette meg a debreceni piarista iskola alapjait, amelyet másfél év múlva, 1721. január 21-én nyitottak meg.²¹

Bakó János mellett, és vele egy időben, 1716-ban egy győri származású esztergomi kanonok, Olasz Pál is alapítványt kínált a piarista rend számára. Ő a Hont megyei Korponán szeretett volna piarista iskolát alapítani. Korábban másfél évtizedig a város plébánosa volt, 1710-ben azonban esztergomi kanonokká nevezték ki. Már 1715-ben szeretett volna visszatérni Korponára, de Keresztély Ágost érsek

nem engedte. Talán ezért találta ki, hogy piarista rendházat alapít a városban. Ő is úgy képzelte, hogy a piaristák jövedelmének egy részét a helyi plébánia fogja fedezni. Sikerült elérnie, hogy ezt 1720. április 16-án négy évre az érsek is engedélyezte.

1720. május 26-én tehát Zajkányi Lénárd vezetésével megérkeztek Korponára az első piaristák, Knabe Ágoston (a S. Maria Magdalena) plébános és Maróty József (a S. Philippo) hitszónok, akiket másnap az esperes beiktatott a plébániára. Az iskolát 1720. december 2-án nyitották meg, de a kicsiny városban soha nem akadt sok diák.

A korponai piarista rendház jövőjét végül nem a plébánia, hanem Olasz Pál 18 ezer forintos alapítványa biztosította, amelyről 1724. január 25-én állított ki alapítólevelet. Ebben — jellegzetes plébánosi gondolkodással — nemcsak tanításra és bizonyos misék elmondására kötelezte a piaristákat, hanem arra is, hogy a diákjaik részt vegyenek a város ünnepi körmenetein.²²

²²Christianus Kácsor a S. Emerico: *Historiae*, i. m. 176.; Balanyi György: *A magyar piarista rendtartomány története*. Budapest, 1943, 34–35.

Szeged (1719–1720)

Nem sokkal a piaristák debreceni letelepedése után egy újabb alföldi város merült föl a piaristák szemhatárán: Szeged. Temesvári János bíró Kecskeméten ismerte meg a piaristák tevékenységét, és elhatározta, hogy saját városában is letelepíti őket.²³ Ezért 1719. június 2-án kelt levelében egyenesen Joachim Bartsch (a S. Adalberto) németországi provinciálishoz fordult, aki június 8-án a magyar viceprovinciálist, Zajkányi Lénárdot bízta meg a tárgyalásokkal. Zajkányi július végén el is indult Nyitráról Szegedre, de Pesten megbetegedett, így végül Zaboynik Péter (a S. Paulo) kecskeméti házfőnök és Hromko Lőrinc (a S. Matthaео) utaztak helyette a Tisza partjára.

A város terve az volt, hogy — a budai jezsuita vagy a váci piarista alapításhoz hasonlóan — a szegedi felsővárosi Szent Dömötör plébániát adják át a piarista rendnek, amely saját kegyuraságuk, valamint az esztergomi érsek joghatósága alatt állt, és akkor éppen betöltetlen volt. Ráadásul a plébániára Nádasdy László csanádi püspök is jogot formált. Így a város egyszerre szabadult volna meg a plébános kinevezésének nehéz procedúrájától, és gyarapodott volna egy gimnáziummal. A cél érdekében a plébánián kívül még évente 600 forint jövedelmet (amely 10 ezer forintos alapítványnak felel meg), rendház- és iskolaépületet, valamint kertet és majort ígértek a piaristáknak.

Ennek megfelelően 1719. augusztus 5-én elkészült az alapítólevél fogalmazványa, amelyet azonban az iskolai év novemberi kezdetéig egyik fél sem hagyott jóvá, sőt október 16-án Zajkányi még változtatásokat kért, és azt javasolta, hogy várjanak egy évet a rend beiktatásával, mert „ezen üdő alatt *contractus* [szerződés], *assensus* [jóváhagyás] és az paterek és oskolák részéről alkalmas *positio* [rendelkezés] lehessen”. Azt is kérte, hogy — a vitát elkerülendő — az esztergomi érsek és a csanádi püspök is járuljon hozzá ahhoz, hogy a piaristák veszik át a plébániát. Ezért 1720 januárjában Temesvári János főbíró és Csőke János főjegyző Bécsbe utaztak, és ott 1720. február 17-én sikerült megszerezniük Nádasdy László jóváhagyását. A püspök azonban kikötötte,

²³Demka Sándor: i. m. 21–22.; Kilián István: *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*. Argumentum, Budapest, 1994, 394.

hogy amikor ismét létrejön a csanádi káptalan, a városnak annak tagjai közül kell plébánost választania. Három nap múlva a király is jóváhagyta az 1719. augusztus 5-re keltezett szerződést.

Az első három piarista Kovácsovics Pál (Paulus a S. Petro) addigi pesti magyar hitszónok vezetésével 1720. július 11-én érkezett meg Szegedre. Ideiglenesen a Szent Dömötör templom délkeleti oldalán kaptak egy rozoga házikót, az iskola számára pedig egy kétszobás házat, amely tíz évvel korábban pestiskórháznak épült. November végére a szegedi piaristák száma ötre nőtt, december 16-án pedig megérkezett Nyitráról Kubránszky László (a S. Joanne Bapt.) előjáró is. Az iskola azonban csak egy évvel később, 1721 novemberében nyílt meg.²⁴

Befejezés

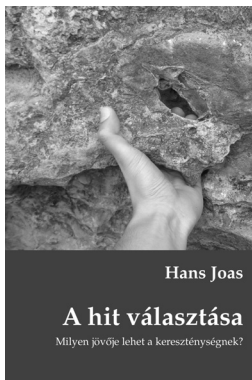
A piarista rend magyarországi „nagy évtizedének” befejezését az jelentette, hogy 1721. március 7-én a rend generális kongregációja föllállította az önálló magyar rendtartományt, és első provinciálisává Zajkányi Lénárdot nevezték ki. Ezt a lépést Andrea Boschi generális már 1719 elején tervezte, de akkor még túl kevésnek találta a rendtagok létszámát. Két év múlva azonban már tizenkét rendházban 76 piarista élt Magyarországon (a növendékekkel együtt).

Az 1711 és 1721 között Magyarországon létrehozott nyolc új piarista rendház, illetve a hozzájuk kapcsolódó hét gimnázium nemcsak számszerűleg jelentős, hanem azért is, mert olyan városokban jöttek létre, amelyek az elkövetkező évtizedekben, sőt évszázadokban komoly fejlődésnek indultak. A 20. század végére — Korpona és az erdélyi Beszterce kivételével²⁵ — mindegyikük megyeszékhely, sőt katolikus egyházmegyei székhely lett. Fejlődésükhöz pedig a kedvező földrajzi és politikai változásokon túl azok az iskolák is jelentősen hozzájárultak, ahol tudós, áldozatkész és lelkes piarista tanárok tanították az egymást követő generációkat.

²⁴Pap János: *A piaristák Szegeden (1720–1886)*. Szeged, 1886, 6–21.; Reizner János: *Szeged története*, I. Szeged, 1899, 287–298.

²⁵Besztercét már a korabeli Magyarországon is olyan távolinak látták, „mint Moszkvából Szibériát”, lásd Christianus Kácsor a S. Emerico: *Historiae*, i. m. 143.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

HANS JOAS

A hit választása

Milyen jövője lehet a kereszténységnek?

Hans Joas a globális világ összefüggésében jelentkező vallási folyamatokat és a kereszténység várható jövőbeli fejlődését vizsgálja könyvében. Részletesen elemzi a szekularizálódás folyamatát, a modernizálódásról alkotott különböző felfogásokat, vizsgálja a vallás nyilvános szerepének alakulását, a vallás és az erőszak viszonyát, s felvázolja, hogy az ezredforduló után kibontakozó tudományos és társadalmi folyamatok tükrében a keresztény egyháznak hogyan lehetne megszervezniük életüket. Árnyalt és kritikus elemzésesei olyan gondolkodókat is megszólaltatnak, akik eddig kevésbé ismertek Magyarországon.

Ára: 2.900 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

Hangsúlyeltolódások a kollégiumalapító oklevelekben

SZEKÉR BARNABÁS

1987-ben született Budapesten. Jelenleg az ELTE BTK Közép- és Kora Újkori Egyetemes Történeti doktori programjának doktorandusz hallgatója és a budapesti Piarista Gimnázium óraadó tanára.

A 18. század folyamán

„...mivel az ifjúság nevelésében a legnagyobb elhagyatottságot tapasztaltunk, úgyhogy a belháborúk elmúltával, a pestis pusztítása és más siralmas állapotok által egyházmegyénk azon szerencsétlen helyzetbe jutott, hogy még a rossz hírű katolikus kántortanítók is eltűntek, és az igazhitű ifjúság az olvasás és írás első elemeinek elsajátítására nem katolikus tanítókat volt kénytelen felkeresni, az volt az egyedüli vágyunk, hogy alkalmas és ügyes katolikus tanítókat találjunk, akik a növekvő gyerekeket ne csak a tudás kezdeteibe vezessék be, hanem a katolikus vallás alapjaira is oktassák, amely tudás neveljen a királynak és a hazának hasznos, jámbor, derék, szeplőtelen, kora ifjúságuk óta a küzdő katolikus egyházban befogadott erkölcsökkel rendelkező polgárokat, akik majd a meny-nyekben győzedelmeskedő egyház méltó harcosaivá válhának.”¹

¹Koltai András: *A magyarországi piarista kollégiumok alapítólevelei*. <http://archivum.piar.hu/rendtortenet/forrasok/alapitolevelek/> (Letöltve: 2014. november). A magyar fordítás Koltai András munkája.

A fenti sorok Volkra Ottó János veszprémi püspök (írnokának) toláblól származnak. Valamikor 1719–1720 folyamán vetették őket papírra, amikor az idős püspök ünnepélyes alapító dokumentumot állított ki székvárosának piarista rezidenciája számára. A rend — Volkra hívására — 1711-ben telepedett meg a városban, nemsokára iskoláját is megnyitotta, az alapító okirat végső formába öntése viszont késett, miután a ház fenntartására a püspök által kezdetben letett összeget a rend is kevesellte, és a püspök is ki kívánta egészíteni. Csak amikor ez utóbbi megtörtént — egy új végrendelet formájában —, került sor arra, hogy a veszprémi alapítást véglegesnek szánt szerződéssel lás-sák el. A történet egyébként még itt sem ér véget, hiszen a piarista rendtartományi vezetés — egyelőre nem tudni, miért — nem írta alá az okiratot, és minden arra mutat, hogy Volkra 1720. decemberi halála, illetve az anyagiak tényleges rendezése után feledésbe merült az ügy, a veszprémi piarista háznak így sosem készült végleges alapítólevele.²

²Uo.

Egy tipikus példa?

E rövid történetet egy tanítórend megtelepedéséről egy magyarországi városban a 17–18. században számos elemében tipikusnak tekinthetjük. Ezek közé tartozik az alapítás időpontja is: a 18. század első évtizedeiben jellemzően a piarista rend mellett döntöttek azok az egyházi vagy világi személyek, akik nyilvános katolikus latin iskolát kívántak látni valamely településen. A jezsuiták tekintélyes, a nagy-szombati egyetem mellett további „felsőfokú” képzést adó intézményeket is magában foglaló iskolahálózata ezen időszakban már csak

³Balanyi György – Biró Imre – Biró Vencel – Tomek Vince: *A magyar piarista rendtartomány története*. Magyar Kegyesitanítórend, Budapest, 1943; vö. Julius Városvy – Fridericus Weiser: *A katolikus iskolaiügy Magyarországon, II/1–2*. Colocae, 1882–1885 (a továbbiakban: KIM II.); Mészáros István: *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

⁴Diós István: *Kegyes alapítvány*. In: Magyar Katolikus Lexikon, 6. kötet. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 435.; Fügedi Erik: *Sepelierung corpus eius in proprio monasterio: A nemzeti-ségi monostor*. Századok 125 (1991), 35–67.

⁵Koltai András: *A magyarországi piarista kollégiumok alapítólevelei*, i. m.

⁶Nyomtatásban: KIM II/2, 213–218. Az alapítólevelek a rendtartomány levéltárában külön gyűjteményben találhatók: PMKL, APHV, Diplomata foundationum collegiorum nostrorum, Nr. 1–35. A továbbiakban csak a nyomtatott megjelenés helyére hivatkozom.

⁷Nyomtatásban: KIM II/1, 17–24.

egy-két további taggal növekedett, a többi szerzetesrend pedig — ekkor még — jellemzően nem foglalkozott az oktatás e szintjével. A piarista rend viszont a századfordulón fennállt három házát 1721-ig újabb nyolccal toldotta meg a Magyar Királyság területén, valamint eggyel Erdélyben. Az ezen évben megalakult magyar provincia Mária Terézia trónra lépéséig még hét (ebből egy erdélyi) házzal bővült. Mindeközben a többi szerzetesrendre négy új iskolaalapítás jutott.³

Nemcsak ez mutatkozik azonban jellemző vonásnak a veszprémi püspöknek a piaristákat letelepítő aktusában, hanem maga a szerződés is. Tetszőleges személy, egyszerű városi polgártól akár az uralkodóig, adományozhatott anyagi javakat egyházi intézményeknek abból a célból, hogy azok valamilyen, az egyén vagy egy közösség lelki üdvösségét előmozdító szolgálatot lássanak el, például imádkozzanak az alapítóért, lelkipásztorkodjanak, vagy neveljék az ifjúságot. Mivel e kegyes alapítványt (*pia fundatio*) rendszerint örök időkre tették, és gondoskodni kellett annak az alapító halála utáni fennmaradásáról is, alapítólevelet állítottak ki, amelyben átruházták az alapítvánnyá tett birtokot, épületet vagy pénzüsszeget a kiszemelt intézményre, illetve felsorolták annak az alapítvánnyal kapcsolatos kötelességeit. A középkori és kora újkori szerzetesházak rendszeren ilyen alapítványoknak köszönhatték létüket, így az alapítólevelek — ha elkészültek — ezen intézmények legféltettebb kincsei közé tartoztak.⁴

A veszprémi alapítólevél tehát azt tekintve, hogy formailag sohasem véglegesítették, kétségkívül különleges, hiszen a veszprémi az egyetlen ilyen piarista ház a 18. században alapítottak közül, tartalmában azonban korának gyermeke. A rendi előírások — lényegében a jezsuita mintát követve — megfelelő épületeket és az éves jövedelmet biztosító pénztőkéket kívántak meg a letelepedéshez. A püspök által adományozott 12 ezer forintos tőkeösszegeből évente (6 százalékos kamattal) 720 forint jövedelem származott, az épületek pedig rendházként és iskolaként funkcionáltak.⁵ Korának gyermeke az alapítólevél az idézett sorokban is, amelyek az alapítás motivációját ismertetik. Volkra e szerint egyfelől egyházmegyéje ellátatlanságát, másfelől a protestáns térnyerés jelentette veszélyt próbálta „alkalmas és ügyes katolikus tanítókkal” orvosolni. Az ő jelentőségük pedig nemcsak a tudományok közvetítésében, hanem a diákoknak a *küzdő egyház* méltó tagjaivá nevelésében is állt.

Ezt az elképzelést szinte egyöntetűen adják vissza mindazok az oklevélszövegek, amelyek a piaristák fent említett expanziójának időszakában keletkeztek, s a fogalmazásmód még egyházi és világi alapítványtevők között sem mutat jelentős különbséget. Az 1720-as évtizedben négy alapítólevelet állítottak ki piarista ház számára: a tokaji (1721),⁶ a korponai (1724),⁷ a nagykárolyi (1725)⁸ és a rózsashegyi (1727)⁹ házét. A négy alapítványtevő sorrendben: Pikóczy Eleonóra, egy százados özvegye, Olasz Pál címzetes püspök, nagyszombati plébános, gróf Károlyi Sándor altábornagy és gróf Johann Jakob von Löwenburg udvari kamarai tanácsos volt. Pikóczyné eredetileg magyarul írt szö-

⁸Nyomtatásban: KIM II/2, 218–224.

⁹Nyomtatásban: Pavol Stano: *Piaristické obdobia gymnázia 1729–1918*. In: 250 rokov ružomerského gymnázia, zostavil Stanislav Böhm et kolektív. Ružomberok, 1979, 59–61.

¹⁰Nyomtatásban: KIM II/1, 132–135.

¹¹Nyomtatásban: KIM II/1, 158–160.

¹²Például Szijártó M. István: A „konfesszionális rendiségtől” az „alkotmányos rendiségig”. Történelmi Szemle LIV. (2012) 1, 37–62.; Siptár Dániel: A szerzetesség első megtelepedési hulláma a töröktől visszafoglalt dunántúli városokban. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv VII (2012), 339–358.

Mária Terézia uralkodása

¹³Lásd a 3. jegyzetet.

¹⁴Koltai András: A szenci Collegium Oeconomicum alapítása. In: Szenc – egy város évszázadai. (Szerk. Strešňák Gábor.) Szenc, 2013, 150.

vege tömören foglalja össze, hogy Isten „*kegyelmét és ajándékait*” kívánja visszafizetni, amikor „*az eretnekségek kiirtására, a római katolikus hit növelésére és az ifjúság oktatására*” a városba telepíti a rendet. Gyakorlatilag ugyanezen pontokat találhatjuk a felsoroltakon kívül a Dessewffy István által kiadott kisszebeni (1739)¹⁰ alapítólevélben is. A rózsaszebeni alapítólevélről ráadásul a szövegegyezések alapján biztos állíthatjuk, hogy szerzője a nagykárolyit másolta.

A fentiekől valamelyest eltér a máramarosszigeti példa (1736),¹¹ az itteni ház alapító okiratát ugyanis a királyi kancellária állította ki, mivel a város a Kamara birtoka volt. E szöveg is tartalmazza egyfelől, hogy semmi sincs, „*ami az isteni jósnak hálásabb és az emberi nemnek üdvösebb, mint ha az Isten tiszteletét minden helyeken hirdetik*”, másfelől pedig, hogy a Habsburg ház „*örökletes jámborsága*” és az orszáért érzett atyai gond indítja az uralkodót az alapítványtételre.

De mit mond nekünk az, hogy szemmel láthatóan évtizedeken keresztül hasonló szövegek születtek az alapítólevelekben? Az alapítás szükségességéről szólókat nem biztos, hogy az alapítók személyes motivációjaként érdemes olvasni, hiszen eredeti megoldások helyett ismert és megbízható fordulatokból építkező jogi szövegeket vizsgálunk, sőt még a konkrét szövegátvételt is láttunk egy példát. Ezzel együtt azt hiszem, nem szabad azt gondolnunk, hogy ezek a mondatok véletlenül kerültek a helyükre. A kortársak számára világos volt jelentésük, és ha felhasználták őket, akkor valamelyest jelen is volt a korszak mentalitásában. Mária Terézia uralkodásának kezdetéig azok, akik alapítványt tettek a piarista rendnek, elsősorban egyházi intézményt kívántak alapítani, amely a katolikus hit terjesztését szolgálja a maga speciális területén — ez az állítás azért érdekes, mert számos adattal egybehangzóan mutat arra, hogy a 18. század első felének Magyarországon a közélet első számú rendezője a felekezeti volt.¹²

Nézzük, hogy mi történt a későbbiekben. Mária Terézia uralkodása idején a rendtartomány növekedésének üteme lelassult. 1740 után több mint tíz év telt el új alapítás nélkül. 1751-ben az Arad megyei Szentannán telepedtek le, majd az 1760-as évtizedben több speciális oktatási intézmény mellett három új közép fokú iskola felállításával bízták meg a rendet. Ez a korszak egyébként a ferences latin iskolák számának gyarapodását hozta, mindaddig, míg 1773-ban fel nem oszlatták a jezsuita rendet, és ezzel hosszú időre le nem állt a latin iskolák hálózatának bővülése Magyarországon.¹³

Gróf Esterházy Ferenc valószínűleg 1761-ben ajánlott először alapítványt a piaristáknak egy tatai ház és iskola felállítása érdekében, ám a terv rövid ideig megakadt a tárgyalási szakaszban, mivel Ferenc testvére, Esterházy Miklós, aki szentpétervári követi szolgálatából tért haza, birtokot cserélt testvérével: a tatai uradalom Miklós tulajdona lett. Esterházy Ferenc, aki eközben kancellári kinevezést kapott, a tataiért cserébe elnyert semptei uradalmon a királynővel és a piaristákkal együttműködve gazdasági iskolát és árvaházat alapított.¹⁴ A tatai

¹⁵Hegyi Ferenc: *Újabb adatok a tatai piarista kollégium XVIII. századi történetéhez*. In: *Piaristák Magyarországon 1642–1992*. Magyar Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 1992, 89–94.

A nagykanizsai alapítás

¹⁶Kalcsok Leó: *A nagykanizsai kath. főgymnasium története*. A nagykanizsai kegyes-tanítórendi főgymnasium értesítője az 1895/96. tanévről. Nagykanizsa, 1896, 3–97.

¹⁷Nyomtatásban: KIM II/2, 1–7.

A kalocsai alapítás

¹⁸Gál István: *A kalocsai piarista kollégium története 1765–1860*. Budapest, 1938. (Palaestra Calasanciana 20.)

tervet viszont az új tulajdonos fivér is magáévá tette, így amikor 1764-ben váratlanul meghalt, végrendeletében biztosította a szükséges anyagiakat, a végrehajtással pedig Ferencet — egyúttal árváinak gyámját — bízta meg. Az alapító szerződést így végül mégis Esterházy Ferenc írta alá. Galántai Balogh Ferenc, a tatai domínium jószágkormányzója az alapító okiratban ugyan nem jelenik meg, de a forrásokból kiderül, hogy az alapítás ügyintézése mellett maga is nagy összeggel járult hozzá a ház alapítványához — olyannyira, hogy Lengyel Félix piarista 1766-ban egyenesen *Domus Tatensis Fundator*nak nevezte. Ha ezt így kicsit leegyszerűsítő kijelentésnek tekinthetjük is, úgy tűnik, hogy az alapítólevelet valóban Balogh foglaltatta írásba Tatán valamikor az 1764. év végén.¹⁵

A másik két új rendház és gimnázium — a tataival egyidejű — alapítása a Batthyány család nevéhez fűződik. Somogy és Zala megyékben még ekkor sem volt eleminél magasabb nyilvános iskola, így a Zalában birtokos Batthyányiak vállalták magukra ennek a terheit. Személy szerint Batthyány Lajos nádor, az érsek édesapja állt a nagykanizsai iskolaalapítás kezdeményezése mögött. A jezsuiták és a piaristák közül viszont állítólag már József érsek választotta az utóbbi rendet, s először 1763-ban ültek le tárgyalni. 1764 elején már kijelölték a ház és az iskola ideiglenes helyül szolgáló épületet, ám — egyelőre nem teljesen világos okokból — a beköltözés és a tanítás megkezdése még egy évet csúszott.¹⁶ Az alapítólevél 1765. június 5-én, Kalocsán kelt, és a piarista tartományfőnök június 12-én írta alá Hajóson, az érseki rezidencián.¹⁷

A kalocsai alapítást nemcsak a Batthyány család, hanem magának az érseknek a személye kötötte össze a nagykanizsaival. A piaristák kalocsai meghívásának volt előzménye: 1742-ben a szeminárium vezetésére kaptak ajánlatot Patachich Gábor érsektől, amelyet akkor nem fogadtak el. Részben ezt elevenítette fel Batthyány József, Patachich harmadik utóda, amikor 1764-ben teljes gimnázium indítására és a szemináriumi filozófia- és teológiatanítás átvételére kérte fel őket. A tartományfőnök ehhez évente 1.500 forint jövedelmet biztosító 25 ezer forintos tőkét kért, továbbá épületet, felszereléseket és egy megfelelő könyvtár kialakítását. A rendháznak szánt szemináriumépületet az érsek még azon évben kiürítette, ám az alapítólevelet a tartományfőnök és az érsek csak a következőben, a nagykanizsaihoz hasonlóan 1765. június 12-én írták alá a hajósi érseki rezidencián. Miután október folyamán megérkezett a tanári kar, 1765 novemberének elején itt is elkezdődött az első tanév.¹⁸

A tatai ház alapítólevelének indoklása a következőképpen hangzik: „Mivel az említett gróf és testvéreink vérével az ősök erényét örökölte, arról, hogy maga nem egyedül maga számára született, már ifjúságától meggyőződve azt a fajta életet választotta, amellyel a Királynak és a Hazának, valamint az egyetemesnek és az egyénnek leginkább hasznára lehetett. Míg mások a hivatalok kényelmesebb és több hasznot hozó részére törekedtek, ő a lényegyet ragadta meg: ahol csak a hasznosság és a királyi akarat megkívánta,

¹⁹Nyomtatásban: KIM II/2, 7–13. (A szerző fordítása.)

a legtávolabbi és legkülönbözőbb népek földjeit követségben felkeresve javait, fáradozását és életét a köz üdvének szentelte. (...) [Áldozatkésztségének örök emlék állítása céljából] semmi nem látszott számára hatékonyabbnak, mint iskolát felállítani, ahol az ifjúság a Haza javára növekszik fel, ám amikor erre készült, a halál alkalmatlan időben elragadta. A kegyes igyekezetet mégsem tudta elnyomni, mert a Tata városában alapított, remélhetőleg nyilvános és magán kegyes iskoláról végrendelkezett; mint legkedvesebb maradékainak, úgy ennek gondját is rám bízta, (...)."¹⁹

Nagyon hasonló felépítésű szöveg a kanizsai alapítólevélé, amely így szól: „Az említett igen kitűnő emlékeztű gróf és legkedvesebb atyám, úgy háborúban mint békében híres ősei vérének és erényeinek örököse, Isten jóságából már hosszabb ideje tartó életének egész folyamán arra törekedett, erejét, minden képességét, munkáját és gondját örökre arra fordította, hogy a Királynak, a Hazának és a Köztársaságnak (...) leginkább javára tegyen (...) és az az egy volt kívánsága, hogy amilyen módon csak lehet, jót tegyen az egyeseknek, segítsen a sokaságnak. Hogy pedig a közjónak és mindenki közös hasznának előmozdítására irányuló eme kiváló buzgalmának maradandó emléket állítson, a Zala megyéhez tartozó Kanizsa városban nyilvános iskolát, amelyben az ifjúság a haza és az egész ország javára növekszik, a kegyes iskolák szabályozott papjainak irányítása és rendszere szerint nem pusztán egymaga rendelt felállítani és alapítani; hanem ezen felül, hogy kegyes erőfeszítései a lehető legteljesebben kifejhessék kívánt hatásukat, a fenti ügyben minden tárgyalással, gonddal és felügyelettel kegyesen megbízott engem.”²⁰

²⁰Lásd a 17. jegyzetet. (A szerző fordítása.)

Az alapítólevelek indoklásainak összehasonlítása

És végül annak ellenére, hogy szinte egy időben és helyen készült az előzővel, a kalocsai házé némileg másként hangzik: „...hogymindkét ország, tudniillik a lelki és az ideig tartó javának előmozdítására azon pásztori hivatással foglalkozva, amelyet viselünk és szeretettől meg vágytól ösztökélve ismételten átgondoltuk szívünkben, hogyan van hatalmunkban a legjobb módon mind kedves hazánk, mind az igazhitű magyarországi egyház növekedéséről gondoskodni és ezen elhagyatott alsó vidékeinknek (...) művelődését elősegíteni. [Ezen gondolkozva, a legjobbnak tűnik,] hogy ha éppen érseki rezidenciánk helységében, Kalocsa városában nyilvános iskolát nyitunk, amelyben az emberi elmék mindjárt gyermekkortól a komoly dolgoknak a játék elé helyezéséhez, a tudományban és az erényekben való kiművelődéshez és a hitet és az erkölcsi fegyelmezettséget illető dolgoknak, már azon életkortól, amikortól minden jóra hajlékony, elsajátításához szoknak, és útkujukról még mikor idősödnek, sem térnek le.”²¹

²¹Nyomtatásban: KIM II/1, 34–43. (A szerző fordítása.)

E szerződésszövegek közül egyik sem alkalmazkodik a század első felében tapasztalt sémához. A tatái oklevél Esterházy Ferenc nevében íródott és Esterházy Miklóst méltatja, akinek a végrendelete lehetővé tette az alapítást. Az ősök erényeinek örököse, aki életét az uralkodó és a haza érdekében végzett önfeláldozó szolgálatban töltötte, pályafutását méltón koronázta meg azzal, hogy a köz javára, az ifjúság épülésére szolgáló iskolát hozott létre — így a szöveg. Hasonlót készített Batthyány József érsek is az apja végrendelete értelmében eljárva a nagykanizsai ház létrehozásánál: az érsek nevében a nádorról szól, aki — szintén — őseitől örökölte erényeit és hosszú élete során minden erejével a király, a haza és a köztársaság javát mozdította elő, kü-

lönösen a nádori méltóságban, s folytonos buzgalmának emlékműveként állította a kanizsai iskolát, amelyben az ifjúság „a haza és az egész köztársaság javára” növekedhet. Néhány nap különbséggel készült el, szintén Hajóson, Batthyány József másik alapítólevele, amelyben már a maga érseki méltóságában nyilatkozott arról, hogy hivatából fakadó felelőssége az egyház és a haza javának szolgálata, és ez készíti gimnázium alapítására egyházmegyéjének központjában.

A szemléletváltás okai

Arra a kérdésre, hogy gyökeresen más-e a fenti mondatok gondolatmenete, a válasz talán nemleges. Ám az, hogy a hangsúlyok egészen máshova kerültek, világosan látszik. A motiváció immár nem közvetlenül az isteni kegyelemért érzett hála, hanem egy pályafutásnak az ősök erényéhez és a saját érdemekhez méltó befejezése, vagy — az érsek szavaival — a hivatali felelősség. A piaristák letelepítése pedig már nem az „eretnekek” miatt lényeges, s az érsek mondataiban megjelenik ugyan „az igazhitű magyarországi egyház növekedése” is, a másik kettő csak az „ország javáról” szól. Az is újdonság utóbbi három iratban, hogy a szerződés pontjai között részletes (a rend tagjai által írt) tanterv található. A jezsuiták felosztatása és a nagy reformok előtti utolsó alapítások idején tehát egyházi és világi alapítók — miközben szinte változatlan módon működő iskolákat alapítanak — szavakban a katolicizmus érdekeinek előmozdítása helyett (vagy mellett) mintha már elsősorban a „közjót” szolgáló oktatási intézmény alapítására törekednének.

Hogyan magyarázzuk ezt a szemléletváltást? Közismert, hogy a Habsburg Monarchia kormányzata a század közepétől egyre aktívabban vette igénybe az oktatást saját céljai megvalósítására — s itt persze nem az alattvalók széleskörű átnvelését, hanem egy olyan elit képzését érdemes elképzelnünk, amely képes helyt állni a birodalmi hivatalszervezet különböző posztjain.²² Ezt jellemzően saját intézményekkel kívánta elérni, miközben a közoktatás érintetlenül maradt: ilyen intézmények voltak például a bécsi Theresianum és a hozzá hasonló nemesi akadémiák, a Zinzendorf-féle „könyvelőiskola”, Magyarországon pedig a fent röviden említett szenci gazdasági iskola, amelyet éppen Esterházy Ferenc alapított közösen a királynővel.²³ Kézenfekvő arra gondolni, hogy rá, illetve a nádorra és a Bécsben tanult, Pozsonyban is hivatalt viselt érsekre az oktatásról, nevelésről zajló udvari diskurzus hathatott, amelyben az egyéni érdemeknek csakúgy kiemelt helye volt, mint az oktatás országot fel-emelő erejének. Nem kizárt, hogy egy ilyen iskolaalapítás alkalmas volt az udvarban kamatoztatható érdemszerzésre is, hiszen az érdem e közegben az uralkodónak végzett szolgálattal egyenértékű volt.

Az alapítólevelek pedig azért lényeges elemek ebben a rendszerben, mert összekapcsolják a fentieket a kormányzat gondoskodásától távoli, mozdulatlanak tekintett magyarországi nyilvános oktatás világával, amelyben az 1777-ben kiadott *Ratio Educationis* tekintjük általában az „új” eszmék első közvetítőjének — holott az Esterházy- és Batthyány-féle alapítólevelek bevezető mondatai sokkal inkább emlékeztetnek a *Ratio* nyitó soraira,²⁴ mint a század eleji okleveleikére.

²²Például Olga Khavanova: *Königliche Stipendien als Instrument der Sozialpolitik im Ungarn des 18. Jahrhunderts*. In: *Schulstiftungen und Studienfinanzierung. Bildungsmäzenatentum im Spannungsfeld von Konfession, Landespatritismus und frühmodernen Nationsgedanken in den böhmischen, österreichischen und ungarischen Ländern 1500–1800*. (Szerk. Joachim Bahlcke – Thomas Winkelbauer.) Oldenbourg – Böhlau, Wien, 2011, 352–355.

²³Uo. 355–359.; Koltai András: *A szenci Collegium Oeconomicum alapítása*, i. m. 147–165.

²⁴Vö. *Ratio Educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*. Trattner, Wien, 1777, 1. §

Horányi Elek, a lexikonszerző

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

„Provehimur non proemio, sed patrio amore.”

1947-ben született Szombathelyen. Egyetemi tanár a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője.

¹Horányi Elek fellelt leveleinek szövegét a közeljövőben közzéteszem, az alábbiakban a levelezésből vett adatokhoz nem írok hivatkozást.

²Lexikonai: *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, I–III. Loewe, Bécs – Pozsony, 1775–1777; *Nova Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, I: A–C. Trattner, Pest, 1792 [Kilian, 1795]; *Scriptores piarum scholarum liberaliumque artium magistri, quorum ingenii monumenta exhibet* Alexis Horányi. Univ., Buda, 1808–1809.

³Forráskiadásai: Simon de Keza: *Chronicon Hungaricum*. Kurzbeck, Bécs, 1782¹; Landerer, Buda, 1782²; Joannes Bethlen: *Historia rerum Transilvanicarum ab anno 1662 ad annum 1673*, I–II.

Horányi Elek a 18. századi irodalomtörténet-írásnak, *historia litterariának* kiemelkedő alakja, akit folytonosan idézünk, hivatkozási alap — ám alakjáról, tevékenységéről keveset olvashatunk. Nincs róla monográfia, munkamódszerének leírása éppúgy ritkán kerül szóba, mint a piarista renden belüli, vagy a magyarországi tudományos körökben elfoglalt helye. Alább levelezésének összegyűjtése és tanulmányozása közben tapasztalt néhány megfigyelésemről számolok be.¹

A tudományos kutatás szinterei a 18. században nem az egyetemek voltak, ott csak a szilárd, széleskörűen elfogadott ismereteket tanították. A múlttal igényesen foglalkozó szakemberek tudós társaságokban (is) tevékenykedtek, meghatározott rend szerint összejöveteleket, megbeszéléseket tartottak, az eredményeket társasági évkönyvekben, folyóiratokban tették közzé. A magyarországi tudósok külföldi útjaik során találkoztak ezzel a gyakorlattal. Amennyiben tevékenységükkel fel tudták magukra hívni a figyelmet, külföldi tudós társaságok tagjaivá válhattak. Hazánkban hiányoztak a kiemelkedő szerveződési gócek (királyi udvar, jelentős városok, egyetemek), folyóiratok is csak a század utolsó harmadában tűntek fel. A közös műveltség és annak latin nyelve az iskolázott és a művelődést szívükön viselő személyeket közös *respublica litteraria* (tudományos közélet) tagjaivá tették, akik egymással egyenrangú félként érintkeztek. Levelek írásával egy-egy elhagyatottabb területen élő tag is megélhette saját fontosságát.

Horányi Elek a tudományos együttműködés áramkörébe a múlt feltárási folyamatában végzett tevékenységével került be: elsősorban írói lexikonainak összeállításával² és történeti források kiadásával.³ A történelmi kutatások élénkülésének Magyarországon több sürgető oka volt. A hosszú török uralom alóli felszabadulás után fel kellett mérni az ország helyzetét: a kormányzás megszervezése, ezzel párhuzamosan egyének és intézmények birtokjogainak igazolása éppúgy ösztönző erőt jelentett, mint a katolikus és protestáns felekezetek külföldről erősen támogatott missziós törekvései. Ezen múltat feltáró munkában az ország *hungarus*⁴ értelmisége, annak különböző nemzetiségű tagjai együtt dolgoztak a 18. század utolsó harmadáig. Ráadásul az ország elmaradottságáról, sőt a tudományok művelésére alkalmatlan voltáról olvashattak külföldi forrásokban. Jakob Friedrich Reimann hallei tudós 1708-ban köz-

Kurzbeck, Bécs, 1782–1783; Franciscus Forgách: *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii libris XXII*. Landerer, Pozsony – Kassa, 1788.

⁴Hungarus = magyarországi. A 18. század utolsó harmadáig tudásaink identitástudatának forrása nem a származás és a nyelv, hanem az azonos országhoz tartozás.

⁵Jacob Friedrich Reimmann: *Versuch einer Einleitung in die historiam litterariam insgemein, I*. Halle, 1708, 435–436.

⁶Bod Péter: *Magyar Athenas*. [Szeben], 1766.

⁷Katona István műve kéziratban maradt, végrendelete szerint ma azt a rozsnyói Püspöki Könyvtárban őrzik.

⁸Weszprémi István: *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae, I–IV*. Lipcse – Bécs, 1774–1787.

⁹Levelezőpartnerei a ma ismert levelek alapján: Kaprinai István, Katona István, Paintner Mihály, Pray György (jezsuiták); Kollarich Joákim (pálos); Roznák Márton (ágostonos); Bolla Márton, Hannulik János, Koppi Károly (piaristák); Agych István (pécsi kanonok);

zétett véleménye: „Ki tájékoztatna engem magyar írásokról és szerzőkről? Nem tudok senkiről, aki erre vállalkozhatnék. De nem is hiszem, hogy bárki is fog írni valaha erről a témáról, avagy valami különlegeset írhatna, hiszen a magyarok mindig is olyan természetűek voltak, hogy többre becsülték a jó lovat s a fényes szablyát egy érdekes könyvnél.”⁵ Közel egy évszázadig jelentett ösztönzést a nemzeti büszkeségen esett sérelem. A magyarországi műveltség múltjának, a magyarországi tudományos eredményeknek rendszerezett gyűjtése és közzététele e vélekedések cáfolatául is szolgált. Korábbi előzmények után (különösen fontos Czvittinger Dávid 1711-ben megjelent kiadványa, a *Specimen Hungariae literatae*) a század közepétől többen is országos adatgyűjtésbe kezdtek. Erdélyben Bod Péter még felekezeti elfogultsággal, magyarul;⁶ a piarista Horányi Elek és a jezsuita Katona István egész országra kiterjedően, latinul;⁷ Weszprémi István a múlt és jelen híres magyar- és erdélyországi orvosairól kiadott köteteivel⁸ szerzett magának hírnevet.

18. századi tudósaink levelezésének ránk maradt töredékéből rekonstruálhatjuk Horányi Elek tudományos kapcsolatainak egy részét, művei létrejötteinek adatgyűjtési folyamatát, körülményeit. A korszak tudóslevelezéseinek számbavétele, kiadása során egyre világosabban kirajzolódik előttünk az a levelezési háló, amelynek Horányi Elek is egyik sűrűsödési pontját jelenti. Levelezéséből eddig mindössze huszonegy személytől hatvan levelet sikerült összegyűjtenem.⁹ De már ebből is markánsan kirajzolódik munkamódszere, érezhetővé válnak annak korlátai. Különösen kapcsolatrendszeréről, munkásságának baráti és ellenséges megítéléséről kapunk adatokat.

A katolikus egyház és szervezetei kivették részüket a 18. századi történeti munkákból. Nemcsak a jezsuiták tevékenységére, az általuk összegyűjtött történeti forrásbázisra érdemes figyelnünk, hanem észre kell vennünk, hogy a 18. század közepén a többi szerzetesrendnél és az egyházmegyéknél is gyakoriak a saját múltjuk anyaggyűjtését szervező historikusok. Az ő eredményeikre, gyakran megírt, de általában kéziratban maradt műveikre történetírásunk máig hivatkozik. Horányi Elek ezeknek a történeti kutatásokat végző, ritkábban csak a történelem iránt érdeklődő személyeknek az önzetlenségére támaszkodva tudta *Memoria Hungarorum*ának három kötetét (*Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, 1775–1777) létrehozni. Erre a háttérre ritkán fordítunk kellő figyelmet. Jellemző példája ennek Blahó Vince, aki a ferences Salvatorianus Rendtartomány kéziratosa történetét hagyta ránk. Horányi munkáját sok adattal támogatta. Molnár Antal 2002-ben Blahóval foglalkozva életrajzát és műveinek listáját nem tudta összeállítani szakirodalomból, forrásokig kellett visszanyúlnia.¹⁰ Blahó a váci piarista gimnáziumban tanult, 1768-ban szeretettel emlékezett vissza 1735-ben kezdett itteni tanulmányaira. A piarista atyák tanulmányainak kezdetén életre szóló keresztyén elvekkel látták el. Innen eredeztetni levelének kereszttel való kezdését és befejezését is.

Cornides Dániel (evangélikus); Losonczy István, Teleki József, Wessprémi István (reformátusok); Károlyi Ferenc, Kollár Ádám Ferenc, Kovachich Márton György, Luby Károly, Miller Jakab Ferdinánd, Gottfried van Swieten. A *Memoria Hungarorum*ban ennél több személyt nevez meg. Vö. Perényi József: *Irodalomtörténetírásunk első munkásai*. Nagykanizsa, 1901, 20–42.

¹⁰Molnár Antal: *A török kori Kecskemét ferences krónikása*: Blahó Vince (1725–1785). *Cumania*, 18, 2002, 171–205.

¹¹Léh István – Koltai András: *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum*, 1666–1997. Magyar Piarista Tartományfőnökség – METEM, Budapest, 1998, 156.

¹²Cornides Dániel és Benczur József már 1768 őszén Horányi írói lexikontervéről leveleztek. Cornides Vácott meglátogatta Horányit és alaposan átbeszélték a tervet.

Horányi Elek (1735–1809) életútjának állomásai ismertek, a magyar piarista provincia névkataszterében adatai hiánytalanok. Pest megyei birtokos családból származott, tehetségére Althan Mihály váci püspök már 1747-ben felfigyelt, különböző jezsuita gimnáziumokban (Budán, Pozsonyban, Kassán, majd ismét Budán) tanult. 1753-ban belépett a piarista rendbe, életútjának kezdetben sűrűn változtak állomáshelyei: 1756–1758-ban Rómában tanult, 1759–1760-ban Vácott alsós gimnazistákat tanított, 1761-ben Nyitrán grammatistákat. 1762-től poétikai és retorikai osztályok tanára Kecskeméten, 1763-ban (és 1766-ban) Mosonmagyaróvárott; 1764-ben Szegeden, 1765-ben ismét Kecskeméten. 1767–1768-ban Vácott a filozófiai tagozaton tanított, majd a tanítás alól felmentve foglalkozott tudományokkal, 1770-ben Velencében filozófiai tankönyvet adott ki és a nyilvánosság elé lépett írói lexikona, a *Memoria Hungarorum* tervezetével; 1771–1774 Pesten (Tatán, Nyitrán és Budán) az írói lexikonon dolgozott, 1775-től haláláig a pesti rendházban élt, történelmet tanított, történeti műveket adott ki, folytonosan bővítette a *Memoria Hungarorum*ot, a piarista írók lexikonát készítette el.¹¹

A jezsuitáknál végzett tanulmányai hatására már fiatalon elkezdte a múlt emlékeinek gyűjtését. Ő is megtapasztalta, hogy a külföldi vádaskodásokra Magyarországról elsősorban protestánsok válaszoltak. Elkezdte gyűjteni tehát magyarországi írók életleírásait és műveiknek adatait, nagyjából ugyanabban az időben, mint kortársa, a jezsuita Kátona István.¹² 1769 decemberében gondosan megfogalmazott körlevéllel próbálta elérni, hogy a hasonló tevékenységet végző és a forrásokhoz értő személyek támogassák a magyarországi írók adatainak összegyűjtésében. Három, Velencéből keltezett, azonos indoklást tartalmazó levél szövegét ismerjük: a jezsuita Kaprinai Istvánhoz, az evangélikus Cornides Dánielhez és a református Wessprémi Istvánhoz címzettet, de a válaszlevelekből ítélve ilyet kapott a pálos szerzetes, Kollarich Joákim és mások is. Munkáján már tíz éve dolgozott (*Decennium est...*), megnevezte a pontos tartalmat (*historia Hungariae litterariae*), kiemelte a tudósok összefogásának szükségességét (*...non unius sed multorum hominum conatibus definitur*). 1769-ben Pozsonyban a már hírneves történészként tevékenykedő Pray György segítségét kérte a jezsuiták támogatásának megszerzéséhez. A jezsuita történészekkel, köz-

Metszet Horányi Elekről
(a *Memoria Hungarorum* I. kötetéből, 1775)

¹³Vö. Gálos Rezső:
Horányi Elek levele Pray
Györgyhez [1769. decem-
ber 4.]. Irodalomtörténeti
Közlemények, 1931, 90–92.

¹⁴Durza Sándor:
Adatok Horányi bibliográ-
fiai munkásságához.
Magyar Könyvszemle,
1956, 246–251.

¹⁵Tom. I., XL–XLI.
A bejelentést közölte: Ifj.
Szinnyei József: A magyar
irodalomtörténet-írás
ismertetése. Budapest,
1878, 25.

¹⁶A kiadványt Schedius La-
jos alapján idézi a szakiro-
dalom (*Prodromus Hunga-
riae Litteratae, opusculum
mole tenue, vel potius
Conspectus maioris
operis, quod molitus est
Alexius Horányi*. Venetiis,
1770). Schedius írta meg
a közben elhunyt Horányi
életrajzát és sorolta fel
műveit a *Scriptores Pia-
rum Scholarum* második
kötetének elején.

¹⁷Bél Károly András
Horányi felkérő levelét
megkapva jelezte
Weszprémi Istvánnak,
hogy nem vállalja, de
információkat kért Horányi-
ról. Cornides ugyanekkor
tényként írta Benczur
Józsefnek, hogy Lipcsé-
ben jelenik meg a mű.

¹⁸„Bayle in lexico suo
critico”, azaz: Pierre Bayle:

tük Kaprinai Istvánnal, nem állt kapcsolatban, a hozzájuk fűződő, néha ellenséges viszony, a jezsuiták és piaristák szakmai vitáiban éppúgy lecsapódott, mint a magánlevelek megjegyzéseiben.¹³ Komoly segítséget a jezsuitákról csak később, a háromkötetes *Memoria Hungarorum* kiegészítéséhez kapott Paintner Györgytől.¹⁴

Horányi 1770-ben Velencében a piaristák által használt filozófiai oktatási művet adott ki, az osztrák piarista Florian Dalham *De ratione recte cogitandi, loquendi et intelligendi, I–II.* című munkáját. A kötet olvasói az előszó végére helyezett lapalji jegyzetből értesülhettek irodalmi lexikonjának tervéről.¹⁵ Sok munkát és adatgyűjtést jelentő tevékenységüket a történelemmel foglalkozók előre be szokták jeleníteni, ahhoz társaik segítségét kérték. Ez a 18. században Magyarországon szintén így történt: így tett Bél Mátyás, Fischer Dániel és mások is. A folyamat (bejelentés, *Prodromus* kiadása, teljes mű kiadása), úgy tűnik Horányinál hiányos. A bejelentést a szakirodalom szerint követte Velencében már 1770-ben egy *Prodromus*,¹⁶ ebből azonban példányt még senki nem látott, csak a bibliográfiákban létezik, egészen napjainkig. A kiadás léte megkérdőjelezhető. A *Prodromus* címmel el látott kiadványok általában a tevékenység bejelentésén túl mutatványt, részlet(ek)et tartalmaznak. Egyébként Horányi 1770-ben két éven belülre (*intra biennium*) ígérte egy *Prodromus* (*Prodromus et Conspectus*) közzétételét, megjegyezve: ha nem merül fel akadály.

A tudóslevelezések hálójában nemcsak Horányi leveleiben fordul elő tervének ismertetése, hanem a címzettek másokkal is tudatták azt, mint örömteli hírt. A segítség mértéke különböző: egy-egy adat közlésétől, kiegészítésétől terjedelmes jegyzékekig, művekig. Horányi kérése néha szintén terjedelmes. 1772-ben Pécelről, Ráday Gedeon könyvtárából címezte azt a levelét Cornides Dánielnek, amelyben 144 erdélyi, vagy oda költözött személyről kért tájékoztatást. A tudóslevelekre, tudósbarát-ságokra jellemző módon Horányi és Cornides levelei gyakran a tudományos élet sok területét érintik, nagyon terjedelmesek.

Egyelőre homály fedi Horányinak a jezsuitákhoz, elsősorban Katona Istvánhoz való viszonyát. Katona István Horányiéhoz hasonló, de főleg jezsuita szerzőket tartalmazó írói életrajzgyűjteményt készített, annak kiadásától azonban elállt. 1772-ben már úgy értesült Horányi, hogy Katona, változtatva eredeti tervén, Magyarországon megjelent könyvek jegyzékét készíti. (Ez meg is jelent a *Historia critica* című kiadványsorozatában, évenkénti felsorolásban. Katona Horányiéval azonos módszerrel készült írói lexikona kiadatlan maradt, végrendeletében azt az újonnan szervezett rozsnyói püspökség könyvtárára hagyta, ahol két évtizeddel ezelőtt sikertelenül próbáltam megtalálni. Azóta előkerült Katona kézírata, jelenleg Molnár Andrea készíti kiadását és feldolgozását.

A külföldi minták alapján összeállított írói lexikon (betűrendben, szerzőnként életrajz, majd művek felsorolása) az utolsó pillanatig lehetővé tette nemcsak egyes szerzők adatsorának, hanem a kiadvány koncepciójának változtatását is. Jellemző példa, hogy Weszp-

*Dictionnaire historique
et critique.* Rotterdam,
1696–1697¹.

¹⁹Kisparti János: *A váci
Theresianum története.*
Váci Múzeum Egyesület,
Vác, 1922, 15, 18.

²⁰*Ad testificationem
collocatae in rebus
philosophicis industriae
suae hasce propositiones
in conspectu... Christo-
phori a Migazzi defenden-
das suscepit... Vacii
1766... Carolus Lubi...
Landerer, Budaë, 1766.*

²¹„Alphabeticum quoque
Hungaricum per Dominum
Luby ad modum
Germanici Viennensis
confectum.” Patachich
Ádám kalocsai érseknek, a
tanulmányi bizottság
elnökének jelentéséből.
Fináczy Ernő: *A magyaror-
szági közoktatás története
Mária Terézia korában, II,
1773–1780.* MTA,
Budapest, 1902, 284.

²²„et non minus
Germanicae, quam
Hungaricae linguae
fundamenta dabo”.

²³*Fejezetek egy leveles-
könyvből: Palásthy Márton
levelei Koppi Károlyhoz,
1780–17783.* (S. a. rend.
Balogh Piroksa.) Szeged,
2008; Julia Anna Riedel:
*Bildungsreform und
geistlichen Ordenswesen
im Ungarn der Aufklärung,*

rémi István Lipcsében kiadott orvoséletrajzi művének első köteté-
hez hét utólagos kiegészítést küldött el a kiadás gondozását vállaló
Bél Károly András professzornak. Ezeket Bél ellenőrizhetően be-
dolgozta a kötetbe. Horányi *Memoria Hungarorum*ához is készültek
kiegészítések, a megjelenés előtt utolsó pillanatig új és új adatso-
rokra várt. Aztán pedig a mű kiadása után összegyűjtött kiegészí-
tésekből (igaz több mint egy évtized múlva, újra elkezdte a kiadást
(*Nova Memoria*), de abból csak az első kötet, A–C betűkkel kezdődő
nevek jelentek meg 1792-ben.

A levelezés tanúsága szerint nemcsak a kötetek összeállítása, de
kiadásuk sem volt egyszerű. *Memoria Hungarorum*át Horányi Lip-
csében akarta közzétenni, öt 45 íves kötetre tervezte azt. Ekkor még
bizonyára jó híreket hallott arról, hogy Weszprémi István orvos-
történeti lexikona Lipcsében készül, a kézirat gondozását Bél Má-
tyás ott élő fia, Bél Károly András híres professzor vállalta, de Ho-
rányi hasonló kérését elutasította.¹⁷ 1773-ból az első két kötet (A–E és
F–K) elkészültéről és cenzúráztatásáról vannak adatok. A második
kötet végleges változatát az 1773-as pesti vásáron tervezte átadni
lipcsei nyomtatásra. A *Memoria Hungarorum* végül Anton Loewe
pozsonyi könyvkereskedő költségén az első és második kötet Bécs,
a harmadik Pozsony impresszummal jelent meg (1774–1777).

Miután Horányi megkapta Weszprémi István orvoséletrajzainak
Lipcsében napvilágot látott első kötetét, arra hívta fel a szerző fi-
gyelmét, jobban gondolja át a továbbiakban, ki tekinthető magyar-
országinak. Részben Pannóniában a magyarok bejövetele előtt élt
orvosok szerepeltetését helytelenítette, másrészt azt javasolta, hogy
csak az irodalmi működést is folytatókat sorolja be művébe. Ő csak
a Magyarországon született és legalább a disszertációját megjelen-
tető literátorokat vette fel írói lexikonába. Korábbi (Velencében köz-
zétett tervezete) elképzelése szerint a külföldről Magyarországra ke-
rült szerzőket művének külön (harmadik) részében tárgyalta volna.

Nem érdektelen megemlíteni, hogy ezen elvi indok miatt nem ke-
rült be a *Memoria Hungarorum*ba például Ján Amos Comenius. 1777-
ben, egykori tanítványának, a Hont vármegyei Ipolykesziről száрма-
zású Luby Károlynak (1752–1805) írt levelében nagyon részletes,
forrását is megnevező¹⁸ Comenius-portrét olvashatunk. Luby 1759-
től, kilencéves korától, 1767-ig tanult a váci piaristáknál, 1760-ban Ho-
rányi tanította. Az 1762-től működő, Migazzi Kristóf által alapított
Collegium Pauperum Nobilium egyik első (akkor még alsós) tanu-
lója lett.¹⁹ Migazzi püspök jelenlétében 1766-ban védte filozófiai tézi-
seit a jogutód Theresianumban.²⁰ Amikor Horányi 1767-ben ismét
Vádra került és a Theresianum logika-osztályát tanította, Luby már a
physicusok között ült. A Horányi-lelve meghitt tanár-tanítvány vi-
szonyt a közösen Vácott eltöltött esztendőik alapozhatták meg. 1772-
ben Luby a Tiszántúlra került, Bihar és Szabolcs vármegyék jelentős
személyévé vált. Az 1776-ban létrehozott tankerületek közül a nagy-
váradiban és ungváriban is ő lett a népiskolák tanfelügyelője, később

Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2012; Forgó András: *Koppi Károly szerepe a 18. század végi nemesi-értelmiségi reformmozgalomban.* In: *A piarista rend Magyarországon.* (Szerk. Forgó András.) Szent István Társulat, Budapest, 2010, 127–148. Uő: *A katolikus felvilágosodás a német történetírásban.* Világtörténet, 2014/2. 239–265.

²⁴Maurizio Tani: *Il ruolo degli Scolopi nel rinascimento delle arti nell'Europa danubiana del XVIII secolo.* Ricerche, (Róma), 85 (2005), 44–55. – „il Muratori ungherese” (47.)

²⁵Egy rövid közlemény felveti, hogy a bécsi pápai nunciushoz elvitte a kölcsönben nála lévő kötetet.

Vajon nála maradt-e? Vö. Tóth László: *Garampi bécsi nuncius levele Kézai Simon eredeti kéziratáról.* Magyar Könyvszemle, 1930, 395–397.

²⁶Keresztesi József: *Kronika Magyarországi polgári és egyházi közéletéből a XVIII. században.* Kiad. S. Hoffer Endre, Pest, 1868, 275. Keresztesi József (1748–1812) református lelkész a bihari Érmelléki Egyházmegye megbízásából érkezett az 1790-es budai országgyűlésre.

országgyűlési követ, alispán. Az 1770-es évek népoktatási változások aktív résztvevője, a tanulmányi felügyelők 1778-ban tartott budai megbeszélésén magyar, rutén és román tankönyvek előkészítését vállalta. A következő évben már arról olvashatunk, hogy magyar ábécéskönyvet készített bécsi német mintára.²¹ Az 1790–1791. évi országgyűlésen különféle javaslatokat terjesztett be, az ott felállított tanulmányi bizottság tagja lett. Horányi Elektől Luby az említett tankönyv ellenőrzését kérhette. Válaszul Horányi azt ígérte, hogy ír neki a német és magyar nyelv alapjairól.²² Horányi oktatás iránti érdeklődése kezdettől fogva jól dokumentálható különböző kiadványaival.

Sok kérdés homályos még. Melyek Horányi sokirányú tevékenységének mozgatói? Mi a viszonya a jozefinizmushoz? Szerepet játszott-e ez a jezsuitákkal való nem felhőtlen kapcsolatában, összefügg-e forráskiadásainak megítélésével? Mi a helye a piarista közösségben? II. József uralkodása idején több rendtársához hasonlóan világi állást szeretett volna vállalni, kérvényt írt annak érdekében, hogy a Kollár Ádám Ferenc halálával (1783) megürült helyre kerülhessen a bécsi Udvari Könyvtárban. Koppi Károllyal váltott levelei alapján árnyalni lehet, hogy hogyan kerül Horányi a II. Józseffel szimpatizálók, majd a nemesi ellenállás táborába. Koppi Károly és Horányi Elek kapcsolatával újabban több kutató foglalkozik.²³

Történelmi forráskiadványait a szakemberek jelentős része nem fogadta lelkesen. Bizonyos körökben azonban nagyra tartották, talán a *Memoria Hungarorum*mal szerzett hírneve alapján Ludovico Antonio Muratorihoz hasonlították.²⁴ 1782-ben annyira sok hibával tette közzé Bécsben Kézai Simon krónikáját, hogy saját költségén még ugyanazon évben Budán javítva kellett kiadnia. Ráadásul a neki kikölcsönzött kézirat eltűnését máig neki tulajdonítják.²⁵ A piaristák oldalán többször szembekerült a jezsuita történészekkel, legélesebben a magyar koronáról írt tanulmánya miatt bírálták. Julius Gabelhofer és Martinovics Ignác, a bécsi udvar besúgója 1790-ben és 1792-ben a magyar piaristák közül Horányi Eleket és Koppi Károlyt tartották veszélyesnek, Horányit főleg a magyar koronáról írt művével szerzett népszerűsége miatt. Másként ítélte meg e művet a Horányit nagyra tartó Keresztesi József: „Látogattam meg Pray, Katona és Horányi urakat, ez az utolsó tudós piarista, írt sok könyveket, most pedig legközelebb készített a koronáról egy nagy commentáriust, mellyel hírének s becsületének sokat ártott. Egy exemplummal megajándékozott. (...) Sokat vetélkedtem P. Horányi Elekkel a korona idejéről s eredetéről, vacsoráltam ugyanekkor a pesti piaristáknál, kik nagy emberséggel fogadtak.” (1790. június 23.)²⁶

Horányi Elek *Memoria Hungarorum*ából hazai és külhoni olvasók a korábbinál alaposabb tájékoztatást kaptak magyarországi írókról. A három kötetre máig büszkén tekinthet az olvasó. A kötetek címlapjain egy hánykódó hajó fölötti jelmondat kifejezően hangsúlyozza a szerző nemes szándékát: *Provehimur non proemio, sed patrio amore* (Nem a jutalom reménye, hanem a hazaszeretet hajt minket előre).

FENYVESI FÉLIX LAJOS

Négy Radnóti-érem

„van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?”

1.

*Hatvanöt éve, hogy ifjan löktek a sírgödör éjbe,
megtöretett, lázas tested ringatta az Isten.
Már sose vénülsz, élsz te a verseid őszligetében,
fölsuhanó csillag: rezgőfényű, sugaras.*

2.

*„Nem bírom már!” — hallom a hangod az alkonyi úton,
elmaradozva te is, még vonszolod újra a szíved.
Árnyék nyúlik a fák közt: Fanni az, éjkoszorús és
karcsú alakja röpi most, s ringat az álomi csendbe.*

3.

*Gátórház közelében, akácosnál, amikor lent
oszló, sziürke ruhából földre lehullt füzeted,
akkor emelt föl a fénybe a baba, s anyámnak odaszólt:
kislfia megszületett, szép, kékszemű, hetyke legény.*

4.

*Fenyvesek ága meg őszi levél és som pirosa lesz
fájva az én koszorúm, gyertya is ég remegőn.
Májusi Nap tüze fönt ragyog, áll az idő komorulva,
vén hársak mohacsendjében a sírra teszem.*

Idegenség- tapasztalatok

Ferdinandy György prózájáról

A szerző irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének egyetemi tanára.

(Az átváltozás mint kisebbségi idegenségtoposz) — Az átváltozás, az irodalom egyik legnagyobb és legrégebbi toposza, a kisebbségi, a migrációs, az idegen nyelvi és kulturális közegben keletkezett irodalomban — vagy nevezzük bárhogyan a képződményt, amelynek keretében létrejött — különösen aktuális.

Ebben a kontextusban az átváltozás Gregor Samsát juttatja eszünkbe, és azt a Kafkát, aki német nyelven írt prágai közegben. A diktátúra természetrajzában vizsgálata során nyilván ezt, a nyelvi elkülönböződés tényét is figyelembe kell venni, mint ahogyan figyelembe vette Gilles Deleuze pszichológus és Félix Guattari pszichoanalitikus is, amikor *Kafka* című, irodalomelméleti következtetéseket tartalmazó könyvének *A kisebbségi irodalomért* alcímet adta. Definíciójuk szerint „a »kisebbségi« nem bizonyos irodalmak jelzője, hanem minden olyan irodalom (...) feltételeit jelöli, amely a nagyinak (vagy intézményesítettnek) nevezett irodalmon belül létezik. Annak is, aki szerencsétlenségére nagy irodalommal rendelkező országban született, (...) úgy kell írnia, mint egy gödrét kaparó kutya vagy odújút ásó patkány.”¹ Talán nem véletlen, hogy a tudományos nyelv is metaforához folyamodik, méghozzá állatmetaforához.

Gregor Samsánál az ébredés léthelyzete által tudatosan megváltozott állapota. Gregor Samsa hirtelen állattá, féreggé alakul át, és ennek nyelvi következményei is vannak: amit mond, nem értik, ő azonban érti az emberi beszédet. Az idegenség tehát elsődlegesen a kommunikáció hiányaként jelenik meg. Emellett a saját test is idegenként jelenik meg, amely zavart kelt a test percepciójában, végső soron pedig az önkép felfogásában. Az átváltozás azonban csupán abszurditásában értelmezhető, kezdetben nem fejezi ki egyúttal a személyiség megváltozását is. A hihetetlen körülmények ellenére Gregor Samsa gondolatai a szokásos életvitelhez alkalmazkodnak, a racionális tennivalókon belül maradnak, s éppen ebből ered az elbeszélés rendkívüli feszültsége. Az átváltozás ténye, hogy ezután szörnyű féreggé válva kell élnie, nem rendíti meg, sőt, igyekszik ezt a fogyatékosságát a családja és a főnöke előtt titkolni. Nincs tudatában annak, hogy valójában állathangon beszél, és igyekszik megőrizni identitását.

A bogárrá változott Gregor Samsa „állattá-leendését” a francia szerzőpáros a következőképpen értelmezi: „az embertelenségre az állattá-leendés emberalattisága lesz a válasz: bogárrá, kutyává lenni, majomná lenni, sokkal inkább menekülni, »bukfencet hányni,

¹Gilles Deleuze –

Félix Guattari: *Kafka*.

A kisebbségi irodalomért.

(Ford. Karácsonyi Judit.)

Qadmon Kiadó, Budapest,

2009, 37–38.

hanyatt-homlok« (...), semmint fejet hajtani, megmaradni hivatalnoknak, felügyelőnek vagy bírónak és vádlottnak”.²

(„Állattá-leendés”) — Kafka történetének változatát látjuk visszaköszönni Ferdinandy György egyik korai novellájában is, amely a párizsi Magyar Műhely 1967. szeptember 15-ei számában jelent meg *Nemezió González egyetemi tanár beszéde a Fekete-erdő állataihoz* címmel. Ennek szüzséje válik a karkaihoz hasonló metamorfózistörténétté.

Azzal a különbséggel, hogy a szöveg az átváltozást nem állapotként, hanem folyamatként teszi elbeszélés tárgyává. A nem lineárisan elbeszélte történetet a következőképpen lehetne rekonstruálni: Nemezió González egyetemi tanár, miután megérkezik Strasbourgba, egy rövid vacsoralátogatást tesz vendéglátóinál, majd felkeresi a Duna forrását a Fekete-erdőben, és ott tartja meg előadását. A történet nagy vágások, logikai ellentmondások teszik talányossá, amelyet az olvasói értelmezés tölt ki. Ezek egyike csak a topográfiai sík, a Duna forrása a novella képzeletbeli térképén közvetlenül Strasbourg közelében van.

A történet nyelvi átváltozástörténet is. Nemezió González feketeerdei előadása rendelkezik a beszédek összes retorikai elemével: kezdetben „mélyen tisztelt állatok, hölgyeim és uraim” a megszólítás, majd a „tisztelt állat- és növényvilág”-hoz intézi a szónoklatot: „Tisztelt állatvilág, szúnyogok, dongók, darazsak! (...) Farkasok, nyestek, hiúzok!” Az előadás végére az emberi világ minden eleme fokozatosan állativá alakul. Az egyetemi tanár visszaemlékezése szerint barátja, az olimpiai bajnok futó olyan, mint egy „vörös hajú, rókaképű közép-európai nyúl”. Az „állattá-leendés” paradoxona, hogy a róka és a nyúl egy testben a közép-európaiság metaforájává válik.

Nemezió González is szembenéz önmagával, előbb gyermek-, majd ifjú- és felnőttkorával vet számot. Az élettörténet egyúttal a kimozdítottságnak, a deterritorializációnak, a migrációnak a története is, tele elhagyott helyszínek és emberek emlékével, nosztalgiaiával és vágyakozással, amely mégis megfordíthatatlan, melyből nincs sem kiút, sem visszaút.

A beszéd alatt válik világossá, hogy egy folyamatában megragadott átváltozástörténetet olvasunk: Nemezió González egyetemi tanár fokozatosan alakul át állattá. Kezdetben még váltogatja egymást a két történetstílus, az aspiráns családjaé, valamint az újabb helyszínen reterritorializálódó és a helyszínhez igazodó beszédé, később azonban egyre inkább az utóbbi kerül előtérbe. Nemezió González testiségében is megváltozik, bőre sárgára színeződik, szakállá kinő, négykézlábra ereszkedik. Amíg szónoklatát tartja, többféle nyelvet váltogat, beszéde nem válik állati beszéddé, mégis végig megértik a Fekete-erdő lakói.

A novella végére viszont kiteljesedik a metamorfózis nyelvi dimenziója is: Nemezió González „röfögve” hagyja el a helyszínt, s vág neki a vadonnak. Az idegenség olyan fokú, hogy felszámolásának stratégiája, mely mindenkor kívánatos lenne, eleve lehetetlen. Az idegenséget csak a még nagyobb idegenség, a környezettől és a korábbi

világtól való teljes elszakadás válthatja fel, a szabadulás egyedüli útja az átváltozás.

(*Találkozás az idegennel — a novellaciklus mint nevelődéstörténet*) — A 2014. évi könyvhétre megjelent *A francia asszony* című prózakötet novellái zömmel 1981 és 2012 között keletkeztek (egy van köztük, amely 1963-ra datálható), mint azt a kötet tartalommutatójában elrejtett zárójeles dátumozásból megtudhatjuk. Válogatott novellákat tartalmaz, amelyek egy tematikus szál, a főhős életútjának megjelenítése köré épülnek, pontosabban az életútnak a szerelmi-családi élet köré szövődő szárait fejtik fel. A novellaciklus darabjai lényegében véve neveléstörténetként — ha úgy tetszik: változástörténetként — működtetik a szöveget. Ezt az olvasatot erősíti az első szöveg is, címével — *Tanulmányúton* —, amely az európai irodalomnak az eposztól a nevelésregényig kiterjeszthető mintájára utal, azaz arra a tematikus mozzanatra, miszerint a hős felnőtté válásához elengedhetetlen az idegenben megszerzett tapasztalatszerzés, a külföldi tudásszerzés.³

A személyiség alakulástörténetének bemutatásához az intim-szféra ábrázolásának nagyfokú kiaknázása szükséges, hiszen a történet az elbeszélő első, nőkkkel való találkozásának eseményétől a felnőtté váláson át az élet alkonyán létesülő interperszonális viszonyok bemutatásáig követi végig az élettörténetet. A novellák laza összefűzése, a kihagyások, átfedések, az időrendiség logikájának időnként megtörése, elbizonytalanítása által megvalósul a fejlődés célelvűségének megszüntetése is, és a fragmentált, mozaikszerű bemutatás válik domináns kötetszervező elvvé.

A kötetnek már a címe jelzi, hogy — akárcsak Ferdinandy György korábbi kötetkompozícióiban — tematikusan is a nevelődés közben szerzett interkulturális tapasztalatok megfogalmazása kerül a középpontjába.

(*A térbeli kimozdítottság idegenségtapasztalata*) — Az idegenség gondolatához első megközelítésben a térbeli kimozdítottság idegenségtapasztalata társul. Más kultúrák megismerése szükségszerűen hozza felszínre saját és idegen szembekerülését. Ilyen értelemben idegen az, aki nem saját, megszokott, biztonságot adó területén tartózkodik. Az idegenség ebben a jelentésben a tériséghez kapcsolódik, a távolság asszociációs körével hozható összefüggésbe.⁴ Az utazás, a hódítások, a hadjáratok, a kolonizáció, a háborúk által jut az ember ilyen jellegű idegenségtapasztalathoz.

Ferdinandy György novelláskötete az 1956 utáni emigráció helyzetét tematizálja. Már a könyv első mondataiban nyilvánvalóvá válik a térbeli elmozdulás nem szokványos formája: „Elhagytuk Kehlt. A szerelvény lépésben haladt át az ideiglenes Rajna-hídon, és megállt a strasbourggi pályaudvar üvegburája alatt.”⁵ Amíg az elhagyott helyszín konkrét földrajzi megnevezést kap (Kehl), s nem tudhatjuk, ama bizonyos Rajna-híd ténylegesen ideiglenes volt-e, ám a novella szövegvilágában mar-

³Lásd többek között Hima Gabriella: *Az idegen-tapasztalat módozatai az Esti Kornél utazástörténeteiben*. In Biczó Gábor és Kiss Noémi (szerk.): *Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003, 366–372.

⁴Michael Hoffmann például, amikor a német idegen szó jelentését magyarázza, a *fremd* szót etimológiailag a *fernből* eredezteti, és megjegyzi, hogy az angolban a *foreigner*, a franciában az *étranger* is hasonló értelmű. Lásd Michael Hoffman: *Interkulturelle Literaturwissenschaft. Eine Einführung*. Wilhelm Fink Verlag, Paderborn, 2006, 15.

⁵Ferdinandy György: *A francia asszony*. Magyar Napló, Budapest, 2014, 5.

kánsan jelöli az átmenetiség állapotát, addig a megérkezés színtere — bár a strasbourgi pályaudvar tetőszerkezete referencializálhatóan lekerekített és áttetsző —, az üvegbura egyszerre értelmezhető oltalmat nyújtó térségként és lefojtott, bezárt élethelyzetként.

Az ambivalencia állandó jellemzője lesz a novelláknak. Az eltávozás tapasztalata nem a megérkezés kezdetben bizalomgerjesztőként mutakozó állapotát, hanem a hovatarozás örökösön felülvizsgálándó pozícióját eredményezi. Az új világban az elhagyott otthon lesz az origó — „esténként körülültük a rádiót, és vártuk, hátha bejön Budapest”⁶ —, Magyarország a viszonyítási pont: „A hegyet kastélynak hívják a környékbeliek. Formára, méretre olyan, mint a Badacsony.”⁷

⁶Uo. 7.

⁷Uo. 30.

A narrátor a köztesség helyzetében találja magát. Már az első napon álmodozik: „Hol arról, hogy hazamegyek, hol meg arról, hogy itt maradok”.⁸ Az eldöntetlenség interpozíciója mindvégig szembeötlő: „Minden erőmmel el akartam felejteni Ázsiát”⁹ — olvassuk —, majd a kimozdítottság éppen az ellenkezőjébe fordul át: „Haza akartam menni, ezt volt az igazság”.¹⁰ A helyváltozatás azonban nem fejeződik be az otthonról való távozással, a novellák hőse szüntelenül vándorol, Párizs, a helyi falvak, az Újvilág, a közelebbről meg nem nevezett Szigetek, a trópusok között.

⁸Uo. 8.

⁹Uo. 63.

¹⁰Uo. 35.

A hazamenni kényszerítő ereje mégis sürgetővé és rendkívül erőssé válik — a narrátor megpróbálkozik a hazaszökéssel is, új szót alkot ennek érzékeltetésére: ő lesz a „visszidens” —, ám otthon és nagyvilág viszonyrendszere ellentmondásos, a hazatéréshez nem társul hosszú távú életprogram, s a visszaút során is az illegális formát választja, ezért gyorsan meghíusul, a narrátor visszatér ugyan a vágyott földre, de pillanatok alatt kitoloncolják az országból.

De nemcsak az emigráció, hanem a térbeli kimozdítottság minden fajtája idegenséghez vezet, végzetes kimenetelű sorseseemény előjele: amikor húszévi együttélés után a trópusokon felesége bejelenti, elmegy megnézni „a szomszéd szigetet”, a narrátor tudja, „hogy valami kimondhatatlan szörnyűség történik vele és velem”.¹¹

¹¹Uo. 219.

(Az idegenség mint hozzátartozás-kategória) — Az idegenség hozzátartozás-kategóriaként is felfogható, ilyen értelemben nemcsak az az idegen, aki máshol van, hanem idegen mindaz, ami valaki más-hoz tartozik. Az etnicitással, a nemzeti hovatarozással hozható összefüggésbe.¹² A perspektíva ebben a vonatkozásban még fontosabbnak bizonyul. Megjelenik egyrészt, hogyan látják az idegenbe érkezők az otthon levőket, vagyis a magyarok a franciákat, de az is, milyennek látják a franciák a magyarokat. Eközben a kulturális sztereotípiák sokasága aktivizálódik és válik komikum forrásává.

¹²Lásd Michael Hoffman:
i. m. 15.

¹³Ferdinandy György:
i. m. 67.

Az elbeszélő a magyarokat láttatja ironikus helyzetben, amikor megjegyzi: „Cekker nélkül egy lépést se tesznek az otthoniak”.¹³ De humorossá válik minden, ami szokatlan: az emigráns diákok kinevetik a tanáraikat, akik kerékpáron érkeznek órát tartani az egye-

temre, ráadásul etnikai hovatartozás-jelleget tulajdonítanak neki: a francia tanárok ilyen nevetségesek.

Az etnikain keresztül a hős helyzete alkalmassá válik a mindenkori kisebbségi életérzés megjelenítésére is, melyben a nem többséghez tartozó, a nem odatartozó mindenben hátrányt szenved: „Mindig fürgébbek voltak, mint én. Ha nem követtem őket, kinevettek. Párizsban egy idegennak későn jut eszébe minden.”¹⁴

¹⁴Uo. 182.

Megjegyzendő, hogy a kötetben az etnikai hovatartozásnál nagyobb szerepet kap az emigráns lét identitásának megjelenítése. A helyiek másként képzelik el őket, mint amilyenek valójában, s ez kölcsönös kiábrándultsághoz vezet. A másik megismerésének fokozataiban a komikum elemei ismerhetők fel. A kezdeti stádiumban még a kellemes attitűd dominál: „Minden napra volt egy-egy meghívásom, a férfiak bankjegyeket dugdostak a zsebembe, az asszonyok telefonszámokat.”¹⁵ Ámde az illúziók gyorsan szertefoszlanak: „Másfél év múlt el a forradalom óta. A franciák már nem ünnepeltek: az asszonyok elnéztek fölöttem, és csak a buzeránsok dugdostak a zsebembe bankjegyeket.”¹⁶

¹⁵Uo. 46.

¹⁶Uo. 50.

A szövegekben a test is felfogható hozzátartozás-kategóriaként. A ciklusszerűen összefűzött novellák sora a test idegenné válásának történeteként olvasható. A kötetben markánsan elkülönбöződik a testről való írás szólama, a szexus és a házastársi elhidegülés nyílt, egyértelmű beszédpozícióból fogalmazható meg. A nyers férfiteltek szemléli a nőt, amely többé már nem öröm forrása, ilyenként válik idegen objektummá. Ennek tematizálása megőrzi az örömszerzés lehetetlenségéről való beszéd elfojtott indulatát. A testbeszéd nemcsak tematikusan, hanem stílusosan is felhasítja az egyébként választékos stílusú prózaszöveg testét, s ez a hasadás mutatja, hogy a másik objektummá válása a saját egzisztencia megkérdőjelezése, önmagától való eltávolodása felé mutat.

(*A saját idegensége*) — A saját megismerése a mindinkább idegenné váló másik által lehetséges. Az idegentapasztalat pedig azt eredményezi, hogy a narrátor a sajátot is bizonyos távolságtartással figyeli. Magáról állítja az elbeszélő, hogy „élt itt egy idegen”.¹⁷ Az új világ a börtönnel lesz azonos, amelyhez képest az otthoni várható kétvényi fegyház is elviselhetőbb, mint az „életfogytiglani idegen”.¹⁸

¹⁷Uo. 158.

¹⁸Uo. 61.

Az idegenség általános lelki kondíciójává válik.

Közben mintha egy külső szem láttatná az eseményeket, a külső nézőpont kerekedik a narráció fölé. Az elbeszélő, bár mindvégig egyes szám első személyű, mégis sokszor kívülről láttatja önmagát, távolságot tart önmagával szemben is. Gyakran nem cselekvő alanya, hanem megfigyelője a saját életének.

A mindennapok életvilágából érkező impulzusok megjelenítését Günter Figal fordításviszonyokként értelmezi,¹⁹ ami Ferdinandy György prózájában az idegenségaspektusok megjelenési módja is egyúttal. Nemcsak a kultúrák közötti transzponálhatóságot jelenti,

¹⁹Günter Figal:

Fordításviszonyok.

Az idegennel való helyes bánásmód a sajátunkban.

(Ford. Endreffy Zoltán.)

Existencia, VI–VII. 1996–1997, 1–4., 151–162.

novelláskötetében a fordításaspektusok nyelvi vonatkozásban is tetten érhetők. Gyakori, egy-egy elbeszélésnek néha többször is megjelenő fordulata az „ahogy mondani szokták”. Olyan hatást kelt, mintha a novelláknak meglett volna egy archetípusa még a magyar nyelvű megfogalmazás előtt.

Az elbeszélő idegen környezetbeli, sőt idegen nyelvi pozícióját szituálják ezek a nyelvi-retorikai fordulatok, amelyeknek többféle megjelenésmódját vehetjük számba a szövegekben. Az egyik a magyarázat, amelynek során az idegen pozíciójából szól a narrátor, amikor utal a magyar kontextustól eltérő kifejezések jelentésére:

²⁰Uo. 50.

„Feltérképeztem magamnak — mint mondtuk — a vadnyugatot”.²⁰ Ezenkívül gyakori, hogy az idegen nyelvi frazémákat tükörfordításban adja vissza: „Jómódú lány volt a feleségem, mint mondják, bekerültem a tojásba”.²¹ A külső tekintet olyannyira beleíródik a szövegbe,

²¹Uo. 97.

hogy a narrátor még a magyar kulturális kontextushoz kötött kifejezéseket is magyarázattal látja el a magyar szövegben: „ahonnan én jöttem, azt mondták volna: hétszilvafások”,²² holott az „ahonnan jöttem” és az a nyelv, amelyen a narrátor beszél, azonos kulturális kontextushoz tartozik, nincs szükség a „máshonnan jöttség” kiemelésére.

²²Uo. 133.

A következő mondatokban pedig a narrátor egyértelműen idegen nyelvi pozícióból szólal meg magyarul: „Sem ő, sem Manyika, az asszony nem tudták volna — mint errefelé mondják — eladni magukat”.²³ Vagy: „de én soha nem vettem komolyan — mint a franciák mondják — a tanulmányaimat”,²⁴ hiszen ezek nem kulturálisan kötött kifejezések — bár franciák mondják őket a szövegben — ugyanígy hangoznak magyarul is.

²³Uo. 64.

²⁴Uo. 179.

Ákárcsak a fordítások esetében, ezekben a novellákban a nyelvi háttérkontextus megőrzi az idegenség tapasztalatát.

(Az univerzális idegenség) — A francia asszony interkulturális prózavilágában az átváltozás és az idegenség állandóan jelenlevő identitásmozzanat, amely Ferdinandy György egész életművében kimutatható. Sokféle aspektusának regisztrálása mellett kirajzolódik a köztesség veszélyekkel fenyegető pozíciója. A kimozdítottság, a változás csak időszakos és látszólagos, valójában gátat szab a világfelfedezés örömének, akárcsak a *Szökőár* című novella kezdőképében:

„A földrengések epicentruma a tenger fenekén szokott lenni itt, a szigetvilágban, ahol a szárazföld sokszorosa a körülötte hánykolódó víztömeg. A tenger visszahúzódik ilyenkor, láthatóvá válnak a hajóroncsok, zátonyok, korallszigetek, amiket évszázadok óta nem látott emberi szem. A bennszülöttek beszaladnak a moszatos mederbe, kagylót, csigát, hoppon maradt tengeri herkentyűket gyűjtenek. Meg se hallják a morajlást. Mire észbe kapnak, késő. A látóhatár egész hosszában óriási, fekete fal takarja el az eget.”²⁵

²⁵Uo. 46.

Ferdinandy György prózája így módon alkalmassá válik arra, hogy az idegenséget univerzálissá tegye, fenyegetettségével és elkerülhetetlenségével együtt az emberi létezés egészére kiterjessze.

Mintha mozdulatlan lenne

TURCZI ISTVÁN

Egy kis szobor tűnik fel az idő kőrengetegében: befont hajú, redőzött ruházatú nőalak, a vállán madárral. Lehetne leány is, olyan légies. Ritkán süti nap; egy hatalmas tölgyfa lopja előle a fényt. A leány, akár kormozott üvegen át a hó. A madár szinte fekete. Nem szimbolikus, nem baljóslatú, csak fekete. Talán az árnyak rétegei miatt látszik sötétebbnek, talán a szemlélő látja így. A leány ma szórtan, és bánatosan komoly, s mint aki hosszú sétát tett a tóparti úton, nem egészen olyan, mint szokott, valahogy hiányzik, *hiányzik onnan*, visszavágyik a régi séták emlékeibe, padokra, tisztásokra, nála némább kődarabok és jeltelen fák közé, más szélhez és más illatokhoz bújna és megszólítaná a számára ismeretlen, színes madarakat, különféle neveken becézne és bátorítaná őket, vagy inkább önmagát bátorítaná, félkész mozdulatából ez derül ki, ez a félénk bizonytalanság, ó, de miért is nézne vissza, nem mozdul, ami nem ugyanaz, érzi, mintha mozdulatlan lenne, bele-törődésében ott kószál a remény, hogy minden egyedül töltött pillanattal könnyebben eljut, eljut a Szóig, az egyetlenig, amely befont haját kibontani képes, elsimítja ruhája redőit és enni ad a vállán felejtett fekete madárnak. Valamikor szerették; töredezett sziklákon üldögélt, ezüstös derengésű kavicsok között hallgatta a bíborba mártott alkonyati vizek susogását, aludt és táncolt, virágot szedett és énekelt, imádkozott és szeretett, ismerte a testét, a vér zarándokútját, a felfedezett mozdulatok ritmusát, a visszafojtott lebegést, a szavakban sorakozó hangokat, felszakadó lélegzetének forró hullámain, a szégyenlős mosolyt, az égbolt ráomló könnyűségét. Ismerte önmagát. Ilyenkor volt, hogy élt, ahogy a füvek és virágok élnek, és *most* nagyon szerette volna látni önmagát, ahogyan nincs ott, ahol van, vállán a fekete madárral, nincs ott, és nincs az, ami lett, ami már megtörtént vele, és ami nem történt meg és soha nem is fog, hiába törne át a késő délutáni napfény az öreg tölgy sűrű, könyörtelen levelein. Szerette volna megtenni azt a hosszú sétát a tóparti úton, még egyszer, még utoljára, és eljutni a körkörös en örvénylő víz átlátszatlan mélységeibe, eljutni önmagához, bárhová, csak el.

Mit akar egy könyv?

Márai, a történelmi tudat és a múlt emlékezete

1976-ban született. A Színház- és Filmművészeti Egyetem doktorandusza, a CineClassics filmtörténeti programsorozat kurátora. Legutóbbi írását 2013. 1. számunkban közöltük.

Bécsben olvastam először Márai Sándort. *A gyertyák csonkig égnek* régi, Révai-féle, piros MS-monogramos kiadásával ültem a Rathausparkban; a vastag, megsárgult, dohos könyvlapokon átütöttek a mélyen nyomott betűk, a régi magyar nyelv messziről szólt és mégis ismerősen. Amikor befejeztem a könyv olvasását, sokáig ültem a parkban a padon a tompa májusi fényben, a virágok bódító illatában. Megérintett Márai — és nemcsak engem. Akkoriban, 2000 körül, tíz évvel a halála után, ő volt a német nyelvterület egyik legolvasottabb szerzője.

Márai azóta is a legnépszerűbb magyar író. Több mint negyven nyelven több millió példányt adtak el műveiből. Régi magyar nyelve, talán először a magyar irodalomtörténetben, igazi visszhangra lelt „kinn, a világban”. Zsörtölődő, monologizáló sorai egy eltűnt országot és egy eltűnt életformát telítenek egy-egy pillanatra újra élettel. A Magyar Királyságét és a magyar polgárságét, minden ellentmondásával együtt.

A polgárság csak későn, a 19. második felében, de leginkább a végén vált jelentőssé Magyarországon — és akkor is csak viszonylag jelentőssé. A „harmadik rend” szerepét a társadalmi és a gazdasági fejlődésben sokáig nem a polgárság, hanem a nemesség játszotta. A polgárság társadalomalakító szerepe csekélyebb volt, mint Ausztriában, és jóval kisebb, mint Franciaországban. A fejlődés akadózó volt, sok zsákutcával. A gyakorlatias üzleti gondolkodás, a polgári erények, értékrend és viselkedésformák Magyarországon nehezen honosodtak meg. A polgárság, Márai Sándor szavaival, „karikatúra-létet” élt a nagyobb városokban, melyek nyelve egészen a 19. század derekáig a német volt. A „Bildungsbürgertum” nem vált társadalomformáló erővé, sokszor még a magyarrá asszimilálódó polgárok is a nemesi szokásokhoz igazodtak. A nyelv, a kultúra és a társadalom öntudata kevés országban kapcsolódott olyan erővel össze, mint az 1945 előtti Magyarországon — és ezt a kultúrát alapvetően a nemesség határozta meg.

A 20. században a politikai megrázkódtatások — a bukott forradalmak, és főleg a történelmi Magyar Királyságot felosztó békekötés — miatt a magyarok nagy része sértetten elfordult a „Nyugattól” — vagy legalábbis az ehhez a fogalomhoz társított vélt vagy valós képzetektől —, bezárkózott, a „polgári” értékeket kevesen képviselték, megmaradt az eltorzított, modern nacionalizmussal kevert nemesi értékrend uralma. Márai Sándor 1928-ban, hazatérve Párizsból, mégis a polgárság képviselőjére tette föl életét. A magyar nyelvű polgárság szószólója lett — az ő szavaival: „minden következménnyel”.

Tudta, mi vár rá: „szegénység, gyanakvás, kenyéririgység”. Túl az esztétikai szempontokon nem szabad figyelmen kívül hagynunk egy mű vagy egy szerző társadalmi szerepét és hatását sem. Márai az 1930-as évek elején sokaknak elhozta a Nyugatot. A fő szólam Magyarországon akkoriban a revíziós és lázálmos múltbamenekülés volt, de Márai közönségsikere jelezte, hogy van igény másfajta narratívára is. Sikere nem korlátozódott a kozmopolita Budapestre, széles és hűséges olvasóközönsége az ország egyik legnépszerűbb szerzőjévé avatta. Hangot adott egy — háttérbe szorult, de meglévő — életérzésnek. Vagy e életérzés, a „polgárság”, a „polgári Magyarország” illúziójának. Mint az illúziók általában, ez is törekény, bizonytalan és sértődékeny volt. Márai a provincia fullasztó levegőjébe elhozta Párizs és London mondénységét. Könyvei, publicisztikái, számos újságcikke a „Bildungot”, a sértett, bezárkózó ország művelését is szolgálták. Az összeomló Közép-Európa ideologikus szólamai mellett a tiszta hangot jelentette, olvasói ezreinek segített eligazodni a „világban”.

Konok volt, mosolytalan, kinyilatkoztató. Törekénységét öntudatos, a pózolás és a szentimentalitás határát súroló kinyilatkoztatásokkal palástolta, sértődékenységet göggel. A kivételesen érzékeny idegrendszer pedig már érezte a jövőt — a fasiszták, nácik és nyilasok Európáját. A harmincnégy éves Márai az *Egy polgár vallomásaiban* úgy ír, mintha hetven lenne. Ez a koravénység nemcsak rá, hanem több magyar kortársára és író társára, egy egész generációra illik. Így például Szerb Antalra, aki egyszerre volt művész és irodalomtörténész, és megírta a magyar, majd a világirodalom történetét. Egy olyan országban, melynek irodalma akkor még nem volt a „világirodalom” része. Nyugatiként, de a Nyugat peremén élve néhány kivételes művész talán tisztábban is látta „Európa” erővonalait, mint a központokban élők — nekik magától értetődő volt az, amit Szerbnek és társainak a neofiták indulatával és becsvágyával meg kellett tanulni. Természetes volt számukra négy-öt nyelv ismerete, Párizst talán jobban ismerték, mint a franciák, Rómát, mint a rómaiak. Koravén, tisztaszívű bölcs volt Szerb Antal is: regénye, az 1937-es *Útas és holdvilág* éppúgy annak az „illúzó-polgárságnak” a kilátásaival foglalkozik, mint Márai könyvei.

Szerb Antal játékosabb volt, könnyedebb, csipkelődőbb. Márai stílusa sokszor nehézkes, szinte teljesen humortalan, mintha minden sora fölött a végzet függne. Gyakran bűvészkedik a szavakkal. A szómágia és a szóismétlés néha, ihletett pillanatokban, zseniális szövegeket eredményez, néha a giccs határán járó, a tartalom és mondanivaló illúzióját nyújtó sorokat. Az 1941-ben publikált *A gyertyák csonkig égnék* például stílusbravúr, míg a néhány hónappal később írt regény, a *Sírály* az egyik legkínosabb műve. Az egyik legjobb és az egyik legrosszabb könyve lényegében egyszerre íródott. A két, egymásnak fordított tükörben Márai sok ellentmondása felfedezhető. „Márai művében — írja Szerb Antal — a kegyelemszerű kiválasztottság bélyegét a stílus mutatja fel. A Márai-féle stílus... utá-

nozhatatlan: nem azért, mert nem lehet a trükkjére rájönni, hanem azért, mert senki más nem bírja lélegzettel... ez a flatus, ez a bőség, ez a páratlan áradása a nyelvnek, gondolatnak, képnek, szavaknak, torlódó mondatoknak. Ezt a metódust rajta kívül csak a folyamok ismerik.” Regényeiben egyszerre van valami Dosztojevszkijből, a végzet éjszakai monológjaiból és a bécsi és pesti bulvár felszínes életbölcseességéből. Márai, akár generációja több tagja, nem idegenkedett a ponyvától, a „nagy témáktól”. Szerb Antal is vonzódott a népszerű irodalomhoz, *A világirodalom történetében* például éppen Dosztojevszkijt elemezve fejti ki erről gondolatait.

A nagy témák — a szerelem a háború és a halál árnyékában — nem álltak távol tőlük, alig negyvenévesen láttak két világháborút, birodalmak összeomlását és felemelkedését, ideológiák megszületését, népirtást és pusztulást, a biztonságérzet elvesztését, minden addigi érték megkérdőjelezését. Mindez már, minden szélsőséggel együtt, giccshatáron járó, elviselhetetlenül tömény élettapasztalat. Munkára inspirál: széles ecsetvonásokkal megírni a szakadék szélén táncoló sorsok történetét.

*A gyertyák csonkig égne*k sok szempontból kulcsregény. Háromszögtörténet — melodráma-séma, amely néha, kivételes esetben, nagy alkotó kezében nagy művet eredményezhet. Márai túllép fő témáján, a magyarországi polgárság sorsán. Hőse talán azért is nem mesember, mert így, túl a partikuláris perspektíván, szabadabban foglalkozhat az általános emberivel. És túllép a nemzeti témán is: az összeomló Osztrák-Magyar Monarchia világát idézi fel. Henrik gróf apja magyar, anyja francia. Barátja, Konrád félig osztrák, félig lengyel. Szerelmük, Krisztina pedig maga a megfoghatatlan „európaiság” — és nemcsak dél-tiroli, olasz, osztrák és magyar felmenői okán. Feloldhatná mindkét férfi magányát, de a szerelem és a szenvedély gyújtópontjában álló testetlen, álomszerű, alig néhány mondatdal jellemzett asszony csak a vágyott kapcsolat jelképe. Három európai sorsa fonódik össze a könyvben, akik a mélyben, az idegekben idegenek. A drámát kötődés és gyűlölet, tettes és áldozat, gyilkosság és bosszú összefonódása teremti. A keretet a történelem adja. A mélyben ott a „másik igazság” — Márai egyik kedvenc szófordulata —, és ez a másik igazság igazának tűnik.

„A magyar nem dialogizáló, hanem monologizáló fajta” — írja Szerb Antal. A kultúrának a nyelv ad formát. Márai regénye lényegében egy hosszú monológ. A magyar, akár Henrik gróf, és az apja is, „kissé magános fajta, nem tudtak szerencsésen vegyülni a világgal”. A gróf komoly és büszke, kijelentéseit „minden következménnyel” teszi. Egyszerre naiv és bölcs. Iróniának itt nincs helye. A regény szikár szerkezetű és esszészerű, cselekménye mégis gazdagon áradó: a Henrik gróf monológjából kibomló történetszálak összeállításával, más elbeszélési móddal, ezer-ezeröttszáz oldalas nagyregényt is alkothatnánk, mint a néhány évvel korábban írt regénytrilógia szerzője, gróf Bánffy Miklós tette. A monumentális *Erdélyi történet* szintén

háromszögtörténet, Bánffy, éppúgy, mint Márai, egy barátság történetét állítja a középpontba, főhőse szintén egy gróf, ugyanakkor, a 19–20. század fordulóján, az utolsó békeévekben játszódnak és kérdésfeltevésükben, resignált hangnemükben is hasonlóak.

Bánffy regényének első kötetét 1934-ben adták ki Kolozsváron az Erdélyi Szépművés Céh gondozásában (ugyanekkor és ugyanitt, a már Romániához tartozó városban jelent meg Szerb Antal modern és sok provinciális délibábbal leszámoló *Magyar irodalomtörténete* is). A nemesi irodalom — és az úri művészetpártolás — hosszú évszázadokig uralkodó szerepet játszott a magyar irodalomtörténetben. A középkortól a 19. századig az erdélyi arisztokraták írásai, fordításai és könyvtárai voltak a magyar közélet fényforrásai. Bánffy ennek a hagyománynak a folytatója — az „úr”, aki nemcsak születése okán méltó a nemesi rangra, hanem tehetsége miatt is. Az úr, aki túllép a vidékies anekdotázáson, nem fél a hiteles jellem- és korrajztól, képes elemezni a Magyar Királyság és az Osztrák-Magyar Monarchia bukásához vezető okokat, aki bátor szembenézni osztálya csődjével, nemzedéke hibáival is, melynek napjai már meg vannak számlálva, mert „minden bírálatot hazafiatlanságnak tart” és „tudatlanságában élt mindannak, ami a nemzetek talpköve: erő, önbírálat, összetartás”.

Márai regénye olyan, mint egy jó pálinka, Bánffyé meg mint a testes vörösbor. Bánffy — Saint-Simon herceg és Tolsztoj gróf író-rokona — sok száz apró emlékképből és pontos megfigyelésből állítja össze terjedelmes regényét, Márai pedig szublimál. A lényegre koncentrál, a lepárolt igazságra. Konokul és mosolytalanul, de indulat nélkül. *A gyertyák csonkig égnek*ben felidézi Bécset, annak tudatában, hogy a régi, Ferenc József-i, kozmopolita Bécs — ne felejtjük el, hogy két évvel az Anschluss után írta a regényt — parvenük és nácik martaléka lett. Az egy nap és egy éjszaka alatt játszódó mű színhelye egy — talán erdélyi — kastély, amely 1940-ben még teljes, kísérteties pompájában áll, túl a pusztán, valahol a Kárpátokban. A gótikus regények színhelyeire emlékeztet, például a kísérletező kedvű arisztokrata, Horace Walpole otrantói kastélyára, ahol előbukkannak a halottak és a múlt kísértetei. A gótikus regény formai elemei az angol irodalom történetét alaposan ismerő Szerb regényében, az *Utas és holdvilág*ban is fellelhetők. Az irodalmi séma éppen a kiürülő arisztokratikus életforma sémáit görcsösen őrző Magyarországon bukant fel, és éppen akkor, amikor az ország már a nagyhangú nacionalizmus — és a nácizmus és a fasizmus — kísérteteinek bűvkörébe került.

A Magyar Királyságban sokáig megőrződtek olyan érintkezési formák, melyeken Európa többi részén már nagyrészt túlléptek, elfelejtettek. Csak a „fejlődés” mindent átható ideájának válságakor, a 21. század elején ismerték fel néhányan Párizsban és Londonban — aztán Budapesten is —, hogy a Márai- és Bánffy-féle engesztelhetetlenség mögött ott volt az értékőrzés szándéka is, és hogy ezek az érintkezési formák mégsem olyan idejétmúltak és megmosolyogtatók, mint azt évtizedekig sokan — különösen a szovjet ve-

zérlésű kultúrpolitika hangadói — kétely nélkül, az ideológusok magabiztosságával szajkózták.

„A szépség aranyüledéke — írja utolsó novellája, *A herceg* végén Szerb Antal — gyakran mocskos folyók iszapjából csapódik le, és ezért szeretjük a nagy, zavaros folyót, a történelmet.” A történelmet, amely, mint máshol „szerénységre intő tudatban” megjegyezte, „megmagyarázhatatlan”. A 20. század végén az újabb politikai földcsuszamlások nem eltemették, hanem a felszínre hozták Márai, Bánffy, Szerb és néhány más író könyveit. Mindannyian halottak voltak már, amikor „fölfedezték” őket: Márai Kaliforniában öngyilkos lett, Bánffy 1950-ben Budapesten nyomorban halt meg, Szerbet pedig nacionalista honfitársai verték agyon 1945-ben.

1945-ben, alig néhány évvel *A gyertyák csonkig égnék* és az *Erdélyi történet* megjelenése után leégtek a regényekben ábrázolt kastélyok, megmaradt lakóit kitelepítették, életformájukat nevetség tárgyává tették — és vagyonukat természetesen elkobozták. A Bánffy-család Kolozsvár közelében lévő palotáját, Bonchidát a nációk gyűjtötták fel bosszúból, majd a kommunisták hagyták évtizedekig romlani az „Erdély Versailles-ának” nevezett gyöngyszemet. Nemcsak kastélyok semmisültek meg ekkor, hanem az életről alkotott, több évszázad alatt megszerzett és tökéletesített, nemzetségről nemzetségre átadott tudás, melyet a nációk és a kommunisták kigúnyoltak, de titokban irigyeltek, elpusztítottak, miközben az önkéntelen tisztelttől és kisebbségi komplexusaiktól soha nem tudtak megszabadulni — csak gyűlöletté transzformálni. A nemesség és a polgárság ebben a pusztításban csak a tartását őrizhette meg. Legkülönb tagjai nyomorogva vagy emigránsként „emlékeztek és hallgattak”. De mielőtt elhallgattak, a régi magyar nyelv szavaival formába öntötték tudásuk és tapasztalataik egy részét.

Márai számára az arisztokratikus formák ábrázolása csak kirándulás volt, ő a polgárság szószólója volt és maradt — igaz, az arisztokratikusan öntudatos polgárságé. Hiába, Magyarországon nemzeti és polgári szétválaszthatatlanul összekeveredett. A történelem viharaiiban sok képviselőjük, fáradtan és kiégyve, lealjasult, de sokan a legnehezebb helyzetekben is gentlemanek maradtak. Márai néha gögös volt, sőt, arrogáns. Sokszor ismételte ön magát, sommás ítéletei néha butaságnak tünnek, néha hátborzongatóan pontosnak és profétikusnak. Gögye mögött, ha figyelmesen nézzük fényképeit és olvassuk naplóbejegyzéseit, ott a nihil, a csömör, a megkeseredettség. Ugyanakkor küzdött e nihil ellen, nem adta meg magát — 1948-ban emigrált, hogy továbbra is megélhesse „saját sorsát”.

A II. világháború után elkezdődött Magyarországon a totális rendszerváltás — néhány évvel később forradalomba torkolló — kísérlete. Az új „urak” új nyelvet is alkottak. Ezt Márai már nem értette — talán nem is akarta érteni. Még negyvenegy évig élt, elszakítva az éltető magyar nyelvtől és olvasóközönségétől. Éppen annyi időt töltött emigrációban, mint a hallgató barát, Konrád *A gyertyák csonkig*

égnekben, és éppúgy önmaga maradt közben, mint hőse, Henrik gróf. És bármit is gondolt magáról pesszimista pillanataiban, kortársai tíz- és százazezeivel szemben nem volt „a történelem balekja”, mint a dél-afrikai író, J. M. Coetzee állítja hasonló című, Máráiról szóló írásában. Ellenkezőleg: véleményem szerint ő volt az okosabb, ő verte át a történelmet. Tisztában volt a kegyetlen közép-európai történelmi távlatokkal, még ismerte a múltat, és haláláig hú maradt hozzá.

Sokat gondolkodtam azon, hogy miért ment olyan messzire — előbb Dél-Olaszországba, aztán New Yorkba, végül Kaliforniába. Elvégre a német a második anyanyelve volt (a francia meg a harmadik), Bécsben vagy Németországban letelepedve lehetett volna a „nemzet száműzött lelkiismerete”, a nagy emigráns író, aki egyszerre magyar és európai — az irodalmi közvélemény aggatott már hasonló jelzőket néhány író társára. Nem ezt tette, elhagyta tágabb hazáját, Közép-Európát is, elment messzire, keserűen és sértődötten. Bezárkózott, önként bezárta magát a magyar nyelvbe, sértődött volt, mert peremvidéki volt, sértődött, mert Európában nem hallották meg a hangját, sértődött, mert „karikatúrának” érezte magát. Ősdi őskövületnek számított akkor, amikor a Szovjetunió tűnt a jövő államának és a „burzsoázia” ellen mindenütt lázadtak a fiatal írók.

Évtizedekkel később, ideológiák bukása után sokan éppen azt tartották értékesnek benne, ami korábban idejétmúltnak tűnt. Fölfedezték a „szépség aranyüledékét”. Néhányan megértették Márai konok és személyes tudását a történelemről, a már kiveszett európai emberfajtáról, a „másik igazságról”. „Nem elég olvasni — jegyezte föl karrierje csúcán, az 1940-es évek elején. — Újraolvasni fontosabb... Mit akar egy könyv? Megértetni magát. De az ilyesmi lassan megy, majdnem olyan lassan és bonyolultan, mint az életben.”

BÁGER GUSZTÁV

Feloldozás

*Váratlan vendég, betoppan hirtelen,
leveszi lelkünk a terhet.
Annyira meglepődünk, elfelejtünk félni.
Nincs dolgunk semmi,
épp csak lemondunk saját igazunkról.
Ekkor nyújtja át,
mit sose mertünk kérni.*

Pillanat

*A csillagok kézükönyvében találtam rád,
az égbe kötött mű szerves részeként.
Tündéri mosoly, angyali természet.
Szárnyak a szírom-könnyű térben.*

Exit

Vasadi Péternek

*„Ki az az ember, aki él, s halált nem látna,
s megmenthetné lelkét az alvilág kezéből?”
(89. zsoltár 49. vers)*

*Van Valaki. Valaki van.
A Van, a Vagyok.*

*A Rejtőzködő,
ki visszatér megint.*

*Átlép az időbe, átrendezi
a terepasztal tárgyait.*

*Oltárt emel Neki
a születő emlékezet.*

*A széles óceán előtt
oszloppá tornyosul.*

*S akkor a Kegyelmet
új ihlet sugara hatja át.*

Körfolyosó

1963-ban született Kolozsvárott. Teológiából doktorált, irodalom-, színháztörténész és kritikus, a Keresztény Szó erdélyi katolikus kulturális folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi írását 2014. 7. számunkban közöltük.

— Nem győzöm már elhallgatni, én kimegyek és megmondom neki.

Ezzel ki is pattant a körfolyosó szembeni oldalán a fiatalasszony, nyelve mint a habverő:

— Maga kapatta el, Kaszásné, aztán itt óbégat! Maga tutujgatta, mindent megengedett neki, folyton azt hajtogatta, a világ közepe, neki mindent lehet, menjen és próbálja ki magát, megérdemli, neki minden kijár... Akkor most mit csodálkozik, ha a világ másik végén van, a dollárbirodalmát építi és magára rá se ránt?

Az öregasszony ráemelte vizes szemét, fogatlan szája széles mosolyra húzódott:

— Igen, én mondtam, váltig mondtam, menjen, neki több jár, merje elvenni, ami az övé... És megtette a drága! Jól van, ügyes, hadd menjen jól a sora...

— De hát maga itt óbégat és sír! Csak az a baj, hogy nem neki, hanem nekünk! Mi hallgatjuk, ahányszor csak rájön magára. Mert a drágája még annyit se küld, amiből maga fel tudja hívni, ha a hangjára áhítozik!

— Nem baj, drága, nem baj, csak hadd legyen ő jól, nekem meg majd eltelik valahogy.

— De hát nekünk óbégat! Mi mind, én kell hallgassam, nem a maga kicsi drágája! A hálátlan szörnyneveltje!

— Ne mondja ezt, ne átkozza! Nekem nehéz, de az ő taníttatására, az ő szórakozására szívesen gyűjtögettem. Én nem éltem rossz-szul, maradt is bőven, ami fölösleges volt, mind ő kapta. És látja, vitte valamire. Vitte! Nem itt ül, a koszos külvárosi körfolyosón, mint maga meg én. Ne bántsa, ne átkozza. Én kibírom. Néha ki-mondogatom, ha már nagyon szorongat. De ha magát annyira zavarja, majd csak benn, a lakásban, a falaknak...

— Azt tegye, mert meguntuk, én nagyon meguntam, Kaszásné, magát és az elkényeztetett drágáját. Milyen példa ez az én gyere-kemnek, arra nem gondol? Maga jól-rosszul elvégezte a munkáját, ahogy jónak látta, de én még fel kell neveljem az enyémet, s nem akarom, hogy a maga drágasága legyen a példaképe!

A fiatalasszony igaza biztos tudatában, még egy kicsit dohogva, de elégedetten ugrott vissza a maga kis lakásába. A férje csak csóválta a fejét: mi értelme ennek, elég baj az az öreglánynak, hogy egy szál magában éldegél, látod, hogy sokszor csak vonszolja azt a veknit és tejet is a szatyorban felfelé, senkije sincs, akit megkérhetne, ennyi öröme van, hogy egyáltalán beszélhet a gyerekről, még ha csak panasz is az... Szerintem dicsekszik, hiszen mindenki tudja, azért nem jön, mert olyan nagyon fontos ember, meg olyan messzire jutott...

Az öregasszony az ígéretéhez hű maradt: ha kiült az ajtó elé, sápadtan hallgatott, maga elé meredve, olykor tátogott, mozgott a

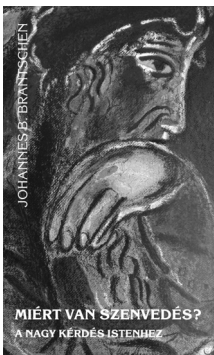
szája, de nem hallhatta senki, mit mond. Hogy odabent a falaknak panaszkodott-e, dicsekedett-e, azok tudják, mert még a szomszéd Lidike se hallott semmit, hiába tapasztotta mégoly szorosan a fülét az összekötő falra.

Sápadtan ült Kaszásné, csak meredt maga elé, a papucs orrát szemlélte, amikor egy szerda délután, fényes nappal, verőfényben, jól kivehetően a város felett sárga és narancs léggömbök jelentek meg, szabályos rendbe szerveződve repültek a város légtérében, ereszkedtek, katonás sorokban, egyre többen, s a külváros bérháza fölé sorakoztak. Lebegtek, köröztek, majd mintegy jelle ereszkedni kezdtek a körfolyosó felett. Már ott sorakoztak a felső emelet korlátja előtt. Az első emeleten teregető Majzikné áthajolt a korláton, majd kiesett, úgy nézett felfelé, mi lehet ez a felvonulás, nincs állami ünnep, születésnapja sincs senkinek. Kaszásné még mindig nem vett észre semmit, annyira koncentrált arra, hogy hang ne hagyja el a torkát. Csak nyelt, fújtatott és sóhajtozott. Az egyik narancssárga luftballon előbbre lendült, szele meglegyintette az asszonyt, aki erre felnézett. Csöppet se lepődött meg. Farkasszemet nézett a narancsgolyóval. Az összes többi vad pörgésbe kezdett, táncot lejtve üdvözölték az öregasszonyt, az meg kinyújtotta a kezét, s belefogózott a narancs kötelébe. Akkor két sárga is odalendült, s Kaszásné azokat is mintegy karonfogta, szorosan markolta, ölelte őket. Elrugaszkodtak a korlátról, az asszonyt vitték-emelték magukkal. Lobotgott a háziruhája, fején a kendő, ahogy szállt, arca kipirult, fogatlan szája mosolygott, örömeiben kidugta a nyelvét, azon meg-megcsillant a nap, nevetett a szeme, a homloka. Kiszakadt belőle a kiáltás, amely még hosszú ideig betöltötte a körfolyosó egész légtérét:

— Eljött, elküldött értem! Vitte valamire! Érte kuporgattam! Belőle lett valami! És lám, amikor tehette, értem küldött! Értem!

A hang beszorult a bérház belsejébe, napokig hol itt, hol ott visszhangzott, amikor a padlás- vagy pinceajtót nyitották, egy-egy ritkán használt kamra ablakát. Az udvar közepén pedig diadalmasan hevert egymáson egy pár papucs.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

JOHANNES B. BRANTSCHEN

Miért van szenvedés?

A nagy kérdés Istenhez

Amikor Johannes B. Brantschen beszélni mer a szenvedésről, akkor nem próbálja meg agyonmagyarázni a szenvedést vagy akár olcsó vigaszt nyújtani a szenvedőknek. Pusztán arra vállalkozik, hogy velük együtt érezve, de megszólítva az egészségeseket és a „boldogokat” is, utána-gondoljon a szenvedés titkának. A könyv nyílt és őszinte tájékozódása segíthet eligazodnunk, hogy keresztény hittel hogyan lehet szembenézni a szenvedés tapasztalatával.

Ára: 1.800 Ft

BODNÁR DÁNIEL

Jelenits István

Jelenits István (1932) Széchenyi-díjas piarista szerzetes, pap, teológus, magyar és hittan szakos tanár. A budapesti Piarista Gimnáziumban érettségizett, 1951-ben. Már akkor is piarista akart lenni, de a rendbe fölvehető növendékek számának korlátozása miatt csak a bölcsészkar elvégzése után, 1955-ben lépett be a piarista rendbe. 1959. augusztus 28-án tett örökfogadalmat, és ugyanebben az évben november 29-én Egerben pappá szentelték. Piaristaként a rend kecskeméti, majd budapesti gimnáziumaiban tanított hittant, illetve magyar nyelvet és irodalmat. Tanított több katolikus egyetemen és főiskolán. Összegyűjtött műveit az Új Ember Kiadó 1999 és 2001 között öt kötetben jelentette meg. Rendszeresen tart pedagógiai, irodalmi és bibliai tárgyú előadásokat a budapesti piarista kápolnában, és szerte az országban.

Ön a magyarországi piaristák történetének talán legnehezebb időszakában volt piarista diák. Hogy emlékszik vissza ezekre a zaklatott időkre?

Nem is annyira a diákkori emlékek fontosak elsősorban, hanem a tények, melyekről a mai kor embere már alig tud valamit. Magyarországon 1948-ban történt meg a baloldali hatalomátvétel, s azt rögtön követte a közoktatás teljes államosítása, így az összes egyházi iskola állami kézbe került. Korábban a közoktatás nagyobb részben az egyházak — azon belül kiemelten a katolikusok — kezében volt. A gimnáziumokon kívül nagyon sok egyházi fenntartású elemi iskola működött. A hatalom ekkor még meghagyta a szerzetesrendeket. Két év múlva azonban, 1950-ben megszüntették azokat, majd az állam és a püspöki kar között létrejött egy megállapodás, amely szerint a bencések, a ferencesek, a piaristák és a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek mégis megmaradhattak és visszakaptak két-két gimnáziumot. Sem általános iskolát, sem szakmunkásképzőt nem kaptunk vissza. Mindegyik gimnáziumban két párhuzamos osztály működhetett, négy évfolyamban. A rendek maguk dönthették el, hogy melyik két gimnáziumot kérik vissza. Mi a pesti iskolánkat — amelyik az egyik legjobb volt az országban — és a kecskeméti kértük vissza, melyben diákothton is működött. Az első évben még megengedték, hogy négy első osztályt nyissunk, viszont az utolsó (negyedik évfolyamon) kevés volt a jelentkező, csak egy-egy osztály telt ki belőle. Pontosan megszabták azt is, hogy hány szerzetes maradhat meg a rendi keretben. A rendi jelöltek (kispapok) létszámának maximumát 14-ben határozták meg. Így sok rendtársnak el kellett hagynia a szerzetesi közösséget. Természetesen egyházi szempontból a fogadalmaik továbbra is kötelezték őket. Voltak közülük, akiknek sikerült valamelyik egyházmegyében papi szolgálatot kapniuk. Mások állami iskolákban vállaltak tanári-tanítói állást. Ez különösen a világnézeti tárgyakat tanítók számára kockázatos volt. Sokan fizikai munkásként tudták csak megélhetésüket biztosítani.

Feltételezem, hogy a létszám-megkötés komoly gondot jelentett a rend számára, hogy kiket tartsanak meg, illetve kiket küldjenek el. Milyen szempontok alapján döntöttek az elöljárók?

A két iskola tantestületét legnagyobbbrészt 30 és 40 év közötti tanárokból állította össze a rend kormányzata. Pesten például a tantesület 17 tagjából 11-en tartoztak ebbe a korosztályba. Hárman voltak 40 és 50, ketten 50 és 60 év közöttiek. A testület legidősebb tagja, a gimnázium egykori igazgatója 61 éves volt. Fiatalabbak, akiknek nemigen volt még tanári tapasztalatuk, nem kerültek a kiszemeltek közé. A 30 és 40 év közöttiek viszont évtizedekig együtt dolgozhattak még. Aztán viszont nagyjából egyszerre kellett abbahagyniuk a tanítást. A rendi keretben nagyjából ugyanannyian nyugdíjas piaristák is megmaradhattak. Továbbá Kecskeméten néhányan a konviktusban, Pesten a rendi növendékek nevelőiként kaptak szerepet.

A rend vezetésének fájdalmas feladata volt, hogy eldöntse, kik kerüljenek kívül a rendi kereteken. Valamelyest vigasztalást jelenthetett számukra, hogy a helyzetet nem tekintették véglegesnek, élt bennük a remény, hogy a diktatúra nem tart sokáig. Érdekes, hogy az államhatalom meg valószínűleg úgy gondolkozott, hogy kis idő múltán nem lesz már igény a szülőikben arra, hogy egyházi iskolába adják a gyerekeiket. Így aztán ők is rövid időre szánták azt a megoldást, amit az egyháznak biztosítottak. Végül azonban ez az állapot mégis tartósan bizonyult, a diktatúra negyven évig fennmaradt, az egyházi iskolák pedig túléltek a rendszer bukását.

Térjünk vissza egy kicsit az iskolák államosításához. Automatikusan járt ez együtt azzal, hogy minden szerzetes tanárt elbocsátottak?

Igen, az államosítás idején egészen a nyolc említett egyházi iskola engedélyezéséig világi tanárok oktattak bennünket. Kétféle típussal találkoztunk. Az egyik hithű kommunista volt, vagy legalábbis annak mutatta magát. Mindenáron meg akart győzni bennünket a marxista-leninista világnézet magasabbrendűségéről, kevés sikerrel. A másik típushoz azok tartoztak, akik titokban keresztények voltak, csak ezt nem merték nyíltan hangoztatni. Ők sokkal szelídebben közeledtek hozzánk. Diákokként nagyon ellenségesen fogadtuk a ránk erőltetett változtatásokat, s a magunk szerény lehetőségeihez képest érzékeltettük is ezt. Amikor például a magyartanárnőnk Janus Pannonius költészetét tanította, mi elszavaltuk neki a verseket latinul, amit ő nem értett. Dante *Isteni Színjáték*ából pedig olaszul tanultunk meg néhány szakaszt, de azonnal kiderült, hogy a tanárnő olaszul sem tud. Voltak ilyen lázadásaink az új rendszer ellen. Az iskolák államosítása és a gimnázium piaristáknak történt visszaadása közti időszakban nem tarthattunk fenn kapcsolatot piaristákkal. Amikor visszakaptuk az iskolát, természetesen még nem tudtuk, hogyan viszonyul majd hozzánk érettségi után a hatalom. Ezen még ők sem gondolkodtak igazán, ezért sikeres felvétellel bekerülhettem a budapesti bölcsészkarra, magyar–latin szakra. Később aztán kialakult az a gyakorlat, hogy bölcsész szakra szinte egyáltalán nem vettek fel olyan diákot, aki egyházi gimnáziumban érettségizett. Nem akarták, hogy az ilyen iskolában végzetek tanári diplomát szerezzenek a népi demokráciában. Az orvosi szakon pedig általánossá vált, hogy az első évben akkor sem veszik fel a nálunk érettségizett felvételizőt, ha kiválóan teljesít. Egy-két évig dolgoznia kellett,

és csak utána juthatott be az egyetemre. Rendkívül sok bizonytalanság, zavaró tényező kísérte tehát az egyházi gimnáziumok működését. Mégis túljelentkezés volt az iskoláinkban, mert akkoriban nem csupán az egyházakat üldözték, hanem bizonyos társadalmi csoportokat is. Egy volt csendőr, vagy egy arisztokrata gyereket nem nagyon vették fel gimnáziumba. Nálunk viszont semmiféle diszkrimináció nem volt, ezért a szülők elhozták hozzánk a máshol elutasított gyerekeiket. Nagyon sok vidéki gyerek is járt hozzánk, olyanok is, akik messze laktak a két iskolánktól. Ha valakiben korán felébredt a papi hivatás, természetes volt, hogy nálunk jelentkezik. Kiemelt feladatunk volt, hogy külön is foglalkozzunk azokkal a gyerekekkel, akik papnak készültek. Az egyházmegyék vezetői, képviselői is eljártak az iskoláinkba, sőt még anyagiilag is támogatták ezeket a diákjainkat, egyfajta kisszemináriumi jelleget adva a kecskeméti gimnáziumunknak (Pesten nem volt bentlakás).

Menyiben voltak szabadok a tananyag tanítását illetően?

Sajátos helyzetünk volt, mert az állam kötelezte az egyházi gimnáziumokat, hogy ugyanazt a tankönyvet használják, mint az állami iskolák. Taníthattunk hittant, de a könyvet engedélyeztetnünk kellett. Mint minden iskolát, a mieinket is ellenőrizte az állam. Az érettségén például a négy egyházi gimnázium egymás iskoláiból küldött elnököt, aki mellett mindenhol ott ült egy állami megbízott is, felügyelte a törvényességet, és garantálta, hogy ugyanazokat a normákat alkalmazzuk az érettségén mi is, mint ami az állami iskolákban kötelező.

Tehát meg kellett például tanítaniuk, hogy Marx szerint a vallás a népek ópiuma?

Igen, de arra jogunk volt, hogy azokban a kérdésekben, melyekben eltért a katolikus tanítás a hivatalos állásponttól, bemutassuk a meggyőződésünket, s a mellette szóló érveket. Ám az uralkodó világnézet téziseit meg kellett tanítanunk. Amikor 1951-ben felvételiztem az egyetemre, megkérdezték tőlem, tanultam-e marxizmust a piaristáknál? Igen, válaszoltam. És azt tudom-e, hogy Lenin hogyan osztályozta a filozófiai rendszereket? Materialisták és idealisták. Mi ennek a társadalmi tartalma Lenin szerint? A materialisták haladók, az idealisták pedig reakciósok. És maga melyik csoportba tartozik? Úgy gondolom, hogy Lenin ebben a dologban tévedett, feleltem, ennek ellenére felvettek. Egy-két évvel később ez már elképzelhetetlen lett volna.

Az, hogy két, egymásnak ellentmondó nézetet tártak a diákok elé, mennyire nehezítette meg a tanítást?

Nagymértékben, mert ha egy gyerek például magyarból vagy történelemből megtanulta a tankönyvből a leckét, amihez a tanár megjegyzéseket fűzött, azt neki külön le kellett írnia, meg kellett tanulnia. Egy jobb képességű gyereknel ez nem nagy gond, érzi és megérti, hogy miről van szó, de azért az egész mégsem olyan egyszerű. A marxista szellemben íródott irodalomkönyvek például kihagyták Ady istenes verseit, vagy negatívan állították be ezt a korszakát, mi viszont bővebben foglalkoztunk ezekkel a költeményekkel. Természetesen ez többletfeladattal járt. A papnak könnyebb volt prédikálnia a templomban egy kommunista világban is. Arra ugyan nem biztathatta a híveket, hogy Mindszenty Józsefet tiszteljük, mert akkor lecsukták volna, de az Evan-

géliumot hitelesen elmagyarázhatta, ebbe senki nem kötött bele. Mi viszont az iskolában nem az Evangéliumot magyaráztuk, hanem Adyt, Babitsot, Rákóczi, a tankönyveket uraló marxista ideológia ellenében is. Mégpedig úgy, hogy ne tegyük nevetségessé azt, amivel nem értünk egyet, hanem vegyük komolyan, és ugyanakkor a gyerek számára is érthetően és elfogadhatóan fejtjük ki a magunk szemléletét. Ez nagyon komoly feladat volt az iskoláink számára. Ahhoz, hogy mindezt megvalósítsuk, rendkívül tehetséges tanárookra volt szükségünk, olyanokra, akik vállalták az ezzel együtt járó többletmunkát. Még egy dolog jellemezte az iskoláinkat. Mint említettem, nagyon hamar egyértelművé vált, hogy humán szakra nem nagyon volt esélye bekerülnie az egyetemre a nálunk végzett diákoknak, viszont az is kiderült: a jól teljesítő gyerekeinket természettudományos szakokra, vagy például mérnöknek felveszik. Az természetes volt, hogy különös gonddal oktatjuk a humán tárgyakat, de még nagyobb nyomatékot kaptak a természettudományos szakok, tanáraink a legkorszerűbb módon tanították a matematikát, fizikát, kémiát. Ezt lehetővé tette, hogy komoly nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezünk, az állam ugyanis nem akadályozta meg, hogy a saját rendünk oktatási segédanyaggal támogasson bennünket. Külföldre nem nagyon járhattunk, mert ezt nem engedélyezték, de nyugati barátainktól, rendtársainktól sok olyan eszközt kaptunk, ami itthon ritkaságszámba ment. Előfordult például, hogy az egyetemről jöttek át fizikai kísérleteket elvégezni, mert náluk nem voltak meg a szükséges eszközök, nálunk viszont igen, és a fizikatanárunk olyan dolgokat is be tudott mutatni, amelyeneket az egyetemen oktató tanár nem.

Azt, hogy a szocializmus évtizedeiben az egyházi középiskolák saját egyesületet nem hozhattak létre, hogyan tudták ellensúlyozni?

Ez annyira szigorú rendelkezés volt, hogy bár szülői értekezletet természetesen tarthattunk, még szülői munkaközösséget sem alakíthattunk. Nem éleszthettük fel a cserkészmozgalmat, semmiféle mozgalomban nem vehettünk részt. Ezért nekünk magunknak kellett megszerveznünk a diákéletet, megtenni mindazt, amit megtehettünk korlátozott lehetőségeink közepette. Rengeteget kirándultunk, sportoltunk, játékos vetélkedőket szerveztünk a diákjainknak. Budapesti iskolánk fizikatanára, Kovács Mihály komoly mesterségbeli tudást hozott magával otthonról, az ő irányításával csónakokat, ladikokat, vitorlás hajókat építettünk, és ezekkel jártuk a vizeket. A diákjaink szüleinek többsége szegényes körülmények között élt, nem volt pénzük arra, hogy nyaralni vigyék a gyerekeiket, mi viszont olcsón elvittük őket többször is hosszú táborokba a szünidőben. Voltak gyerekek, akik az egész nyarat velünk töltötték, mások csak a felét, a többi időben pedig dolgoztak, hogy megkeressék a pénzt a kirándulásokra. Nagyon gazdag, tartalmas élet jellemezte mindkét visszkapott gimnáziumunkat, a pestit és a kecskeméti is.

Pedig a körülményeink nem voltak éppen ideálisak. Pesten a hatalom döntése értelmében el kellett hagynunk a régi, megszokott helyünket, a Piarista közt. Az új helyünkön, a Mikszáth Kálmán téren nagyon szűkösön voltunk. Összehúzódba, minden zugot maximálisan kihasználva

éltünk, mégis sikerült valahogyan otthonossá tenni az épületet a diákjaink és a magunk számára is. Sokáig megfelelő tornatermünk sem volt. Hosszú évekbe tellett, míg megkaptuk az engedélyt az egyik belső udvar befedésére, hogy egy nagyobb, de még mindig nem kosárlabdapálya méretű területet kialakítsunk sportolásra. Kecskeméten hasonló volt a helyzet. 1959-ben tettem örökfogadalmat a piaristáknál, ugyanebben az évben szenteltek pappá is. Ezt követően Kecskeméten tanítottam, két évig vezettem a piarista gimnázium diákotthonát. Ebben az időben a diákok eleinte szalmazsákon és emeletes ágyon aludtak. Nagyon nehéz körülmények között éltünk, mégis, jókedvvel, derűsen kellett ellátni a feladatunkat, a tanulóink érdekében. A gyerek nem arra van berendezkedve, hogy egy önhibáján kívül nehéz helyzetet elviseljen, neki az lenne a természetes, hogy mindene meglegyen, amire szüksége van. Mégis, nekünk meg kellett szeretetnünk velük a szegénységet, azt, hogy esetenként harmincan-negyvenen laknak egy teremben, emeletes ágyon alszanak, és ha reggel bejön a tanár, mindenkinek fel kell kelnie, mert azt nem lehet megengedni, hogy míg az egyik diák kipattan az ágyból, a másik tovább heverésszen. A diákotthon rendje majdnem olyan volt, mint egy laktanyáé. A tanároknak győzniük kellett játékossággal, derűvel, hogy a gyerekek mégis jól érezzék magukat. Nehéz időszak volt ez, ennek ellenére, ha összejönnek az egykori diákok a negyvenedik-ötvenedik érettségi találkozójukon, mindegyikük arról beszél, hogy életre szóló élményt jelentettek számukra azok az évek, melyekben nem csupán ők, de a szüleik is nehezen éltek. Tisztában voltak a súlyos gondokkal, az embert próbáló körülményekkel, de nem katasztrófaként élték ezt meg, hanem közös erőfeszítéssel, egymásra támaszkodva igyekeztek cselekedni a helyzet jobbítása érdekében. Mi tanárok pedig itt is megpróbáltuk tartalmassá tenni a diákjaink szabadidejét. Sokat kerékpároztunk velük, elmentünk Székelyföldre meg a Felvidékre, amikor már lehetőség volt erre, hogy megismerjük a régi, Trianon előtti Magyarország tájait. Volt olyan alföldi parasztyerek, aki még életében nem járt hegyen. A Magas-Tátrában megmásztuk a kétezer méteres csúcsot, s a fiú azóta is élete legszebb emlékei között tartja ezt számon. Az ehhez hasonló élmények nagyon izgalmassá és széppé tették ezeknek az éveknek a nevelési gyakorlatát. Érdekes egyébként, hogy még a piarista renden belül is volt olyan vélemény, hogy mivel a rendszer a szocializmust építi, ne tartsunk fenn iskolát, mert a tőlünk kikerülő diákok nem élhetnek majd értelmiségi pályán a lelkiismeretük szerint. Ez nehéz kérdés volt, egymás között is sokat beszélgettünk róla. Ám végül arra jutottunk: ha egy mérnök hidat épít, lehet, hogy szerepel rajta a felirat, hogy a kommunista párt dicsőségét hirdeti, de mégsem a kommunizmust építette ezzel, hiszen azon a hídon átmegy az orvos, hogy meggyógyítsa a beteget, a tanár, hogy tanítsa a gyereket, vagy egy hívő, hogy a templomba menjen, és még sok ezer ember, hogy átjusson a túlsó partra. Mi azzal, hogy szellemi munkára tanítottuk, neveltük a diákokat, az egész magyar társadalom jobblétén dolgoztunk, nem pedig a kommunizmus építésén.

Igaz, hogy minden hatalom a kommunisták kezében volt, de mi mégis hittünk abban, hogy itt egy olyan társadalom épül, amelyben egy értelmiséginek, bár teljesen szabadon nem hangoztathatja a hitét, szembe nem kerül vele, ha tevékeny, a nemzet boldogulását elősegítő munkát végez.

Hogyan élték meg az 1956-os forradalmat, és annak bukását?

Akkor vált számunkra világossá, hogy hosszú távon kell együtt élnünk a szocializmussal, illúzió abban reménykednünk, hogy a rendszer hamar összeomlik. A realitásokat figyelembe véve kell berendezkednünk, s keresztényként is meg kell találnunk a helyünket, feladatunkat ebben a velünk ellenséges — legalábbis a felső vezetésben mindenképpen ellenséges — világban.

Ön 1985 és 1995 között a piarista rend tartományfőnöke volt. Hogyan osztaná fel ezt a tízéves időszakot, hiszen megbízatásának kezdetén, bár már súlyos válságjelek mutatkoztak a szocialista rendszeren, azt csak nagyon kevesen hitték, hogy öt éven belül az egész összeomlik. A második öt esztendő viszont a rendszerváltás kezdeti időszakára esett, melyet egyaránt jellemeztek a helyenként illuzórikus remények, illetve a gyors családások.

Az 1980-as évek közepén még valóban kevesen gondolták, hogy a sokak által megdönthetetlennek hitt szocialista rendszer hamarosan összeomlik. Azt érzékeltük, hogy a mozgásterünket szigorú korlátok közé beszorított szabályok lazulnak, a lehetőségeink fokozatosan bővülnek. Ennek bizonyítéka volt az is, hogy a hatalom engedélyezte megvásárlásomat a piarista rend élére. Mi pedig próbálgattuk, hogy meddig mehetünk el. Például reménykedtünk abban, hogy megengedik egy harmadik osztály indítását a pesti piaristáknál. Megpróbáltam elintézni, hogy elvihessük a diákjainkat egy római kirándulásra. Azzal érveltem, hogy az állami iskolák közül többen is szervezhettek tanulmányi kirándulást Nyugatra. Ám az illetékesek azt felelték, hogy maguk a legutolsók lesznek, ha már minden civil iskola ellátogat Nyugatra, akkor maguk is megkapják az engedélyt, de addig nem. Biztos, hogy nem lesznek az elsők között. Törvényileg minden magyar állampolgárnak joga volt az utazáshoz, de ez nem volt elég ahhoz, hogy ilyen közös utakat automatikusan engedélyezzenek. Ha azt mondták, hogy „nyet”, kényszerűségből elfogadtuk, mivel semmit nem tehettünk ellene, de ha láttuk, hogy engednek, akkor megpróbáltuk maximálisan kihasználni a lehetőségeket. A legkisebb engedménynek is örültünk, így annak — mint már említettem —, hogy befedhettük a pesti iskolánk egyik udvarát tornateremnek, vagy hogy matracokat engedélyeztek szalmazsákok helyett a kecskeméti diákokthonunkban. Ezek vitathatatlan előrelépések voltak a korábbi állapotokhoz képest, ám valódi szabadságról szó sem volt. Még a hatvanas években tanulmányi kirándulásra vittem a diákjaimat Lengyelországba, elmentünk Krakkóba, Czesztochowába, Auschwitzba. Amikor hazajöttünk, a rendőrség fölkeresett minden gyereket, arról faggatták őket, hogy mit láttak-hallottak az úton. Külön elmagyarázták mindegyiküknek, hogy a történelem nem arra halad, amerre a lengyelek, ők hátul kullognak, az élen mi vagyunk. Az egyik legfőbb cél, hogy az egyháznak minél kevesebb joga legyen, nem úgy, mint a lengyeleknél. Megdöböntő volt szembesülnünk azzal, hogy ekkora figyelem kíséri a tevékenységünket. Képzeljük el, hogy egy tanyasi parasztember, aki a legnagyobb bizalommal engedi el a gyermekét az iskolai tanulmányi kirándulásra, kénytelen elviselni, hogy három de-

tektív bezörget hozzá, és faggatja a gyermekét arról, hogy mit látott, mit hallott az úton, mintha valami bűnös dologban vett volna részt. Ilyesféle nyomás nehezedett még később is ránk. Igyekeztünk mindezt türelemmel elviselni, nem roskadtunk magunkba, nem keseregtünk, hanem megpróbáltunk elmenni addig, ameddig lehet. A rendszerváltozás pedig a felszabadultság érzése mellett hatalmas feladatokkal járt együtt, megnyitottuk az iskolánk jelentős részét, visszamentünk olyan helyekre, ahol évtizedekig szünetelt a piarista oktatás. Ez az öröm mellett sajátos nehézségekkel is együtt járt. Nem szerettünk volna másoknak bosszúságot okozni, és nem akartunk a jogainkkal úgy élni, hogy megnehezítsük az oktatás helyzetét. Egyértelműen éreztük azonban, hogy a közvélemény igényli az egyházi oktatást, mi pedig úgy éreztük, hogy élnünk kell a lehetőségeinkkel, hiszen óriási, több évszázados tapasztalatunk van az oktatás-nevelés területén, és bár nem tudunk mindenhová piarista tanárokat küldeni, ki tudjuk válogatni a megfelelő civileket az iskoláinkba. Arra azonban vigyáztunk, hogy mások érdekeit ne sértsük. Debrecenben például az állam elsősorban a reformátusok iskoláját akarta támogatni, ezért úgy döntöttünk, hogy nem erőltetjük a mi iskolánk visszavételét. Szegeden viszont, ahol korábban volt iskolánk, és a katolikus hívek száma is nagyobb, visszaigényeltük az intézményünket. Tatán is volt egy gyönyörű iskolánk, az épületet még az Esterházy grófok építtették. Ez azonban a város egyetlen gimnáziuma volt. Ha visszaigényeltük volna, az akkori törvények szerint az államnak meg kellett volna nyitnia egy másik iskolát, hogy ha valaki nem akar hozzánk járni, az találjon magának civil gimnáziumot. Nem akartuk az államot nehéz helyzetbe hozni, ezért lemondunk a tatai iskolánkról. A közeli Győrben úgyis volt már egyházi iskola, ezért úgy gondoltuk: olyan helyen nyitunk meg iskolát, ahol nagyobb szükség van rá. Mosonmagyaróvárott még a kommunista rendszerben kaptuk vissza az iskolánkat. Az 1956-os mosonmagyaróvári sortűz tragédiája elevenen élt az emberek emlékezetében, és az utolsó kommunista kormány — talán lelkiismeret-furdalásból — megkérdezte, mit szeretne a város, és a vezetők azt felelték, hogy egy keresztény iskolát. S akkor ökumenikus iskolaként nyílt meg a régi épületünkben egy gimnázium, a mi hozzájárulásunkkal, segítettünk a tantestület összeállításában is. A rendszerváltozást követően pedig ez az iskola a mi iskolánk lett. Ez volt az első olyan eset, amikor egy régi iskolánk sorsáról kellett döntenünk. Nagyon fontosnak tartottuk azt is, hogy a szakmunkásképzésben is részt vegyünk, ezért Gödön egy szakmunkásképzőt nyitottunk. Itt a tantestület néhány tagja régi növendékeink közül került ki. Ezzel a rendi hagyományokat is folytattuk. A rendalapítónk, Kalazanci Szent József kifejezetten a szegények számára alapította az első iskoláját, ahonnan mesteremberek és értelmiségiek is kikerültek.

Miben különböznek a piarista rend által működtetett iskolák a töb-

A mi rendünk igazi tanítórend. Rendalapítónk, Kalazanci Szent József kifejezetten tanító rendet alapított a 16. és 17. század fordulóján, amikor Róma egyik szegénynegyedében megnyitott egy ingyenes iskolát.

bi katolikus oktatási-nevelési intézménytől?

Ez az első olyan szerzetesrend az egyház történetében, amely központi hivatását a fiatalok oktatásában és nevelésében, az iskola szolgálatában látta. Iskolát más szerzetesközösségek is tartottak fenn, jóval korábban is, mint a piaristák, de azok számára az ott végzett munka egy volt a sok közül, többnyire periférikus jelentőségű, a rend egyéb feladataihoz képest. Kalazanci Szent József hitt abban, hogy a fiatalok szolgálata Isten-szolgálat lehet, általa a nevelő maga is megszentelődhet. A mi iskoláink kezdetektől fogva kiemelt figyelmet fordítottak a szegények tanítására-nevelésére. A korábbi egyházi iskolák többnyire olyan fiatalokat tanítottak, neveltek, akiknek vagyona, társadalmi rangja eleve megvolt, s azért kellett művelődniük, hogy rangjukhoz illően tudjanak élni. A szegények fiainak olyan műveltségre volt szükségük, amely majd megélhetésüket biztosítja. Hazulról keveset, majdnem semmit sem kaptak, legfőljebb erkölcsi tartást, a társadalmi felemelkedés igényét. A piarista iskola hozzájuk fordult, elsősorban az ő igényeiket igyekezett megfogalmazni és kielégíteni. A 16. század végére világossá vált, hogy a társadalomnak egyre több értelmiségre van szükség. Kalazanci Szent József ezt ismerte fel. Észrevette, hogy szükség van egy új értelmiségre, amely ért a matematikához s azt alkalmazni tudja a kereskedelemben, az építkezéssel kapcsolatos technikai, szervezési feladatok megoldásában, de a gyorsan szaporodó hivatali munkát is elvégzi, esetleg műszaki rajzokat, térképeket is el tud készíteni, vagy le tud másolni, s a gazdasági élet szervezését, irányítását is vállalja. Rájött arra, hogy a szegények korszerű — és csak az iskolában megszerezhető — műveltség híján nem fognak többé biztos megélhetéshez jutni, csak kiszolgáltatottan, kegyelemkenyéren élhetnek. Ezért a létrejövő piarista iskolákban kiemelt figyelmet fordított a természettudományos tárgyak tanítására. Mindez máig jellemzi az iskoláinkat. A humán tárgyak, magyar, történelem, a görög, latin nyelv megtanítása mellett arra törekszünk, hogy a gyerekek sajátítsák el alaposan a természettudományos, műszaki ismereteket is, hogy akkor se legyenek megélhetési gondjaik, ha nem jutnak be az egyetemre.

Azok közül, akik hosszabb ideig voltak kapcsolatban a piaristákkal, sokan szinte áhítattal beszélnek a sajátos piarista lelki-ségről. Mit jelent ez?

Kérdés, hogy mit hoz otthonról a hozzánk kerülő gyerek, mert nem csupán a hívő keresztény családból származó diákokat vesszük fel. Sok szülő beismeri, hogy képtelen mit kezdeni a gyermekével, ezért úgy gondolja, beadja katolikus iskolába, ahol majd megnevelik. Ez új és misztikus szerepe is az iskoláinknak. Nem követeljük meg egyetlen első diákunktól sem, hogy azonnal lelkes hívő legyen, csak azt, hogy érdeklődjön a tananyag iránt, és fogadja bizalommal az iskola fegyelmét, szellemiségét. A hittanórán is figyelembe veszi a tanár, ha egy gyerek nem keresztény háttérrel érkezett, vele szemben türelemmel kell lennie, bízva abban, hogy az idő múlásával egyre fogékonyabb lesz a krisztusi hit iránt. Ez komoly feladata lehet a katolikus iskolának. Két dolgot kell itt különösen figyelembe venni. Egyrészt tiszteltetben kell tartani a gyerek lelkiismereti szabadságát, másrészt viszont az iskolának van egy rendje, amit meg a diáknak kell elfogadnia. Több évtizeddel ezelőtt Beke Kata idézett fel egy esetet egy rövid emlékező írásában. Fe-

rences gimnáziumba járt, koedukált osztályba, ahol természetes volt, hogy tanítás előtt, után imádkoztak. Az egyik gyerek azonban jelentkezett, hogy ő nem hisz Istenben, ezért nem akar imádkozni. Mindenki megdöbbsent, feszülten figyelt, hogy mi lesz ebből, eltanácsolják a diákot az iskolából. Ám a tanár csak annyit mondott: ha te nem hiszel, nem kell imádkoznod, sem a kezedet összekulcsolnod, de azért állj fel a többiekkel együtt, és maradj csendben az imádság alatt. A tanárnak ez a higgadt reagálása meglepte, de meg is nyugtatta a gyerekeket. Egészen más helyzet az, ami egy másik iskolában történt: az egyik diák szülei csatlakoztak a Hit Gyülekezetéhez, és a gyerek feladatul kapta, hogy térítse meg a társait is. A gyereket minden harag nélkül, de elbocsátották, mert természetes, hogy egy katolikus iskola nem engedheti, hogy a hitétől, tanításától lényegesen eltérő és hódító szektának a vitaterepévé változzon. Ezek bonyolult kérdések, és a mai, pluralista társadalom ugyanúgy megnehezíti az életünket, mint ahogy három évtizeddel ezelőtt az akkori, velünk szemben rosszindulatú hatalom megnehezítette, amelynek ki voltunk szolgáltatva. Most nincs szó a kormányzat rosszindulatáról, de maga az élet állít bennünket olyan kérdések elé, melyek sok gondolkodást, keresgélést igényelnek.

Mi lehet egy katolikus iskola szerepe a mai, erkölcsileg teljesen felborult világban, amikor egyre inkább elmosódnak a határok jó és rossz között?

Egyik alkalommal, amikor megkérdezték tőlem, mi a piarista iskola lényege, egy példával válaszoltam: matematika órákon szoktak megoldani olyan példákat, hogy ha egy úszómedencét két csövön töltünk meg, akkor egy nap, ha négy csövön, akkor fél nap alatt telik meg vízzel a medence. Mennyi idő alatt telik meg, ha kilenc csövön töltik fel vízzel? A piarista iskolában nincs szükség arra, hogy ezt a csöves példát egyházasítsuk, s úgy alakítsuk át, hogy hány hívót tud meggyóntatni egy nap alatt két pap, öt pap, vagy tíz? Nem kell kereszténységgel átítatni azt, ami attól függetlenül működik. Ne törekedjünk arra, hogy a csapból is az Evangélium folyjon. A csapból víz folyik, csakúgy, mint más iskolában, és nem szentelt víz. A piarista lelkiség valami ilyesfélét jelent, hogy nem mártjuk bele a gyereket csöstitül a vallásosságba. A hit, a vallásosság jelen van az iskoláinkban, de nem tolatkodó módon, nem úgy, hogy a gyerek viszolygjon tőle. A valóságot igyekszünk olyannak megmutatni, amilyen, minden szépítés nélkül. Nem titkoljuk azt sem, hogy nagyon sok ember egészen másképpen gondolkodik a világról, mint mi. Meghívunk az iskoláinkba előadást tartani nem keresztény személyeket is, de nem vitatkozni akarunk velük, hanem tisztelettel meghallgatjuk őket, és erre neveljük a gyerekeinket is: hallgassák meg a más véleményen lévőket is, ne féljenek ettől. Arra is neveljük a ránk bízottakat, hogy a becsületes civil szellemű munka szolgálat: emberek és Isten szolgálata. Arra is neveljük, hogy egészséges közösségi életet éljenek egymás megértésében, egymással együttműködve. A tanárok hite, keresztény életvitele természetesen szövi át oktató, nevelő munkájukat. Hittanórán, lelkigyakorlatokon, a tanításban a maga helyén kerülnek elő hitbéli kérdések, egy-egy élethelyzet közös megbeszélése alkalom erkölcsi kérdések megbeszélésére. És a tanárok imádkoznak is a diákjaikért.

TOMEK VINCE PIARISTA GENERÁLIS FÖLJEGYZÉSEIBŐL

Tomek Vince 1892. november 9-én született Palocsán (Plaveč), a mai Szlovákia, az akkori Magyarország területén, egy elemi iskolai tanító fiaként. Középiskolai tanulmányait a kisszebeni piarista iskolában végezte. 1908-ban lépett be a piarista rendbe, 1914-ben tett örökfogadalmat. 1916-ban szentelték pappá, és azonnal a rendi növendékek képzésére jelölték ki. 1946-ban tartományfőnökké nevezték ki, és az is maradt az 1947-es generálisi káptalanig, ahol őt választották a rend általános előljárójává. Ezt a tisztséget 1967-ig töltötte be. Generálisi szolgálata alatt a rend öröndetes fejlődésnek indult. 1947-ben a rend 11 országban volt jelen (hét európai és négy amerikai), 15 rendtartománya, 2 vice-provinciája, 130 háza és 2035 tagja volt. 1967-ben viszont már 25 országban (tíz európai, egy ázsiai, egy afrikai és tizenhárom amerikai) volt jelen a rend, 175 házzal és 2429 szerzetessel. Haláláig, 1986-ig a rend központi anyaházában élt Rómában. Rendszeresen vezetett gyorsírási naplót, majd élete végén visszaemlékezéseket írt. Az emlékezések egyik kézírata Rómában, a másik Budapesten, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában található. Az alábbiakban ebből közlünk néhány részletet.

Nemzetiségi hovatartozásom, anyanyelvem

Fiatalkoromban nem sikerült utánoznom sem Petőfit, sem Mécsset, sem a költő Zrínyit. Az első Petrovics és a szlovák Hruz Mária fia és ugyanakkor a legnagyobb magyar lírai költő. A másik Martinček tanítónak és Dobranszky asszonynak a fia és származása ellenére magyar költő lett. Zrínyi meg azt mondta magáról, hogy ő egész magyar és egész horvát. Én nem lettem sem egész magyarrá, sem egész szlovákká, hanem megmaradtam mindig egész hungarusnak.

Ami anyanyelvemet illeti, mindig *magyart* diktálok be, mert jól csak azt tudtam. Csak később ébredtem annak tudatára, hogy én egy politikai formula áldozata vagyok, s hogy én nem vagyok sem a jelenlegi „szlovák”, sem a jelenlegi „magyar”, hanem *hungarus*, vagyis a régi Hungaria (Uhorska) fia. De innen is érthető, hogy közel érzem magam a „szlovák”-hoz is, a „magyar”-hoz is. A *hungarusban* mindkettő benne van. A svájci nem mondja, hogy ő német, francia, vagy olasz, hanem, hogy ő svájci...

Utolsó látogatásom Magyarországon

Ez a látogatás 1948. júl. 25. és aug. 16. között ment végbe. Magát a látogatást az első spanyol vizi-táció (1948. ápr. 30. – jún. 21.) végén, Barcelonában

határoztam el, amikor t. i. tudomásomra jutott az összes nem állami és így a szerzetesi iskolák államosítása Magyarországon.

Rómába való hazatérésem után mindjárt hozzáfogtam az új előkészítéséhez. Ez az előkészítés főleg három irányban történt: a) biztosítani kellett, hogy olyan magyar útlevalem legyen, amellyel nemcsak Magyarországra mehessek, hanem vissza is térhessek Rómába; b) tudnom kellett, hogyan gondolkozik az iskolaállamosításról a Pápai Államtitkárság; c) ugyanígy hallanom kellett komoly véleményeket a kommunizmus, illetve a magyar kommunizmus jövőjét illetően.

Ad a) Útlevélügyem. Annak idején csak Ausztriára és Olaszországra szóló útlevéllel jöttem Rómába. Minthogy az első otthoni utam alkalmával meg akartam látogatni a cseh, a szlovákiai, a lengyel és a román rendházakat is, útlevelemet a Magyar Államrendőrség főkapitánya kiterjesztette 1947. szept. 29-én Jugoszláviára, Bulgáriára, Csehszlovákiára és Lengyelországra is, Romániára azonban nem. Minthogy vízumokat nem kaptam, nemcsak a romániai rendházakat útlevél hiánya miatt, hanem a többieket sem bírtam meglátogatni. Utána új útlevelet kaptam 1947. okt. 15-én ugyancsak az említett Főkapitányságtól.

Ad b) Áz Államtitkárságon a magyar ügyek referensétől (a nevére már nem emlékszem) azt a felvilágosítást kaptam, hogy az iskolák ügyében azt tegyük, amit a Primás úr mond. Ha azt mondja, hogy tárgyaljunk a kormánnyal, akkor tárgyaljunk, ha pedig nemleges álláspontra helyezkedik, akkor is engedelmessédjünk neki: otthon jobban lehet látni a helyzetet, mint Rómában. Egyébként — szerintük — a tapasztalat az, hogy akár tárgyalnak, amint azt Csehszlovákiában teszik, akár nem — amint az Romániában van, ahol a kormány nem is kíván tárgyalni a püspöki karral —, semmi eredményt nem érnek el a katolikusok javára. Persze ez az iskolaügyre vonatkozó álláspont nem akart prejudikálni a magyar kormány és a Vatikán közötti tárgyalásoknak, hiszen a Vatikán jól tudta, hogy Velics követet¹ azért küldték Rómába, hogy puhatolódzék ilyen irányban. (Az ő édesapja és ő is a Pápával német nuncius korában személyes összeköttetésben álltak.)

Ad c) Amíg odahaza a közeli háborúval számoltak és remélték, hogy a kommunizmus nem lesz hosszú életű, itt a politikusok és a diplomaták a helyzetet másképp ítélték meg. Ebben az irányban, amióta elkerültem hazulról, nem egy komoly emberrel beszéltem. Elegendő ezeket a

neveket említenem: Apor Gábort,² volt szentszéki követünket, Marosi Ferencet, akkor Madridban élő volt finnországi követünket és az itteni lengyel követet, akinek nevére már nem emlékszem, de aki a lengyel Mikolajczik pártjához tartozott. Ezeknek egyformán az volt a véleményük, hogy rövid időn belül háború nem lesz, s hogy a kommunizmus otthon minimálisan 15 évig, sőt több ideig eltarthat.

Júl. 26. (hétfő): Útlevelem ügyében eljártam az Eötvös utcában. — Találkoztam Endrédy Vendel³ zirci apáttal. *A Prímás Úr ellene van a tárgyalásoknak.* Annak ellenére, hogy a Prímás úrnak a barátja és egyik leghűségesebb embere, szeretné megmenteni iskoláinknak legalább egy részét a kormányval való tárgyalás alapján. — Du. 2 után nálam Barankovics⁴ és P. Jánosi⁵ S. J., akik informálnak a helyzetről. (Barankovics a kommunisták part után a legnagyobb párt vezére, Jánosi akkor igen tekintélyes valaki, akit pl. Serédi⁶ halála után prímásutódként emlegettek. — Du. 4-kor a váci püspök úrral beszélgetés.

Júl. 27. (kedd): Du. itt a Sacre Coeur főnöke információért az iskolaügyben.

Júl. 28. (szerda): A Sion főnöknője szintén ilyen információkat kér. Még de. rövid találkozás Bánáss⁷ püspök úrral, későbbre hagyva a hosszabb beszélgetést. (Az betegsége miatt elmaradt, ellenben van két levél is tőle, amely némileg világot vet a gondolkozására.) — Találkozás Antall Józseffel,⁸ volt kiskorú építésügyi miniszterrel, aki Dragos atyához⁹ és hozzám nagyon közel állott. — Az említett és nem említett beszélgetések végén (pl. Sik Sándorral és az aszisztensekkel való megbeszélés után) a feljegyzésekben megjegyzem: „Látni, mennyire ellentétesek a vélemények s hogy aligha tudjuk megúszni ezt a nagy válságot.”

Júl. 29. (csüt.): Kora reggel itt Bátori Jóska,¹⁰ akinek elmondottam, mit szeretnék vele kezdeni: kijuttatni és a leendő USA alapítás élére állítani. — Cavallier¹¹ íróval való tárgyalás. Ő volt t. i. — legalább úgy látszik — a kormány jelöltje a vatikáni magyar követségre, vagy legalábbis követ akart lenni. Amikor 1947. okt. 20-án jártam a Prímás Úrnál, akkor az nagyon ellene volt, s említette, hogy annak idején Serédi ellenére akarták megtenni a római Magyar Intézet vezetőjének. — Azután Tildy Zoltán¹² köztársasági elnöknel. Ez az utóbbi óhajára történt s óhaját a már említett Antall József, volt építésügyi miniszter, jótévedőnk és veszprémi diákunk közvetítette. Tildy a Kuszodiátus egyik protestáns községének volt a lelkesze,¹³ s mindig jó véleménye volt rólunk. A beszélgetés igen szívélyes módon akörül forgott, vajon az iskolaügyben beállott válság ellenére is van-e kilátás a Szentszékkal

való érintkezés felvételére. Teljes őszinteséggel elmondhattam neki azt, amit az iskolaügyben elfoglalt vatikáni álláspontból tudtam, nemkülönben azt, hogy az érintkezés hídja nincs felégetve. A beszélgetésről jó véleményem volt, és sajnáltam, amikor rövidesen lemondásra kényszerítettek. — Estefelé Antall Jóskaival Bognár¹⁴ polgármesternél voltam, utána pedig Antall Jóskaéknál vacsorán, mely után a beszélgetés majdnem éjfélig elnyúlt. Meg kell említenem, hogy Antall Jóska volt az, aki miniszteri biztos korában az olasz foglyokat látogató Rotta nunciust elvitte Zalaegerszegre, s utána a plébános — Mindszenty — kérésére átadta a nunciának az említett curriculum vitae-jét. Antall mindig meg volt győződve, hogy Mindszenty ennek alapján lett veszprémi püspök. Egyébként a lengyel menekülteknek volt előtte nagy támogatója.

Aug. 1. (vasárnap): De. Itt járt Slachta Margit¹⁵ testvér, akivel nagyon meg voltam elégedve. Talán még egyszer sem láttam annyira kiegyensúlyozottnak és bölcsnek, mint akkor. Nagyon kért, hogy beszéljek a Prímás úrral és tanácsoljam neki, hogy értsen szót Balogh páterrel¹⁶ és Barankovics Istvánnal.

Aug. 11. (szerda): De. és részben du. Esztergomban. Nekem előtte is ismételtlen voltak a Prímás úrral kapcsolataim. Így konszekrációja napján 1944. márc. 25-én üdvözöltem őt néhány szóval a piarista rend részéről, melynek tagjaival Nagykanizsán jó, sőt barátságos viszonyban állott, s ismételtlen megfordult náluk. Amikor veszprémi püspök korában 1945 tavaszán vagy nyár elején Varga Béla¹⁷ felhozta őt Budapestre, a Mariánumban ismételtlen találkoztam vele. Akkor t. i. a szlovákiai Magyar Párt ügyésze és öcsém jó barátja, Szilárd Marcell¹⁸ megkért, hogy a veszprémi püspök útján kérjük a szlovákiai püspököket, hogy enyhítsék a Szlovákiában üldözött magyarok sorsát. Valószínűleg ott már akkor várták az ő primási kinevezését. Ő az általam javasolt szöveget jóváhagyta, s adott hivatalos papírt a levelek megírásához. Aláírásuk után azok elmentek Szilárd Marcellhez. Ugyancsak ismételtlen találkoztam vele mint provinciális. Így pl. mint a Katolikus Iskolák Végrehajtó Bizottságának tagja; vagy mint közös vendégek Bánáss püspök úr debreceni szentelésén; vagy amikor informáltam őt arról a megbeszélésről, amelyen katolikus részről Witz Béla,¹⁹ Badalik Bertalan²⁰ és én vettünk részt, s meghallgattuk Nagy Ferenc²¹ miniszterelnök, Varga Béla parlamenti elnök és Balogh páter államtitkár információit a fakultatív vallásoktatásról. Ezek a kapcsolatok mind megmagyarázzák, hogy d. e. hosszan tudtunk elbeszélgetni, hogy ott maradtam nála a szerénynél is szerényebb, bor nélküli ebédén, s

hogy még d. u. is beszélgettünk. Nagyon nyugodtan meghallgatta az említett diplomataké véleményét a háború lehetőségét és a kommunista uralom idejét illetően, de semmi választ nem adott rá. Az iskolaügy terén nagyon érdekelte, vajon mi más generálisokkal együtt üzentünk-e haza, hogy a főelőjárók tárgyaljanak a kormánnyal. Persze könnyű volt a legőszintébb válasz, hogy nem, s persze hogy megnyugtatta az Államtitkárság állásfoglalása. Aztán nagyon részletesen elmondotta, hogy milyen nyomás segítségével ütötte nyélbe az általa teljesen megvetett kormány az államosítást. Bízott benne, hogy nélkülünk az 1948–49. iskolai évet nem bírják megoldani. (Nem érdektelen, hogy a Szalvátor nővérek gen. főnöknőjének, ha nem csalódom jún. végén azt mondotta, hogy az 1948–49. iskolai év elején újra tanítunk majd.)

Természetesen a több órai beszélgetés alatt még sok mindenről esett szó. Ne feledjük, hogy a találkozás közvetlenül azután történt, hogy nem engedték meg neki az utazást Kölnbe, a dóm avatására. Mindenképpen nem egy mondata testamentum-szerűen hangzott, s érezni lehetett, hogy a legrosszabbra is el van készülve.

Miért nem tudtam hazamenni 1948 után?

A zsinat után Radó Polikárp²² atya emlegetni kezdte a „honoris causa” kilátásba helyezett doktorátust, és ezzel kapcsolatban a hazamenetelt. Talán egy évig sikerült elhárítanom ezt a titoktartás terhe alatt azzal, hogy nagyon el vagyok foglalva. Az igazi ok azonban az volt, hogy az én „honoris causa” doktorátusommal kapcsolatban valami Mindszenty-ellenesség készül. Én ezt nem akartam, s ezért lemondtam az ilyen doktorátusról. Akkor hazamehettem volna vatikáni útlevelemmel vagy kaphattam volna magyart is. Később, 1967-ben Rómába hozták ezt a doktorátust.

Generálisságom után pedig nem akartam hazamenni, mert megöregedtem. De ha hazamennem volna is, az csak látogatás lett volna. Véglegesen nem akartam hazamenni, mert az állandóan eszembe juttatta volna sógorom és öcsém halálát, és azt, hogy a történelmi idők sok mindentől megfosztották a rendet. Ezért úgy gondoltam, hogy „jobb nekünk a Vértés vadonában”, a S. Pantaleonban lenni...

Az amerikai-magyar provincia megalakulása

A két világháború között lehetetlen volt a terjeszkedés, a magyar provincia teljesen széthullott. Hat rendház (Podolin, Kisszeben, Rózsahegy, Selmechánya, Eléva és Nagybecskerek) pótlására és valami külföldi rendház alapítására gondolni sem lehetett. Az I. világháború után a hivatások erősen leapadtak, a forradalmak alatt

valami 30 rendtagot elvesztettünk, kilenc rendház került Szlovákiába (4-ből 1930-ban alakult a szlovák provincia), négy Romániába (ezek 1921-ben viceprovincia, 1925-ben provincia lettek), egy pedig Jugoszláviába. Ezek az elkerülések és enyészések ugyanúgy hatottak nyomasztólag a rendtársakra, mint az ország felosztása.

Abban az időben úgy gondoltam, hogy ezt a nyomasztó hatást legalább részben enyhíti a fiataloknál és az időseknél a rendi egyetemesség és a kalazanciusi nagy család feltárása és bemutatása. Kezdtém tehát ezekkel foglalkozni. Írtam külföldi házak főnökeinek, az olasz nővérek megismerésénél nagy segítségemre volt Turchi atya, a Nazarenum²³ lelkiigazgatója, leveleztem a Timon David²⁴ generálisával, Catalauniáról jól informált Edelmann osztrák klerikus, de a legtöbb adatot kaptam Rodriguez Bruno atyától.

A II. világháború végén teljesen megváltozott a helyzet: megnyílt a terjeszkedés lehetősége, ami előbb lehetetlen volt. A rendtagok egy része Ausztriába és Németországba menekült, és közben nem tértek vissza; s közben 1946-ban a terjeszkedés híve, jómagam, lett a Provinciális. Éppen azon törtem a fejem, hogyan egyesítem német alapításra az Ausztriában és német földön élő rendtagokat, amikor megérkezett Gerencsér atya²⁵ levele. Annak az volt a tartalma, hogy közben szívesen vállalkoznának az amerikai alapításra. Ez a levél volt az USA-i provincia kezdete. Nagyon megörültem neki. Eddig nem hittem, hogy erre is akadnak vállalkozók. Én csak német alapításra gondoltam. Vágyaim netovábbja látszott teljesülni. Így kikorrigálható rossz földrajzi elhelyezkedésünk. Az ügyben azonnal írtam a generális atyának²⁶ és Pazos asszisztensnek,²⁷ akinek spanyol segítségével bízam (az volt az egyetlen ember, aki ezüstmisém alkalmával üdvözölt). Csak a generálistól kaptam választ: nem-sokára itt az egyetemes káptalan, azon megbeszélhetem az ügyet a spanyol provinciálisokkal.

Megérkeztem Rómába. Akkor már ott volt Gerencsér. Megválasztottak generálisnak. Megállapodtunk a katalán provinciális Vives-szel,²⁸ hogy Los Angelesbe küldjük az első magyar atyákat. Azért oda, mert ott már félhivatalosan működik két plébánián Bangalló és Pobra atyák.

Az elhatározást tett követte. Az első három atya, Gerencsér, Meskó²⁹ és Rozsály³⁰ Rómán, Barcelonán keresztül eljutottak Kuba szigetére. Akkor egy váratlan eset történt: a los angelesi atyák semmi módon nem akarták, hogy a három magyar az idősebb Pascual atya kíséretében Los Angelesbe jöjjön. Úgy kellett őket megfenyegetni. Amikor meg már ott voltak, az érsek kijelentette, hogy ők nem szükségesek, mert magyar pasztoráció nincs az egyházmegyében. Amikor

megtudta, hogy iskolát akarnak, megnyugodott. De akkor meg váratlanul, egy félreértés miatt Bártori Keletre³¹ hívta az atyákat, miután mindent letörlesztettek. Akkor csak úgy tudtam megbékíteni az érseket, hogy fiatal klerikusokat ígértem neki. Ez aztán meg is történt.

Bártori atyának, akiről előbb szó esett, jelentős szerepe van a provincia megalakulásában és történetében. A deportálás veszedelméből való szerencsés megmenekülése után Tatán tartózkodott. Ott szemeltem ki vezetőnek főleg debreceni és asz-szisztensi tapasztalatok alapján. Ha nem csalódom, az első generálisi látogatásom idején megbeszéltem vele a teendőket. Ő valóban Rómán keresztül Barcelonába került. Onnan küldtük őt Keletre. Most már nem emlékszem rá, vajon Rivarés atya vagy Szabó úr tanácsa volt, vagy pedig mind a kettő, hogy O'Hara buffalói püspök, később pedig philadelphiai érsek szívesen fogad be bennünket. A tanács igaznak bizonyult. Bártori atya kiment, a püspök anyagi segítségével megvette Derbyt és oda hívta a los angelesieket. Így kezdődött az új alapítás. Ez a rendház lassan benépesedett, s az új alakulat a rendháza és a tagok növekedésével generalis delegatio, majd viceprovincia lett. Az én generálisságom alatt mindig ő volt ott a fő. A jobb előjárók közé tartozik: őszinte és engedelmes volt a generálissal szemben, alattvalói szerették s jól tudta összehangolni az értékes magyar hagyományokat az amerikai helyzettel. Nekem külön óhajom volt, hogy ne magyarokdjanak, hanem minden vonatkozásban váljanak amerikaiakká.

A rendtagok egy része Bártori atyával az élen a plébániákon való lelkipásztorkodás mellett volt: az jóvedelmesebb és könnyebb. A másik rész Senye³² vezetésével az ősi hivatás mellett tört lándzsát. Nekem nem volt nehéz a döntés: a kalazantiusi hivatás mellett foglaltam állást. Utóbb Bártori is belátta, hogy ez a helyes álláspont, annál inkább, mert ő csak az alkalmazkodás miatt nem volt az iskola mellett. Mindenképpen a rendi álláspont győzött: unum facere — iskola —, alterum non omittere — lelkipásztorkodás.

Sík Sándorról (levél Kardos Klárának,³³ Róma, 1968. szept. 26.)

Igen nagy figyelemmel olvastam a Vigilia legutóbbi, szept. 1. számában a Sík Sándor belső fejlődéséről írt értekezését. A leghálásabb köszönet érte! Nem kétséges, hogy a legilletékesebb volt megírására. Az is bizonyos, hogy nagyon értékes és kimerítő dolgozatról van szó. Kulcs Sík Sándor életművének megértésére. Még az olyanok is, akik azt gondolják, hogy jól ismerték a megboldogultat, rengeteg újat találnak benne. Isten áldja meg azért a kegyeletért, amellyel a munkát írta s amellyel

emlékét ébren tartja. Szívből örültem annak is, hogy a Vigilia nem feledkezett meg Megalkotója halálának közeledő ötödik évfordulójáról.

Én legelőször 1915 nyarán kerültem vele kapcsolatba. Ismételten elvitt magával azokra a kirándulásokra, amelyeket cserkészzeivel rendezett. Ő akkor ötéves tanár, én pedig harmadéves teológus voltam, aki vakációim egy részét egyedül töltöttem a Kalazantinumban. Ezek a kirándulások, akármennyire is emlékeztetések maradtak lelkemben, nem voltak alkalmasak melegebb kapcsolatok megteremtésére. Ez utóbbiakra csak 1919-ben került sor, amikor én Kecskeméten működtem. Az történt, hogy ő egy egyébként nagyon derék kecskeméti család meghívásnak engedve ahhoz küldötte édesanyját néhány heti nyaralásra. Az 1919 aug. elei események következtében Kecskeméten is kitört az „új ragály”, amely átragadt a szóban forgó család néhány tagjára. Sík mamára ez a körülmény lehetetlenné tette a helyzetet, s mindenképpen el akarta hagyni a családot. Budapest felé nem volt vasúti közlekedés, s minthogy engem név szerint ismert, hozzám fordult segítségért. Nekem sikerült akkor őt egy ideig a rendházban elhelyezni. Ezért persze ő is, de meg Sándor is nagyon hálásak voltak. Ennek lett a következménye, hogy amikor a következő évben Budapestre kerültem, a Sík mamának gyóntatója lettem s az is maradtam haláláig. Ez a körülmény is közelebb hozott Sándorhoz.

A két világháború közötti időben a jó kapcsolatokban semmi változás nem állott be. Különböző volt a beosztásunk s más a működési területünk is. Ő budapesti gimnáziumi, majd szegedi egyetemi tanár és országos híró költő, író, tudós, jómagam meg kizárólagosan rendi területen dolgozó rendtárs — először mint teológiai tanár, majd mint tartományfőnöki tanácsos s végül mint budapesti házfőnök. Ezért régi kapcsolatainkban nem állhatott be elhidegülés, de nem is mélyülhettek el. Ez az elmélyülés csak a második világháború idején történhetett meg. Egyformán láttuk a világot és az ország politikai helyzetét és a rendi állapotokat, s ez nagyon közel hozott bennünket egymáshoz. De a vélemények egyezésén kívül a barátság elmélyítéséhez hozzájárult még egy más körülmény is. Abban az időben az ő régi barátai köréből én voltam az egyetlen rendtárs Budapesten, akihez ő bármiféle ügyben bizalommal fordulhatott. Schütz³⁴ atya beteg volt, Zimányi³⁵ atya különböző nyomásoknak engedve benne volt az akkori politikai mozgalmakban, Balanyi³⁶ kolozsvári egyetemi tanár volt, Walter János³⁷ pedig Rómában tartózkodott. Sándor nagyon hálás volt azért, hogy én 1944. márc. 25-én az ő érdekében is jártam Esztergomban a Prímás úrnál, s hogy a rendi vezetőségnek 1944. októberi magatartását a le-

hető legerősebben elítéltem. Mindezeknek a legtermészetesebb következménye volt, hogy az óvóhelyen egymás mellé kerültünk, s hogy az 1945. év elején a Tereziánumban együtt laktunk, s hogy a rendházba való visszakерülésünkör közös volt a szobánk.

Talán érdemes néhány szót szólni arról, hogyan került ő bele a rendkormányzatba.

Engem 1946 nyarán provinciálissá neveztek ki. Akkor kértem és elnyertem, hogy ő legyen az első asszisztensem, s így bármilyen akadályoztatásom esetén helyettesem. Ezt a lépést és az utána következő a rendkormányzattal kapcsolatos lépéseket nemcsak barátságunk miatt, hanem első-sorban objektív okokra való tekintetből is tettem. Meg voltam győződve, hogy az ő nagy tekintélye a rendtartomány védelmét fogja jelenteni kifelé, jósága pedig nagy segítség lesz a pártokra szakadt rendtagoknak közös nevezőre való hozására. S ebben nem is csalódtam. Amikor megválasztottak generálisnak 1947-ben, rendi szokásainknak megfelelően ő mint első asszisztens kapott tőlem megbízást, hogy mint vikárius kormányozza a provinciát 1949-ig, utána pedig három évenként megismétlem az ő provinciális kinevezését. Ez — ismétlem — első-sorban az említett két mozzanat miatt történt, t. i. nagy tekintélye és jósága mellett, ámbár ő is, én is igen jól tudtuk, hogy a kormányzás nem neki való mesterség, s hogy ő sem való közönséges értelemben vett adminisztrációra. Nagyságának egyik jele az is, hogy ő megértette az akkori rendi helyzetet, vállalta ezt a nem neki való szerepet, s lett egyik legszebb sikerrel dolgozó munkatársam a rend kormányzásában. És szabad legyen itt még egy körülményt megemlítenem, ami azt mutatja, milyen nagy felelősségérzettel viselte ezt a kormányzati szerepet. Kimerültségére való tekintettel halála előtt néhány évvel fel akartam menteni a provinciálisság alól. Történt ez persze nemcsak az ő tudtával, hanem az ő kérésére is. S mindennek ellenére az utolsó percben jött tőle egy nagyon bizalmas levél, amelynek lényege volt, hogy az akkori helyzetre való tekintettel neki folytatnia kell minden nehézség ellenére is a provinciálisságot. S így felmentésére nem került sor, legalább kifelé ő maradt a vezető, néha a belső kormányzást már mások végezték...

Kapcsolataim Mindszenty bíborossal

Az első kapcsolatom Mindszentyvel (nem tudom, mikor változtatta meg Pehm családi nevét) rendi jubileumunk idején történt, amikor tudniillik Zalaegerszegre, mint plébánosnak elküldöttem a provinciális atya nevében az arra készült Kalazancius-érmet. Azt már nem tudom, megköszönte-e vagy sem.

Az utána következő kapcsolat, vagy inkább érintkezés püspökké való szentelése alkalmával, azaz 1944. márc. 25-én történt Esztergomban. Én akkor ott voltam, főleg Kovács Sándor³⁸ szentelése miatt nővérével, Mintseknével, azután egy tábornokkal, aki előzetesen Magyarország attaséja volt Moszkvában. Akkor csak néhány udvari-as szót tudtam vele váltani. (Csak éppen megemlítettem, hogy nekem akkor Sík Sándor ügyében Zimányi úr megbízásából beszélnem kellett volna Serédi primás úrral, de csak Gigler urat³⁹ értem el. Szerinte a Primás úr csak akkor tud tárgyalni a zsidókérdésről az új miniszterelnök úrral, amikor az tiszteletét teszi a Primás úrnál...)

1945 nyarán Mindszenty Varga Béla segítségével feljutott Budapestre. Akkor történt az, amit ő az *Emlékiratok* 145. lapján részletesen leír. Az eset amit annak idején elmondtam magának Mindszentynek is, pontosan ez: Szilárd Marcell a szlovákiai Magyar Párt ügyésze és trencsényi öregdiákunk, barátján, öcsémén (Dr. Tomek József) keresztül 1945 nyarán arra kért engem, hogy a népcsere alkalmával a Csallóközbe helyezett és rosszul kezelt magyarok érdekében kérjem a veszprémi püspök közbenjárását. Én Budapesten (és nem Veszprémben), ha jól emlékszem Mária utcai lakásán felkerestem őt (cfr. az *Emlékiratok* 68. lapját) és előadtam az ügyet. Ő akkor kezembe nyomott egy csomó veszprémi püspöki hivatalos levélpapírt, és megkért, írjam meg a szlovák püspököknek a közbenjárását, ő majd aláírja. Én ezt latinul meg is tettem, és ő aláírta a leveleket. Jómagam ezeket átadtam öcsémnek továbbításra.

Mindszentyt valóban 1945. okt. 7-én kinevezték esztergomi érseknek, és így Magyarország primásának. Én akkor nem voltam provinciális, de abból a nem-provinciális időből két jelentős kapcsolatra emlékszem. Az egyik a jelentősebb, amikor a Primás úr első vagy második útja alkalmával elvitte a helyzetről szóló jelentésünket a generális atyához. Jelentésünkről írok, noha én írtam az egészről, mert azt előzőleg többen olvasták és helybenhagyták. Itt segített Csertő,⁴⁰ aki akkor titkár volt a vicariátuson.

Provinciális koromban megsokasodtak a vele való kapcsolatok. Mint provinciálisnak első érintkezésünk Debrecenben volt Bánáss veszprémi püspökké való szentelése alkalmával. A Primás akkor diadalmasan vonult be a kálvinista cívisek városába s — nem tudom miért — mindketten a plébánián laktunk. Bánáss nekem régi barátom volt, abból az időből, amikor mint nagyszalontai plébános gyakran misézett nálunk. Ő egyébként öregdiák volt és szülei a Piarista utcában laktak. Úgy él emlékezetemben, hogy egy étkezésnél csak hárman voltunk. Szóba került a kor is. Én: „Emi-

nenciád csak néhány hónappal idősebb nálam.” Ő tréfásan: „Többre is vittem...”

Azt hiszem, hogy 1946 tavaszán történt az az eset, amelyről az *Emlékiratok* 171. lapja szól. Az ott említett „rendfőnök” én volnék. Az eset pontosan ez: A kiscgazdapárt elhatározta, hogy „ad maiora mala evitanda” belemegy a fakultatív valóságoktatásba. Minthogy a határozatot nem tudták másként a püspöki karral közölni, Nagy Ferenc miniszterelnök magához hívatta Witz Bélát (budapesti ált. helytartó), Badalik Bertalant (az A. C. elnöke) és engem (az egyetlen budapesti tanítórendi főnök), és Varga Béla és Balogh páter jelenlétében megkért, hogy közöljük ezt a Prímás úron keresztül a püspöki karral. A három meghívott közül én voltam a legfiatalabb, s így nekem kellett elvinnem az üzenetet. Ezt meg is tettem. Az üzenet átadása után a Prímás úr szidni kezdte a kommunistákat, a kiscgazdapártot és engem. Erre én: „De Eminenciás uram, én az üzenettel nem azonosítom magam.” Erre ő meglegedetten emelte fel az ujját és mondotta: „Azért!”

Generálisságom alatt kétszer jártam otthon, s mind a kétszer felkerestem a Prímás urat. Most csak arra emlékszem, hogy az USA-beli katonai körök hatása alatt levő prímásnak (azok a kommunizmus pünkösdi királyságáról beszéltek) elmondottam a három jobboldali diplomatának (Apor, Marossy és egy római lengyel követ) véleményét a kommunizmusról, amely szerintük 15–20 évig is eltarthat. Ha provinciális koromban ilyet mondtam volna, leszidott volna, mint generálisnak nem mondott ellen, hanem csak mosolygott, de a mosoly azt mondta: én azt jobban tudom.

XII. Pius idejében Mindszenty úgy élt a pápa lekében, mint — így mondta ezt egy audienciám alkalmával — „prelato coraggioso”, akit érinteni nem szabad. Megváltozott a helyzet XXIII. János trónralépésével. Vele kezdődött a vatikáni Ostpolitik. Amikor meghallottam, hogy König bíboros urat küldi Mindszentyhez, írtam 1963. febr. 28-án Vecsey Józsefnek⁴¹ diszkrét módon erről a Prímás urat. Ő ezt megtette, mint ezt 1963. november 10-i levele mutatja. De a Prímás máshonnan is értesült róla. König valóban 1963. április 20-án megjelent, s nemsokára ott volt a pápa kedves levelével máj. 8-án Casaroli is. Szerintem itt kezdődik a vatikáni keleti politika, amely tárgyalni kezd a kommunizmussal. VI. Pál pápa folytatja ezt a politikát.

Zágon jóvoltából találkoztam vele Rómában, azután, ahogy ő 1971. szept. 21-én Rómába került. Akkor többi közt ajánlottam neki, hogy maradjon Rómában, ahol sok otthon történendő intézkedést meg tud akadályozni. Ő azonban nyíltan megmondotta, hogy visszatér Bécsbe. Nem tudom, tudta-e, hogy a Pázmáneum a bécsi érsek

kormányzása alatt áll, s hogy gondolt-e pasztorális körútjaira, amelyeket Rómából aligha tehetett volna. Bécsi tartózkodása alatt ismételtelen írtam neki s ő mindig válaszolt.

Naplórészletek a Zágon-féle akcióról Mindszenty bíboros érdekében

1971. máj. 15. 12 tájban itt Zágon⁴² és ezeket adja elő. Érezzük, hogy a magyar kormány most nagyon sürgeti a prímás-ügynek rendezését, mert ahogy az van, nem használ sem az államnak, sem az Egyháznak és nem kellemes az USA-nak. Kegyelmet akarnak neki adni, ami persze neki nem kell. Viszont Zágon úgy gondolja, hogy most itt a kedvező alkalom, hogy a prímás kijöjjön. Természetesen ő is tele van kétségekkel. Hozott nekem egy írást fordításra, írást, amelyet a prímás küldene a pápának. Én d. u. azt lefordítottam (vasárnapra hagyva a lekopogtatást), de én sem látom tisztán a gondolatot. Nevezetesen: 1) Csakugyan a prímás úgy látja, hogy neki ezt a lépést meg kell tennie? És vállalja csakugyan ezt a kijövetelt? 2) Objektíve: Mit ad ezért a kormány? Ezt drágán kellene megfizetnie, mert hiszen akármilyen óvatos és bölcs a megokolás, úgy otthon, mint künn nem lesz jó visszhangja. Ezért is az egyensúlynak erősnek kellene lenni. — A kijövetel csak ahhoz lenne kötve, hogy künn nem politizálna és nem adná ki emlékiratait, viszont prédikálhatna. De a prímás megteszi-e ezt?

1971. máj. 17. Reggel itt Zágon erősebb szöveggel, amelyet a prímás valószínűleg inkább elfogad, amennyiben az a fenyegetés is van benne, hogy elhagyja a követség épületét. A védekezés is erősebb. Utána mindjárt lefordítottam és ebédig készen is voltam vele... Visszatérve Zágonra: átadtam neki a Czapikra⁴³ vonatkozó írásokat, a veszprémi püspök kinevezésére vonatkozót, nem különben az 1948 májusában írt levelét a püspökjelöltek neveivel. Neki vannak pl. levelei a prímástól. Holnap tárgyal Chelivel,⁴⁴ aki volt és most újra megy Magyarországra. Állítólag a prímás azt üzenté, hogy csak akkor mond le, ha Udvardi⁴⁵ lesz az utódja.

1971. máj. 18. Dél felé itt Zágon, újabb kiegészítésekkel, és pedig okosakkal. Ő újra beszélni fog Chelivel, akivel már beszélt a prímás kihozataláról. Az azonban pl. ellene volt annak, hogy a prímás kijövele alkalmával valami nyilatkozatot tegyen; nem biztos azonban, hogy ellene volt annak, hogy a l'Osservatore-ben jelenjen meg valami. Persze ez *anélkül* nem mehetne: mert meg kell nyugtatni a közvéleményt otthon is, meg künn is. Tanácsom: arról, hogy ő a prímásnak akar valamit szuggerálni, a világért se szóljon Chelinek, hanem próbálja ebbe az irányba terelni a megoldást.

1971. máj. 21. 12 után itt Zágón. Hozta a Szentészek részéről a primásnak adandó feltételeket és azokra a primás válaszait. Hétfőn ½ 9 tájban jön a fordításért.

1971. máj. 24. ¾ 9 — ¼ 10 Zágonnal. Kijavítottuk a szöveget. Most sem értem a 3. pontnál a javítást. De ez nem fontos. Jelentősebbek ezek: A Szentatya, mióta meglátogatta Péter János,⁴⁶ nagyon is amellett van, hogy liquidálni kell ezt az ügyet, mármint a primás ügyét. Nem lehet tudni, mit ígért be a külügyminiszter. Az Államtitkárság csak zavarban van, s kénytelen Zágont igénybe venni olyan értelemben, hogy ő szuggerálja a primásnak a feleletek elfogadását. Zágón nemcsak a primásnak akar szuggerálni, hanem Chelinek is. Cheli nem tudja, hogy ő írásban is ad feleleteket a primásnak, viszont tudja, hogy ő ír majd neki. Ír neki, mert meg akarja neki magyarázni, hogy jelenleg nincs más lehetőség, mint kijönni s viszont mindent elkövetni, hogy ne legyen a primásra kellemetlen rezonanciája. Az ő levelét és a kész feltételeket König viszi majd.

Mindszenty Józsefet, Magyarország bíboros primását főleg három okból kifolyólag nagyra becsültem. 1. Az *Emlékirataim*ban leírt és a kommunizmusban elszenvedett megkínzása miatt. Ez azonban nem jelenti, hogy egyházpolitikáját mindig helyeselttem volna, mert célravezetőbbnek tartottam Czapi egyházpolitikáját. Szerintem a tárgyalás többet ér, mint az állandó támadás. 2. Megbecsülésem második oka az, hogy kiszabadulása után az egész világon az emigrációban apostoli utakat végzett. 3. A harmadik ok pedig az, hogy külföldön magyar emberről soha nem írtak és nem beszéltek annyit, mint róla. Ismételtlen kerestem egyház-történelmi analógiát, de csak hasonlókat találtam. Aranyszájú Szent Jánosban, Sz. Angelikában vagy Mórús Tamásban.

Közreadja Koltai András és Lukács László

¹Velics László (1890–1953): 1939–1944-ben athéni, 1946-tól római nagykövet. Politikai hovatartozása miatt hamarosan hazarendelték, majd kitelepítették.

²Apor Gábor 1939–1945-ben szentszéki magyar követ.

³Endrédy Vendel (1895–1981): ciszterci szerzetestanár, 1939-től zirci apát, 1950-ben letartóztatták, hét évet töltött börtönben.

⁴Barankovics István (1906–1974): a Demokrata Néppárt egyik alapítója, országgyűlési képviselő, 1949-ben Ausztriába, majd az Egyesült Államokba emigrált.

⁵Jánosi József SJ (1898–1965): filozófus és teológus, egyetemi tanár, a Szent Kereszt Egyesület elnöke. 1949-ben Ausztriába emigrált.

⁶Serédi Jusztinián (1884–1945): 1928–1945-ben esztergomi érsek, hercegprímás.

⁷Bánáss László (1888–1949): 1946-tól haláláig veszprémi püspök.

⁸Id. Antall József (1896–1974): jogász, politikus, 1945–1946-ban újjáépítési miniszter.

⁹Dragos Károly (1889–1977): piarista szerzetes.

¹⁰Bátori József (1900–1975): piarista, 1949-től az Egyesült Államokban élt.

¹¹Cavallier József (1891–1970): hírlapíró, a Szent Kereszt Egyesület főtítkára, majd elnöke.

¹²Tildy Zoltán (1889–1961): református lelkész, 1945–1948-ban miniszterelnök.

¹³Tildy 1919 és 1921 között a piarista rend Somogy megyei uradalmához, a Kustodiátushoz tartozó Orci református lelkésze volt.

¹⁴Bognár József (1917–1996): politikus, közgazdász, az MTA tagja, 1947–1949-ben Budapest polgármestere, 1946–1947-ben, majd 1949–1956-ban miniszter.

¹⁵Schlachta Margit (1884–1974): a Szociális Testvérek Társaságának alapítója, a két világháború közt a keresztény szocialista politikai mozgalmak aktív résztvevője. 1949-ben az Egyesült Államokba emigrált.

¹⁶Balogh István (1894–1976): katolikus pap, kisdapárti politikus, államtitkár, a papi békemozgalom egyik alapítója.

¹⁷Varga Béla (1903–1995): a Független Kisgazdapárt egyik alapító tagja, 1937-től országos alelnöke. 1939–1944 között országgyűlési képviselő. A második világháború alatt részt vett a Magyarországra menekült lengyelek, az üldözött francia katonatisztek támogatásában, a német megszállás után pedig segített a magyarországi zsidók mentésében is. 1945 áprilisától az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, novembertől nemzetgyűlési képviselő. 1946. február 7-én az országgyűlés elnökévé választották. 1947-ben letartóztatása elől az Egyesült Államokba emigrált, ahol a külföldi magyar emigráció vezetője lett. 1991-ben települt haza.

¹⁸Szilárd Marcell (1898–1963): jogász, a csehszlovákiai Magyar Párt, majd az Egyesült Államokban a Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmányának főtítkára.

¹⁹Witz Béla (1889–1962): a magyar cserkészmozgalom egyik vezéregyénisége, esztergomi kanonok, érseki általános helynök.

²⁰Badalik Bertalan (1890–1965): domonkos szerzetes, 1949-től veszprémi püspök, 1957-ben Hejcére deportálták.

²¹Nagy Ferenc (1903–1979): 1946–1947-ben miniszterelnök, 1947-től Svájcban, majd az Egyesült Államokban élt.

²²Radó Polikárp (1899–1974): bencés szerzetes, liturgiátörténész, 1950–1971 között a Római Katolikus Hittudományi Akadémia professzora.

²³A piaristák 1630-ban nyitották meg Rómában a Collegium Nazarenumot.

²⁴A Jézus Szent Szíve kongregációt Timon David alapította, Kalazanci Szent József szellemében, a kalazanciusi szerzetescsaládhoz tartozó közösség.

²⁵Gerencsér István (1913–1993): piarista, 1946-tól az Egyesült Államokban élt, a buffalói piarista iskola alapítója.

²⁶Giuseppe Del Buono (1873–1948): olasz piarista, 1929 és 1947 között a rend generálisa.

²⁷Manuel Pazos (1877–1953): spanyol piarista, 1938-tól haláláig a rend generális asszisztense.

²⁸Joan Maria Vives (1876–1972): katalán piarista, 1946-tól a katalán rendtartomány provinciálisa.

²⁹Meskó Lajos (1911–1997): piarista, 1946-tól az Egyesült Államokban élt, a devoni piarista iskola tanára.

³⁰Rozsály Ferenc (1917–1957): piarista, 1946-tól Németországban, majd 1949-től az Egyesült Államokban élt.

³¹Az Amerikai Egyesült Államok keleti partjára.

³²Senye István (1912–2000): piarista szerzetes, 1949-től az Egyesült Államokban élt, 1969-ben egyházmegyes pap lett.

³³Kardos Klára (1920–1984): író, műfordító, Sík Sándor tanítványa a szegedi egyetemen. 1944-ben Auschwitzba deportálták, 1945-ben szabadult. Sík Sándor asszisztenseként ő rendezte sajtó alá írásait, beszédeit, költeményeit. 1984-ben Ausztriába távozott, ott a Szolgálat című lap munkatársa lett, számos hitéleti könyvet fordított és szerkesztett, amelyek a Prugg Verlag, illetve az OMC Verlag kiadásában jelentek meg. A levélben említett tanulmány a Vigilia 1968. szeptemberi számában jelent meg.

³⁴Schütz Antal (1880–1953): piarista, a Pázmány Péter Tudományegyetem professzora, a század egyik legjelesebb magyar teológusa.

³⁵Zimányi Gyula (1879–1953): piarista, a rendi növendékek nevelője, majd 1940-től tartományfőnök.

³⁶Balanyi György (1886–1963): piarista, egyháztörténész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja.

³⁷Walter János (1886–1972): piarista, teológiai tanár, 1928–1944-ben, majd 1948-tól haláláig Rómában generális asszisztens.

³⁸Kovács Sándor (1893–1972): kecskeméti plébános, 1944-től szombathelyi megyéspüspök.

³⁹Gigler Károly (1897–1965): esztergomi kanonok, 1950-ben letartóztatták, 1953–1956-ban Kistarcsán rab.

⁴⁰Csertő Sándor (1913–1982): 1948-tól Rómában élt, a Hittani Kongregáció levéltárosa, majd főügyésze.

⁴¹Vecsey József (1913–1977): szombathelyi egyházmegyes pap. Mindszenty Józsefnek Zalaegerszegen káplánja volt, édesanyjának pedig támasza fia börtönei alatt. 1952-ben Nyugatra menekült, 1971 őztől Mindszenty József bécsi titkárságának ügyvezetője, 1975-től a Mindszenty Alapítvány alapító tagja.

⁴²Zágon József (1909–1975): római katolikus pap, kanonok. 1949-ben külföldre távozott, Rómában Instituto di San Stefano néven zárandokházat építtetett.

⁴³Czapik Gyula (1887–1956): teológiai tanulmányait Bécsben végezte. Lelkipásztori feladatai mellett jelentős tevékenységet fejtett ki egyházi lapok szerkesztésében. 1929-től nagyváradi kanonok, 1939-től veszprémi megyéspüspök, 1943-tól egri érsek. A világháború után az egyház működésének folyamatossága érdekében együttműködik a kommunista hatalommal, aktív résztvevője a hazai és a nemzetközi békemozgalomnak. Tagja az Országos Béketanácsnak és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának is.

⁴⁴Giovanni Cheli bíboros (1918–2013): a szentszéki diplomácia munkatársa, 1988-tól 1998-ig az Elvándorlók és Úton Lévők Pápai Tanácsának elnöke.

⁴⁵Udvardy József 1969-től a Szeged-csanádi egyházmegye apostoli kormányzója, 1975-től püspöke.

⁴⁶Péter János (1910–1999): református püspök, majd 1961–1973 között külügyminiszter.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

DIÓSI DÁVID:

Egyházam a posztmodernben

A dialógus- „kényszer” ideje

„Diósi Dávid nem holmi elvont elefántcsonttoronyba húzódva műveli a teológiát, hanem azt a szemléletet képviseli, hogy annak a ma élő emberhez, gondjaihoz és örömeihez kell hozzászólnia. Merész és kreatív e vállalkozásában és vállalkozásában. Van mondandója a posztmodernről, a vallástalan emberről, az ateistáról, a túlsó oldalon állóról: nem ijed meg és nem is kezd reflexből püfölni azt hangoztatva, az ellenséges világ már megint micsoda gonoszságot tervez ellenünk, tiszta, vétlen, a Jó oldalán sorakozó keresztények/katolikusok ellen. Diósi dialóguskényszerről beszél, jó tanácsot, forgatókönyvet ad hozzá, és feltérképezi a szembenálló felet meg a háttérül szolgáló mai világot is. Mindezt a »tudom, kinek hittem« alapvetően optimista és bizakodó hívő ember magatartásával teszi, azéval,

aki azt is tudja, hitét nem kiváltságul, hanem feladatként kapta, s bárki máshoz hasonlóan cserépedényben őrzi, feladata mégsem az, hogy a törekeny edényt elzárja, hanem hogy abból nagyvonalúan és ítélet nélkül osszon.” Bodó Márta *irodalmár, teológus*

Ara: 1.500 Ft

PIARISTA ÖREGDIÁKOK VALLOMÁSAI

A piarista rend 300 évvel ezelőtt nyitotta meg első iskoláját a mai Magyarország területén. Ebből az alkalomból a történelmi visszatekintéseken túl a jelenre is szeretünk volna egy pillantást vetni. Arra kerestünk választ, hogy a piaristáknál végzett diákok mit kaptak az iskolától, a piarista neveléstől, milyen „örökséget” vittek magukkal az életbe, mit őriznek a „pietas et litterae” szellemiségéből, milyen emlék él bennük egykori iskolájukról. Ezúton is köszönjük mindazoknak, akik felkéréseinkre megtisztelték folyóiratunkat írásukkal. (A Szerk.)

A BEFOGADÓ ÉS INTEGRÁLÓ ISKOLA

A kecskeméti piarista gimnázium az én időmben befogadó és integráló iskola volt. A befogadás abban mutatkozott meg, hogy az osztályomban a társadalom minden rétegéből fogadott tanulókat: műveletlen tanyasi földművesek, falusi iparosok gyermekeit éppen úgy, mint városi középosztálybeli vagy arisztokrata családok művelt csemetéit. Jómagam például osztatlan tanyasi iskolákban végeztem az általános iskolát, ahol éppen csak olvasni és írni tanultam meg, úgy ahogy. De mások is érkeztek hozzám hasonló alacsony tudásszinttel osztályunkba, amely negyven fővel indult, ám az érettségi tablón már csak huszonheten feszítünk. Festetics Antal osztálytársam viszont grófi családból származván, gondos nevelők karjai közül alapos műveltség és idegen nyelvi ismeretek birtokában került hozzánk. Hasonló előnyt élveztek a középosztályból származó osztálytársaim, akik városi iskolákban végezték tanulmányaikat, többek között zenei képzést is kaptak, szaktanárok vezetésével. Következésképpen az első év elején óriási tudás- és műveltségbeli különbségek voltak közöttünk. Az integrálás pedig abban nyilvánult meg, hogy a második év végére vagy a harmadik év első felére a piarista atyák kezdték megszüntetni azokat a különbségeket, amelyek a *litterae*, a *tudományok* terén az első év elején oly aggasztóan nagyoknak látszottak. Például human osztály volt a miénk két idegen nyelvvel, oroszsal és latinnal. Bizony komoly hátránnyal indultam, hiszen semmilyen idegen nyelvet nem tanultam 16 éves koromig, az egyébként kötelező orosz sem. Az első évben sokat és keményen kellett magolnom a furcsa idegen szavakat és a nehéz, a magyar nyelvtől eltérő nyelvtani szerkezeteket. És mindezt birkák mellett, szabad ég alatt. Aztán szép lassan megszoktam, majd megszerettem az idegen nyelveket.

De nem volt ez másképp a *pietas*, a vallásos nevelés terén sem. Természetesen voltak közöttünk olyanok, akik otthonról mély vallásosságot hoztak magukkal, és kezdettől fogva papnak készültek, azok is lettek, és ma is kiváló és boldog emberek. Ám akadtak olyanok is, akiket az otthon liberális szellemben nevelt, s nyűgnek érezték a hagyományos katolikus nevelést, az imát és a szentmisén való kötelező részvételt. A többség azonban a középkeletre tartozott, sem túlságosan vallásos nem volt, sem szélsőségesen szabad szellemű. A piarista atyák egyforma tisztelettel és szeretettel fordultak mindegyik csoport felé. Nem ajnározták a papnak készülőket, nem üldözték a szabad szellem érvényesülését, de próbálták kiközlenteni a közömbösöket az érdektelenség posványából. Jó szóval oktattak, és életük példájával neveltek bennünket. Igényesek voltak tanítványaikkal szemben, de humánusak és megértők. *Pietas* tekintetében én magam is eleinte inkább a közömbösök közé tartoztam, hiszen hatéves koromtól kezdve pásztorokodtam, kanász, gulyás, majd juhász lettem. Abban az időben az állatokat télen-nyáron, hétköznap és ünnepnap legeltetni kellett. Templomba csak nagy ünnepeken, karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor jutottunk el. Két évig biciklivel jártam be a kerekgyházi pusztákról a gimnáziumba. Útközben sokszor megáztam, megfáztam, ezért harmadikos koromban bentlakó lettem: a piarista atyák kegyesen befogadtak. Míg a többiek havi 400 forintot fizettek a teljes ellátásért, nekem csak 100 forinttal kellett hozzájárulnom eltartásom költségeihez. A rendszeres vallási gyakorlat eredményeképpen és szeretet tanárain példájára kezdtem jól érezni magam a templomban, s ebben nagy része volt Örkényi tanár úr hittanóráinak és a Szentgyörgyi tanár úrral való meghitt beszélgetéseknek.

Óriási szerencsémre minden tanárom rendkívül képzett, különleges egyéniség volt, még azok is, akik nem tunk szótartánárnak. Mivel maguk is sajátos egyéniségek voltak, igyekeztek tanítványaikban is felfedezni az egyéni sajátosságokat, adottságokat, s ha ilyenre leltek, kibontakoztatták. Osztályfőnököm, Gulyás István tanár úr, aki a latint és a magyart tanította, nem volt briliáns tanár, de látszólagos egyszerűsége mögött mély bölcsesség és nagy műveltség rejtőzködött. Magyar irodalomból nem követelt sokat, de amit megkövetelt, azt kívülről kellett fújni. Szinte észrevétlenül szerettette meg velem a latin nyelvet, és amikor látta, hogy kedvelem a latint, és bírom is a tempót, külön feladatokkal is csiszolhatta tudásomat. Az első osztálytól kezdve annyiszor emlegette a francia nyelv és irodalom szépségét, hogy már ak-

kor elhatároztam, hogy ha nagyobb és okosabb lesz, elkezdlek franciául tanulni.

Sulhan György, az oroszstanárom sem tűnt az első látásra sziporkázó, magával ragadó tanáregyenységnek. Az orosz nyelv teljesen új volt számomra: izgatott is, de rémisztett is. Ez az ambivalens érzés arra sarkallt, hogy megkettőzött szorgalommal és erőfeszítéssel próbáljam elsajátítani a számomra ismeretlen írást és nyelvet. A tanár úr figyelemmel kísérte igyekezetemet, s az egyik szünetben oda-lépett hozzám, és közölte velem: ha az oroszral kapcsolatban valamilyen problémám van, bármikor felkereshetem tanítás után, a szobájában is. Két vagy három hét elteltével tényleg nem értettem valamit, és kissé szorongtam ugyan, mégis bekopogtattam hozzá. „Isten hozott, Ádámka” — mondta szélesre tárva ajtaját. Illően köszöntem, majd ezt kérdeztem tőle: „Miért tetszik engemet Ádámkának nevezni? Az én nevem Adamik.” „Hát éppen ezért nevezlek téged Ádámkának” — mondta. — Az Adamik név szláv eredetű, az Ádám főnévből és az -ik kicsinyítő képzőből van összetéve, következésképpen ezt jelenti: Ádámka.” Ezután kisebb-nagyobb kihagyásokkal rendszeresen följártam a tanár úrhoz, és ekkor már nemcsak oroszral foglalkoztunk, hanem olykor kérdeztem családomról, sőt önmagáról is ejtett néhány szót. Többek között említette, hogy ő némettanár is. Ezt meglepődve hallottam, és önkéntelenül kicsúszott a számon: „De jó lenne németül tudni!” „Ennél mi sem egyszerűbb” — mondta, és elém rakott egy gót betűs német nyelvkönyvet. Ez volt az első németóráim, utána további órák következtek: egy év alatt elsajátítottam a német nyelv alapjait.

A német költészet alapverseit viszont Révai József tanár úrnak köszönhetem, aki akkor már nyugdíjasként élte életét, és gyakran sétálgatott a rendház udvarán. Itt focizás közben egyszer majdnem fellöktem, mire ő megállított, és ezt mondta: „Mi lenne, ha ugrabugrálás helyett tanulnál?” Mire azt válaszoltam, hogy én szívesen tanulok. „Hát akkor gyere fel hozzám németet tanulni.” „Én már tanultam németet” — válaszoltam. „Annál jobb — mondta —, legalább értelmes szövegeket is olvashatunk.” Amikor erre is hajlandónak mutatkoztam, megjegyezte, hogy ő nem ingyen tanít ám. „Sajnos én szegény gyerek vagyok, nem tudom fizetni” — nyögtem ki szomorúan. „Amit én kérek, azt meg tudod fizetni” — válaszolta a tanár úr. Majd így folytatta: „Minden órára egy német verset kell hoznod kívülről.” Könnyelműen igent mondtam erre a fizetésre, és hetente egyszer feljártam Révai tanár úrhoz német szóra. Az első órán először magamról és családomról kérdezgetett németül, majd egy anekdotát olvastunk Haydnról. Az óra végén pedig egy rövid verset adott, Goethe *Wanderers Nachtlied*-jét azzal, hogy egy hét alatt

kívülről tanuljam meg. A következő órán is rövid verset kaptam: Heine *Ein Fichtenbaumjät*. Mindkét verset könyv nélkül elzengtem a tanár úrnak. Csak-hogy ahogy múlt az idő, egyre hosszabb versek következtek, például Goethe *Der Fischer* és *Erlikönig* című költeményei, majd Heinétől a *Lorelei* és Schillertől *Der Handschuh*.

De a legtöbbet a drága Hardi István tanár úrnak köszönhetek. Ő többnyire francia dalokkal ébresztette az álmos diáknépet reggel hat órakor a konviktusban. Engem azzal kapatott rá az angol nyelvre, hogy különös dolgokat mesélt az angol utakról: magas sövény, úgynevezett *hedge* fogja közre őket úgy, hogy az utazó csak itt-ott lát keresztül rajtuk. Néhány hónapos tanulás után pedig egy *Village* című könyvet nyomott a kezembe. Pár hónap alatt végigolvastam úgy, hogy kiírtam minden ismeretlen szót, és hangosan bemagoltam. A franciatanulásra pedig egy ravasz húzással vett rá. Beszélgetéseinkből tudta, hogy lelkesedem a szőlőskertekért. Elkezdte ócsárolni a magyar gyalogszőlő-művelést, bezzeg a franciáknál régtől fogva honos a kordonművelés, amely sokkal több szőlőt hoz, és könnyebb megművelni. A kordon pedig francia szó, a franciák *c*-vel írják: *cordon*, ami ennyit tesz: kötél. Látod, az első francia szót tudod is már, csak a többit kell megtanulnod. Neki is estem a franciának. És miközben osztálytársaim sétálni vagy futballmeccsre mentek, én a francia nyelvkönyvet faltam. Nyáron pedig Molière *Médecin malgré lui* című komédiájából írogattam ki az ismeretlen szavakat.

Ennyi jót kaptam én a kecskeméti piarista tanáraitól. Nem lehet hát csodálkozni azon, hogy érettségi után beléptem a piarista rendbe: olyan akartam lenni, mint ők. De az Úr másképp döntött: nem adta meg nekem a papság kegyelmét. Ezt azzal adta tudtomra, hogy féktelen szabadságvágyat oltott szívembe. A szabadság pedig Dosztojevszkij szerint „édesebb, mint a kenyér és szebb, mint a nap”.

ADAMIK TAMÁS
klasszika-filológus

EMLÉKEZÉS EGYKORI ISKOLÁMRA

Mielőtt kecskeméti piarista diák lettem volna, már sokat hallottam az ottani életéről, mert falumbeli diákok és a száműzetésben lévő Eröss József piarista atya beszélt róla. Könnyen beilleszkedtem az iskola és a diáktothon életébe, csak a honvágyat kellett legyőzni magamban, amivel épp úgy küszködtek osztálytársaim, akik hasonló társadalmi környezetből, jobbára paraszti családokból származtak, kivéve egy-két városi „vagány” fiút. A legutóbbi osztálytalálkozón, amit a párhuzamos osztállyal

összevonva tartunk már jó ideje, megállapítottam, hogy a papok kivételével mindannyian nyugdíjasok (osztályunkból 10-en lettünk papok, és egy sem hagyta el a pályát). Ha rövidke számvetést végzek a kapott ajándékokról, akkor első helyre a hitben való elmélyülést, Isten, Jézus Krisztus mélyebb ismeretét és szeretetét adta, nemcsak a hittanórákon, hanem légkörével és életformájával. Az első évben a hittanórán még Schütz Antal nyomán tanítottak, s mire végeztünk, a II. Vatikáni zsinat szemet, szívet nyitogató határozataival is megismerkedhettünk akkor, amikor a teljes magyar fordítás még éveket váratott magára. Megtanultuk azt, hogy a hit és a tudás jól kiegészíti egymást. Kalazancius iskolájában nem is lehetett ez másképp, mert a szent rendalapító, dacolva még az inkvizícióval is, Galileivel is jó barátságban volt. Az utolsó fizikaórák egyikén mondta tanárunk, hogy fizikát azért is tanultunk, mert ezen az úton is közelebb lehet jutni Istenhez. Általában rend, fegyelem és jó időbeosztás jellemezte az életünket, hiszen „nincs értékesebb az időnél”, hallottuk a piarista szállóigét. A mélyebb *pietas* lassan alakult ki bennünk, részt vehettünk naponta a szentmiséken, és főként, akik papi hivatásra éreztek elhívást, többször összejöttek, vasárnap délután a Mária-kápolnához mehettek ministrálni. Tanárokat szándékosan nem említek, nehogy kimaradjon valaki is közülük. Emlékeimből úgy élnek, mint akik példát adtak, és még a gyengébbek is, ha összehasonlítom a későbbi életem embertapasztalatával, toronymagasan fölöttük álltak emberiségben és tisztességben. Emlékezetesek az irodalmi esték, írókkal, költőkkel való találkozások, vagy a kor szellemi áramlatával való megismerkedés. A hazafias nevelést nem látványosan, hanem a mindennapok kötelességének teljesítésével tanították. A karizmatikus történelemtanárunk a legkényesebb kérdéseket is úgy tudta tanítani, hogy akinek füle volt a hallásra, mindig tudta, hogy mi az igazság, még a napi politikát illetően is. Egy mondata megragadt bennem, ami az akkori megszállt országban élő fiatalokhoz szólt: „amíg itt vannak ezek” (tudniillik az oroszok), csak úgy tudunk építeni, hogy teljesítjük kötelességünket, mert véghezviszi a csendes erő, amit nem tud az erőszak. Amikor már papként egyszer-ször visszamentem, még a legszigorúbb tanárok esetében is örömmel tapasztaltam, hogy nagyon meleg szívvel kísérték egykori diákjaikat. Ma már majdnem mindannyian meghaltak, de most érzem egyre jobban a latin közmondás igazát: „A szavak elszállnak, a példák vonzanak”. A rendszerváltás után már ilyen felállásban nem működhetek a piarista iskolák, hiszen bennünket az egy tornatanár kivételével mindannyian paptanárok tanítottak. Ezen még öregdiákok is sokszor vitakoztak, hogy jó-e ez így, de a történelem kereké vissza már nem forgatható. Most lát-

juk meg igazán, hogy a kommunizmus időszaka végül is kegyelmi időszak lehetett. Amit akkor nagyon fájlaltunk, az ma már más színben is feltűnhet, mert az „Istent szeretőknek minden a javára válik” (Róm 8,28).

BÁBEL BALÁZS
kaloca-kecskeméti érsek

MOST VÁLIK EL...

„Most hívja még csak mesterét a munka:

Kezdjünk, előlri!

Most válik el, hogy mit értelt a csend

A dúis napokban.”

(Sík Sándor: *A hatvanévesek angyla IV.*)

Négy évszázada már, hogy Kalazanci József a *Scholae Piae* római alapításával olyan életeszményt fogalmazott meg az előbb Európát, majd a világ egészét mozgósító *kegyes tanítórend* keretével, amelyben az Istenhez való viszonyunkban a megismerés és a válaszuk, a részesedés és az elkötelezettségünk aktív és társas erőnyekben ölthet testet. Arra törekszünk, hogy mindent az értéke szerint becsüljünk meg. A hódolat és a megilletődöttség a szeretet teljessége jegyében úgy működik tanítókban és tanítványokban egyaránt, úgy egyesíti őket, hogy az egyszersmind megélt nyitottsággal táplálja a teljes valóság iránti kíváncsiságunkat.

A „*kegyesség*”-gel párosult „*tudomány*” sugallta tevékeny attitűd a tudás gyarapítását, ápolását, átadását — művelését és az önképzést egyaránt felöleli. Ezt a lassú izzású tartós szenvedélyt — sajátos magyar tükörrel élesztve és fölszítva — személyes integritásunk tiszteletben tartásával iskolánk életstílussá, modellé gyúrta. Ahogy fiaim Édesanyja fogalmazott: megismerni Benneteket...

Családi hagyomány és tapasztalat indított a Budapesti Piarista Gimnázium műhelyébe, 1967 és 1971 között. Nemzedékem még épp egy emberöltőnyit élt egy sajátos, ellentmondásos dichotómiában — ám nekünk már megadatott a felelős, szókimondó önanonosság élménye. Iskolánk képesség- és készségfejlesztése, tanáraink méltányoló figyelme és a rájuk bízott gyerekek iránti tisztelete életmintává lett számunkra. Ráébresztett önmagunk iránti felelősségünkre. Az útravalónk egyenesen a boldogulásunkat szolgáló erőforrássá és eszközkészletté vált: nemcsak tanulni tanítottak meg, hanem értékrendünk, véleményünk és hitvallásunk állhatatos képviselőire is alkalmassá csiszoltak bennünket. Alázat a saját magunk érvényesítésében, méltóság az általunk képviselt ügyeiben — nehé, de világos eszmény és követelmény, amire egész életünkben törekednünk kell.

Az egyén, a család, a közösségek lépcsőfokain méretkezünk mindig, s a „*pietas et litterae*” jegy-

ben elnyert „útlevelünk” mindenkori érvényétől függ, lehetünk-e tartósan „az igazság munkatársai”: elhívás és életbizonyosság tükrében ítéltetik meg a „Cooperator Veritatis”-féle minőségünk.

1969 júliusában az Apolló 11 holdutazó küldetése páratlan világtörténeti teljesítmény és lelkesítő bravúrtett volt. A Holdra lépés hajnalán tucatnyi diáktársammal egyetemben gyalogosan érkeztünk a Mikszáth Kálmán térre; a televíziós közvetítés élményével „felverteztve” indultunk Varga László osztályfőnökünkkel a mátrai nyári túránkra. Manapság csapatépítő, túlélő gyakorlatként árusítják ezt az élményt, amely a természet és a mi magunk egymásrautaltsága próbájaként rögzült az emlékezetünkben.

Tizenöt évvel később az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezetének genfi székhelyén először tettem hivatalos szakértőként látogatást — az elmúlt két évtizedben hazánkat képviselve választott tisztségviselőként folyamatosan részt vehetek a munkájukban. Első élményként arasznyi közelségből vizsgálhattam a fölidézett küldetés egy kiállított, néhány dekagrammos holdközet-darabját: a gimnázium „szemtanúság” alkalmának egy trófeáját az USA kormánya ajándékozta a Világszervezetnek, mint az emberi kreativitás és technikai teljesítőképesség mellbevágó bizonyosságát...

Pályám, életem e két pontját is — oly sok más-sal együtt — a most ünnepelt alapítással kezdetét vett magyarországi piarista misszió sok ezer személyes impulzusának egyike, az engem „az Értől az Óceánig” juttató indíttatás köti össze.

Hogy mit kaptunk az iskolától, a piarista neveléstől? Sík Sándornak az ötvenhét éve, 1957-ben írt, a csodálkozásról szóló hat szonettjéből az utolsó két kezdő szakaszával a következő képességet:

*Csodálkozás! te vagy az ember-elme
Első ügyetlen-édes mozdulatja,
Ami ösztönből lélekké avatja
S te utolsó, beérett szenvedelme.*

*Belőled él az ihlet áhítatja,
Te nélküled a szívo nem énekelne,
Szürkére fagyyna szava és szerelme,
Te minden alkotásnak édesatyja!*

Jelenits István Tanár Úr szavai, a pietás körvonalainak általa adott érzékeny négy tételes rajza segít tanúságot tenni e lelkiületnek a hol kamaradaráb-, hol szimfonikus költemény-életünkben való vízesés-zuhogású, avagy bűvőpatak-jelenléteiről:

„Valami okos és mégis gyöngéd érzelmekkel átszótt alapmagatartás”:

— ebben a jegyben serdült és terebélyesedett hazaszeretetünk, kapott mintát az anyanyelvünk, szellemünk és a lélek lélegző-gondolkodó közös szövege;

„tisztelet a teremtés minden értéke iránt”:

— különös érzékenység és motiváltság az esetek és a tehetségek gyámolításában;

„családias közvetlenség, amellyel az ember megtalálja helyét a teremtő és megváltó Isten terveiben”:

— örömeink és bánataink viselésében, Tanár Atyáink esketve és temetve segítenek megélni a családi sorsfordulókat;

„tevékenyen, de szerényen igyekszik előmozdítani a közösség javát”:

— a megtalált szükségletet szolgálva hozzájárulni a közjóhoz a szakmai hivatás és a civil boldogulás táguló köreiben.

Emlékező és önvizsgáló soraimat családom Katalinjinak napján, a Quirinale-dombon és a Piazza della Rotondán este vetem papírra, Kalazanci József és keresztény kultúránk Rómájában, ismét hivatalos küldetésben. Eltávozott szeretteim, gyorsuló családom boldogsága és iskolai örökségem tiszta hangon, a mottóban idézett angyal hangján biztatnak sebzett létben is üdvöt találni. Nem vagyok egyedül.

A palazzo-karimájú tejűveg égbolton mélykobaft lombú, szenvedélyes pinea-sziluettek. Pilinszky teleholdja növény — megtalált sarkcsillagom velem van. „Kezdjünk, előlről. / Most válik el, hogy mit értelt a csend...”

BENDZSEL MIKLÓS

a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának elnöke

NEM LETÁR, CSAK SZERETETJEGYZET

A '68-as diáklázadások és a Prágai Tavasz idején kezdtem a középiskolát. Szüleim a budapesti piarokhoz írtak be, egyfajta családi tradíció folytatásaként. Anyám bátyja nyomdokait követve, aki disszidálása előtt még a Duna-parti épületbe járt, én már a Mikszáth Kálmán térre áttelepített, megcsonkított gimnáziumba kerültem. A létszámkvóta miatt nehéz volt bejutni. Nem tagadom, hogy némi elitista szemlélet, közérzet lengte körül a piarista diákot. Csudabogar volt, különösképpen, veszélyes egyed. Egy soha véget nem érő, a szocializmusból a kommunizmusba vezető úton menetelők közül kilógó, idegen testként voltunk jelen. Ideológiai zárványok. Ráadásul fiúosztályok. Pont akkor, amikor már heves készíttést éreztünk, hogy a másik nemmel kapcsolatot keressünk.

Mint érzékelhető, hátrányos helyzetből indultunk.

Volt azonban valami, amit nagyjából mindenki tudott, de csak kevesen fogták a lényegét. Avval tisztában voltak, hogy itt papok tanítanak. Azt, hogy szerzetesek, akiknek hivatása a tanítás, akik az ifjúság nevelésére tették fel életüket, igazán csak mi éreztük. Mi sem feltétlenül jelen időben, mert a szi-

gorú követelmények súlya alatt görnyedtünk, hanem utóbb, évek múlva, visszatekintve jöttünk rá, hogy milyen kincseket kaptunk, milyen kivételezett helyzetben voltunk. Tanáraink szigorú tekintete, hátunkat egyenesítő tenyere, gondolatainkat csiszoló előadása nem mindig talált kedvező fogadtatásra. Nálam csak évek múlva tisztult a kép, addig „tűkör által homályosan” láttam.

Minden tanáromról, tanáromtól őrzök valamilyen képet, kaptam útravalót. Az idők múlásával nemcsak a pozitív élmények épültek be természetesen élezzemléletembe, hanem a negatívok is. Sokszor kapom magam azon, hogy valamelyik tanárom gesztusa vagy gondolkodásmódja mozdit bennem rugókat. Életpályámnak megfelelően Jelenits tanár úr szemlélete a művészetről, a világ befogadásáról, értelmezéséről ma is hat rám. Elfogadva a párhuzamos világok létezését, más perspektívában, élményben élem meg evilági valónkat. A művészet érzékeny kommunikációját. Mind a mai napig kikérem véleményét, megtisztel barátságával. No és neki köszönhetem Pilinszkyt is.

László Mihály volt az osztályfőnököm. Tanári érzékenységét, minden egyes diákjára való odafigyelését nagyon becsülöm. Nem homogén tanulóbázisnak tekintett minket, elsivatagosodott agyú kamaszoknak, hanem helyüket kereső, csetlő-botló embereknek. Nem játszotta meg a tévedhetetlen órakulcsot, nem rejtette előlünk tévedését, és mert korrigálni. Végtelenül hiteles ember volt. Pázmányos tanári éveim alatt tudatosult mindez bennem.

Volt olyan tanárom, akitől sokat szenvedtem, begörcsöltem. Fekete Antal kíméletlen szigorral csapott le a linkségekre. „Schwartz” tanár úr skatulyázott. A magyar nyelvet és irodalmat verte belénk. Aki nem ismerte a „kottát”, az elbukott. Érzelmek nélkül, hidegen tanított. Megfigyelte elkalandozó, szétszóró, csapongó természetem, amit akkor nagyon nehezen viseltem el. Felkészített valamire, arra, hogy az életben nem lesznek mindig puha angyal szárnyak között.

Toleranciát tanultunk belátást. Álljunk ki a véleményünk, hitünk mellett, de ne kérkedjünk, hivalkodjunk vele. Kerüljük a provokációt. Emlékszem, hogy akkortájt volt az Apollo űrprogram és az USA követségen nagyon szép kitűzőket osztgattak. Persze igekeztünk beszerezni ezeket a kincseket és büszkén viseltük kabátunk hajtókáján. Tanáraink leszedették velünk. Értetlenül, indulatosan reagáltunk. A belügy jegyezte és lefényképezte azokat, akik az amerikai követségre betették a lábukat. A kitűző meg bélyeg volt, mi magunk jelentettük fel magunkat általa. Március 15-én pedig kerüljük el a Petőfi-szobrot, mert az azonnali kirúgással járt. A rendőrség vadászott a reakciós elemekre. Övtak minket. Elég nekünk az, hogy piarista diákok vagyunk.

A történelem- és társadalomszemléletünk formálásában nem kímélték a Kádár rendszert. Történelemtanárom, Somogyi tanár úr év elején azzal kezdte az órákat, hogy minden hazugságot, ferdítést kihúzatott az állami tankönyvekből, és később füzetbe diktálta a valót. Az ateista filozófiát és ideológiát azonban jobban kellett tudnunk, mint a marxista szeminaristáknak.

A nyári vitorlázások, evezős- és bringatúrák igazi edzőtáborok voltak. Közösséget formáltak belőlünk. Tanáraink közvetlen, egyszerű emberségét a hétköznapiak könnyed, játékos világában élhetjük meg. A fiatal, akkor pályakezdő Fórián-Szabó kamaszként oldódott fel közöttünk, rendszeren be is szóltam neki, mire ő felkapta a vizet és kergetni kezdett, én elszaladtam és egy kis maratoni futás kerekedett belőle, dombra föl, völgybe le. Remek kondiban volt, de nem ért utol (akkoriban tájfutó voltam), de a végén, teljesen kifulladás, egymásnak dőlve rohogtunk.

Ha Kincs Lajos nem sulykolja belém az orosz nyelvet, akkor nem tudtam volna későbbi feleségemnek, aki nem értett magyarul, szerelmet vallani.

Akkoriban sokszor lázadoztam, kerestem a magam útját, ütköztem. Most már értem és érzem, hogy kivételes ajándékot kaptam a Sorstól, hogy piarista tanárok terelgettek viharos kamasz koromban. Lehetőséget kaptunk arra, hogy megtanuljunk a világot kezelni, és természetesen élni a transzcendenciát.

Az idő nem megszépítette a múltat, hanem realissá tette.

DÉR ANDRÁS
filmrendező

EMLÉKEIM A BUDAPESTI PIARISTA GIMNÁZIUMBÓL

Mikor 1966-ban elkezdtük a tanévet, nem gondoltuk, hogy az iskola az ország legjobbjai közt lehet. Katolikus középiskolába szerettem volna járni, ezért érdeklődtem a Piarista Gimnázium iránt. Szüleim ezt szívesen vették, de ők sem hasonlígtatták az iskolát másokhoz. A felvétel viszont nem volt könnyű. Már jóval előbb be kellett jönni felvételi beszélgetésre Balogh Ferenc igazgató úrhoz. Izgultunk is egy kicsit. Többes számban mondom, mert az ikerestvérem is ide jelentkezett. Előre eldöntöttük, hogy nem egy osztályba akarunk járni. Elosztottak minket a két párhuzamos osztály között.

Ami az általános iskolához képest rögtön feltűnt, az a nyugodt légkör és a pontos tanítás volt. Jól előkészített órák. Somogyi Zoltán tanár úrnál vázlatokat kellett írni. Jelenits tanár úr megtanított minket jegyzetelni. Fekete tanár úr később, harmadikban vagy negyedikben stilsztika órát tartott. Azóta is használok, amit tőle tanultam.

Medvigy tanár úr diktálta az erkölcsstan jegyzetet. Vázlatok voltak ezek, de világosak és lényegre törők. Évek múlva olyan sokan kérték tőlem kölcsön az akkor teleírt füzetemet, hogy a budapesti városmisszió alkalmából (2007-ben) ki is nyomtattuk ezt a munkát. Azóta még egy kiadást megért. Kovács Mihály tanár úr matematika- és fizikaórái világosak, sőt lelkésítőek voltak. Nem is beszélve a kibernetika szakköréről. (Hova fejlődött azóta ez a terület!) Pogány tanár úr negyedikben vette át az osztályt matematikából. Meggyőződésem, hogy pedagógiai zseni volt. Egy tanóra alatt — számomra nagyon világosan — elmagyarázta a félév anyagát, az utolsó öt percben pedig vicceket mesélt. A félév során pedig azt gyakoroltuk, amit akkor már megértettünk. Beszélhetnék az összes többi tanárról is. Szinte mindenkinek az óráját örömmel vártuk. A hittan szakkör érdekes élmény volt. Jelenits tanár úr már műfajokról, a bibliai könyvekben rejlő teológiai üzenetről beszélt. A Hit-tudományi Karon már nem jelentett meglepetést a Biblia „tudományos” értelmezése.

De ami talán a legfontosabb élményem volt: soha nem éreztem úgy, hogy a tanárim igazságtalanok, készületlenek vagy felelőtlenek. Mindig világos volt az is, hogy őszinte hittel élik a hivatásukat.

Adja Isten, hogy a mai piarista diákok is ilyen emlékekkel gondolhassanak vissza iskolájukra.

ERDŐ PÉTER

bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek

PIARISTA DIÁK VOLTAM

Éreztem, hogy különleges iskolába kerülök, amikor szüleim a Budapesti Piarista Gimnáziumba írtattak. Olyan négy évet éltem át az iskolában, mely meghatározta egész további életemet. Az első kettő a „betörés” időszaka volt, a második kettő a kemény munka mellett is az élvezet. Azokban az években tanár és diák már teljes összhangban haladt előre — én legalábbis úgy éreztem.

Szüleim után mindent a kegyes atyáknak köszönhetek. Más katonaelményeit meséli, én a piarista diákságom élményeit. Nem adnám oda semmiért! Nem hiszem, hogy elmúlik nap anélkül, hogy az iskolára, tanáira, a piarista rendre, a sok-sok élményre ne gondolnék — köszönettel, hálával, anekdotázva, örömmel, jókedvvel, büszkeséggel, erőt merítve és irányítást, útbaigazítást kérve-kapva. Érettségi után osztályfőnökömnek köszönhettem első állásomat. Az esküvőnket is a piarista kápolnában tartottuk.

Minden tanárom kiváló ember, különleges személyiség volt, mindegyiktől rengeteget kaptam, még azoktól is, akik „kereten kívülre” vagy emigrációba kényszerültek. Sőt kapok manapság is, hisz

közös munkákon is dolgozunk volt tanáraimmal. Egyet külön megemlítek közülük: osztályfőnökömet, Varga Lászlót. Végzés után, egy kis távolságból vált nyilvánvalóvá az ő példamutató, csöndes alázatossága. A tudásnak alázatossággal kell párosulnia...

Gyermekeim, mind leányok, nem járhattak az én egykori iskolámba. De tanárim hatása bennük is folytatódik, még ha ők nem is tudnak erről. Én viszont látom gondolkodásmódjukban, keménységükben, munkabírásukban, tartásukban.

Ha a bennem jelentkező gondolatokból egyet kellene kiemelni ebben a rövid írásban, az feltehetően a köszönet.

Imádkozunk, hogy a mai piarista szerzetesi közösség őrizze meg és vigye tovább az általunk megtapasztalt *pietas et litterae* szellemét a mai „szabad”, de az üldöztetéseknél veszélyesebb világban. A nagy elődök, az egész piarista család kívánja ezt tőlük.

A piarista iskolákban sohase némuljon el a köszönés: *Laudetur Jesus Christus!*

FELSŐVÁLYI ÁKOS
alkalmazott matematikus

PESTI PIAR 300

Sok minden került elő 2006-ban a Duna-parti Ház nagyobbik udvarában a föld alól: ókori római útmaradványok, avar töredékek, népvándorlás-kori halászfalu agyagba kövesedett facölöp-lenyomatai, elrejtett középkori magyar ezüstkincsek, török gőzfürdő alapjai és téglából épített légfűtési álpadlózata, a míves barokk Glöckersberg-Esterházy-palota — a régi piarista rendház — falmaradványai és a klasszicista Pest főtere alatti boltíves szennyvízcsatornák. Azzal szembesültünk, hogy a pesti piaristák története drámaian fonódott össze az újkori modern Magyarország ellentmondásos kibontakozásával. Lassan személyes történelemmé válik, mint a jövő.

1717. november 4-én, néhány nappal a szüret után Demkó Sándor felvidéki piarista először harangozik be 165 kisdíáknak a plébániatemplom mögötti földszintes iskolaház két túlszúfolt boltozott termében. Alig egy nemedékkal vagyunk a száz-ezer fős egyesült keresztény erők három hónapos véres ostroma és Buda visszavétele után. A Pest városát úszkös romjaiból újjáépítő német, magyar és más nemzetiségű telepesek végre saját gimnáziumot akarnak, mert a gazdag budai jezsuiták iskolája a túlparton van és féltik fiaikat télidőben a vízszontagságos dunai átkeléstől. Ezt a több ezer éves folyami átkelőt védte egyébként a Kontra-Aquincum-i erődítmény is.

1755-ben a kegyes atyák — már hatszáz diákkal — megvásárolják a főtéri barokk palotát, amit rendi tanárképző központtá akarnak fejleszteni. Ekkoriban a gimnáziumi elsős parvistákat és principistákat a második syntaxisták és grammatisták osztálya követi, a felső évfolyamokban azután poétikai és retorikai osztályok jönnek, a jobbakk pedig további két évig felsőfokú filozófiai képzést is kapnak. Közben elindítják a magyar nyelvű iskolai színjátszást. Rendház, iskola és szegénység sokáig szorosan összetartoznak, hogy aztán az új, newtoni filozófiát és mérnöki tárgyakat magyarul is tanító tudós piaristák — *pietas et littere* — új világokat nyissanak a reformkor nemzedéke, Martinovics, Hild József, Feszl Frigyes, Batsányi, Vörösmarty, Petőfi, Vámbéry Ármin, Eötvös Loránd és a többi pesti piarista diák előtt. Később a századfordulós Budapest robbanásszerű fejlődésének egyik kiemelt helyszíne az új Erzsébet-híd környéke. A nagyszabású — részben spekulációs célú — építészeti koncepció áldozata lesz a barokk-klasszicista város csaknem összes épülete. A híd nyomvonalába eső plébániatemplomot is le akarják bontani és új stílusú főtemplomot terveztetnek Petz Samuval a kegyesrendiek szintén bontásra ítélt régi iskola-egyháttársa helyén, a historizáló monumentalitásával környezetét meghatározó Hüttl-féle új piarista palota elé...

1967. szeptember 2. Mikszáth-tér, a második emelet egyik valószínűtlenül hosszú termének ajtó felőli első padja, harminckilenc visszafajtott lélegzet a tarkómon. Félek. A várakozás végtelen percei után végre nyílik az ajtó és kiméret, ruganyos léptekkel a katedrához megy, bal hóna alól lassan az asztalra csúsztatja a könyveket, csak a hatalmas kulcsosmó marad a jobbában. Hirtelen felénk fordul és elakad a lélegzetem, mert nem tudom megállapítani, hogy fiatal vagy öreg. Szigorúan éles orr és száj, de a kerek szemüveg megnyugtat. Feszült, de mosolyog a homloka. A fekete ruhában még vékonyabb és még magasabb. Elképzelhetetlenül egyenesen áll, csak a vállá hajlik egy kicsit előre. A testével figyel. Tekintete messze a hátsó falon túlra néz. „Uraim, én leszek az osztályfőnökük.” Lehet, hogy már nem is félek?

Kétszáz méterre lakunk a Lenin Kohászati Művek meddőhányójától, ahol az éjszakai öntések idején mindig vörösen izzó, bűzös fénycsóva lövell a fekete égboltra. Miskolc, 1979 decembere. Nappal sűrű szürke szmog és bokáig érő latyak mindenütt. Az Építész Kar elvégzése után az idegen, füstös iparváros egyik lakótelepén találom magam, egy közösségi álom kellős közepén. Lehet, hogy nagy árat fizetünk majd a Miskolci Építész Kollektív Házért? A beavatás durva és támpontokat keresek az

emlékezetemben: hivatás, közösség, elköteleződés, kettős beszéd helyett egyszerű, visszavonhatatlan szavak. Falakat pásztázó, de igazából falakon túlra függesztett tekintet, a megfeszült test összpontosított figyelme, a kerek szemüveg szigorú mosolya. Nem félek.

GOLDA JÁNOS
épfítés

HITRE, TUDÁSRA, SZÉP ÉLETRE, JÓRA...

Tízezer méteren, Japán felé repülve van idő arra, hogy elgondolkozzam, mit jelent ma számomra — szerkezeti kémikus és biokémikus kutatóként — az a négy emlékezetes év, amelyet a Budapesti Piarista Gimnáziumban töltöttem. Elhivatott és eltökélt szerzetesek tanítottak reál és humán tárgyakra, hangsúlyozva mindkét terület fontosságát. Hittelt neveltek, úgy, ahogy azt elődeik is tették az almamáter 300 éves magyarországi fennállásának kezdete óta. Hosszú utakon, amolyan „létösszegző hangulatban” — hogy legfiatalabb fiamtól idézzek, aki szintén piarista diák volt —, eszembe jutnak szigorukban is emberséges tanáraink, a reggeli imák a homályos kápolnában, az életről megsejtett súlyos gondolatok, a szorongás savanykás íze, remélve egy esedékes felelés megúszását, az elszívott cigaretták, a vagányságok, a titokban forgatott osztályfilmünk. Ám hasonló emlékei mindenkinél vannak. Olyanok, amelyek idővel fényesednek és szépülnek, s lassan legendává duzzadnak. De vajon e saját élmények közül van-e bármi is, melyet érdemes leírni, másokkal megosztani? Persze csak alig néhány állhatja ki az idő próbáját, a legtöbbet elfelejtjük, a szereplők leköszönésével örökre elenyésznek. Jól is van ez így. Hisz egy Chopin-nocturne hangjaival sincs ez másként, pedig milyen szépek is azok: megszületnek, a zongora segítségével betöltik a teret, kifejtetik hatásukat, elkápráztathatnak, de azután örökre elenyésznek. Ám vannak olyanok, melyek mint a jó bor, az évek során emlékből értékke értékek, melyek jelentése lassan megváltozott, jelentőségük megnőtt a számomra.

Egy nagyobb kutatócsoportot vezetve, a más-kor ügyes diákok esetenként elrontott kísérletét, elhibázott mérését látva eszembe jut hajdani osztályfőnököm — Kovács Mihály tanár úrnak — az elmarasztalásban is kedves mondása: „*tévedni emberi dolog, ám aki sokat téved, az egy marha!*” E szövegi ízzel megformált dorgáló szavak kezdetben bosszúságom egyfajta feloldását jelentették, látva az elpocsékolt pénzt és vegyszert. Ám idővel rájöttem, magam is tévedek bőven, rám is igaz ez az aforizma. Gondolom, önös érdekből talán e szavak dorgáló jellege lassan elolvadt, s amolyan biztatással

alakult át, miszerint „a lónak is négy lába van, mégis megbotlik”. Elmarasztalás és biztatás kényes egyensúlya jellemzi viselkedésünk és életünk sok terét és szakaszát, akkor is, ha mások, de akkor is, ha önmagunk tetteit tesszük mérlegre. Mert baj, ha az ál-liberális közöny, vagy a pillanatnyi kényelem és béke érdekében nem jelezzük önmagunknak vagy másoknak vissza a tévedést, vagy a hibát. A biológiai evolúció sikerének egyik titka az arányos és hiteles visszacsatolás, így mi emberek, s a mi szociális viselkedésünk sem lehet ez alól kivétel. Ám baj az is, ha a visszajelzés módja félelmet vagy bűnultságot indukál, hiszen ilyen légkörben munkát, de különösen kreatív vagy alkotó munkát aligha lehet végezni, végeztetni. Ha félelmemben — jaj, csak nehogy hibázzak —, mélyre elásom talentumaimat, talán akkor hibázom igazán nagyot. Mert a kapott képességeinket kamatoztatni kell, meg kell keresni, majd megtenni a ránk bízott dolgokat és feladatokat ebben az életben. Keresni a „kincset” feladatunk és kötelezettségünk, még ha ez sok nehézséggel és konfliktus felvállalásával jár. De mégis, ez az Út, amin járunk kell, legalábbis én így hiszem. S ezen az úton bizony tévedünk, néha nagyokat hibázunk, de sebjaj, mert mint tudjuk: „tévedni emberi dolog”. Ám jó volna, ha mégis csak ritkán és elegánsan tévednénk — mint egy film főszereplője —, mert hát tudjuk, hogy „aki sokat téved, az egy marha!”

Az osztályom falára súlyos és komor betűkkel volt felírva: „*A hangerő, nem erő!*” E szavakat százszor láttam, ezerszer olvastam, ennek fényében nőtem fel. Ám mára, a Valóvilág szorításában, mintha mákszemnyi méretűre kopott volna e sorok igazsága. Mert a ripacsok győztek, s a Világot leigázta a kikiáltók és megmondók önjelölt hada. Rossz erre ráébredni, de még rosszabb belátnom ennek szükségszerű voltát! Mivel Isten korlátlan szabadságot adott nekünk, embereknek, ezért el kell fogadnom azt, ha ezzel a lehetőséggel mások is élnek, netán visszaélnek. Mert ez a helyzet éppen a kapott emberi szabadság szükségszerű velejárója és következménye. Tehát mindez valójában az isteni akarattal teljesen összeegyeztethető helyzet, éppen a kapott személyes szabadságunk ára, az Istentől kapott szabad akarat következménye. El kell tehát fogadnom ezt a helyzetet, sőt törekednem kell arra, hogy ennek megítélését helyesen integráljam életembe. Persze a szürreális sztárok és modellek igazságtartama tényleg csekély, éppen mert pillanatról pillanatra változnak, még akkor is az, ha egy ideig sikerrel kábítanak. Ám mégis, e megmondók ideje tisztavirág életű. Nem győznek, de ideig-óráig eredményesen uralkodhatnak felettünk, mert a harsány, az agresszív megoldások nem tűnnek tartósnak. Ahogy az elhamarkodott egyetértés kényszere sem azonos a

kimunkált összhanggal, úgy a hanggal és erővel szerzett diadal sem tartós: elemészti azt az idő. Oly sok társadalmi „izmus” erővel uralkodott a 20. századon — náciizmus, fasizmus, szocializmus, kommunizmus —, ám mára látjuk, hogyan foszlanak szerte. Persze, hogy mikor és kiben tudatosul még, hogy „*a hangerő, nem erő*”, azt én aligha tudhatom!?

A gimnázium egyik ablakmélyedésében állva, egy tábor végén felsejlett bennem az idő s az elmúlás valóságos volta. Éreztem, hogy elmúlik a nyár, múltnak gimnáziumi éveim, s egyszer majd, ahogy elhagyom az iskola falait, úgy fogok elköltözni örökre. A felismerés nem volt félelmetes, csak nyugtalanító, mint az utazás előtti készülődés. Aztán ahogy sok kamaszkori igazságot és érzést, úgy ezt sem vettem elég komolyan, pedig e felismerésre később többe lehetett volna építenem! Talvaly eltemettük egy gimnazista barátunkat, egy csupa-szív, ám örök rebellist. A szertartás végén mi piarista fiúk körülálltuk a friss hantot, énekelünk és éreztem az idő mibenlétét. Hát tényleg eljön ez az idő! Neki már el is múlt, s ismét felötlött bennem a gimnáziumi folyosóablak. Vajon nekem maradt-e még időm? Most nem sejtettem, mint akkor, hanem ereimben éreztem az idő megállíthatatlan haladását, a percenként ketyegő kronosz metronómját, a kattogó tikk-takk-ot. Idegesítő volt, s az időbe-zártság mázsányi súlya szakadt rám. Bár a kronoszi idő kíméletlenül ketyeg, az mégis elhozhatja a várt változást. S ekkor megérett bennem valami, s a kairoszzi idő — a lényeglátás ideje — lebbent át rajtam. Az, ahova az élet szokásos folyásának megtorpanása vezet, amikor a rutin szikrázva kizökken, mint egy kisiklott villamos. A halál súlyosan vágott mellbe, a felismerés letaglózott, de egyszerre megnyílt egy ösvény a kairoszzi időn át az öröklét íze felé. Aztán nyugalom töltött el. A sejtelmes, ám mégis reálisnak tűnő pillanat mintegy mutatni engedte a kivezető út mibenlétét! A jó, hála a kairoszzi-időnek egy pillanatra megélhetővé vált az időtlenség, s az Út az örökkévalóság felé. Olvastam valahol, hogy „Isten teljességét sem lehet egyetlen pillanat alatt az embernek befogadni, megtapasztalni”, ehhez idő kell! Ezért kapunk időt, de bőven. Mert az idő nemcsak Einstein szerint és a fizika extrém körülményei között válik relatívvá, de a mi életünkben is torlódhat és hígulhat, nyúlhat és zsugorodhat, addig, míg majd egyszer átkerülhetünk az *aeonium*-ba, az angyalok és szentek létezőmódjába: az időtlenségbe. Mindez csupán egy pillanat volt, az ének befejeződött, a villanás elmúlt, s ismét kronosz ketygett: tikk-takk, tikk-takk. Később sok minden más futott át még agyamon, kezdve azzal, hogy a gimnázium egyik ablakmélyedésében álltam egy nyári tábor végén, valaha régen, de még emlékszem rá.

P.S. Valószínűleg mint Perczel fiút öcséimmal együtt azért íráttak szüleim a piarista gimnáziumba, mert ezt tette legtöbb felmenő vagy öt generáció óta. Ez nekem is megadatott. Hála érte, s köszönet Nekik! S a folytonosság most sem szakadt meg, mert a mi két fiunk is piarista diák volt...

*„Most kényszerítlek, válaszolj,
mióta tart e hajsza?
Megalvadt szememben az éj.
Ki kezdte és akarta?
Mi lesz velem, s mi lesz veled?
Vigasztalan szeretlek!
Ülünk az ég korlátain,
mint elitelt fegyencek.”*
(Pilinszky János: *Trapéz és korlát*)

PERCZEL ANDRÁS
kémikus, biokémikus

NEKÜNK SZÁNT ÉLETEK

Érdekes kettősség van bennem, amikor arról kell vallanom, hogy mit jelentett számomra a piarista nevelés. Egyfelől a biztos tudat: a piarista diákság személyes identitásom meghatározó eleme. Másfelől a szavak keresésének tétovasága: hogyan tudnám ezt megragadni. Sajátos módon néha épp akkor érez így az ember, amikor valami olyanról kell vallania, amit mélyen a sajátjának érez, ezért magától értetődően része az életének.

Bár gondolataim megfogalmazásában közvetlenül nem segít, mégis a lényegét érzékelteti, ahogy piarista diákok egymás közt emlégetjük iskolai éveinket. Valahányszor összeülünk, beszélgetésünk jó részét a tanárainkról, iskoláinkról való sztorizgatás tölti ki. Óriási egyéniségek tanítottak minket, és ennek megélése alapvető élményt nyújtott. Iskolai életünk élmények, történetek, tanárainktól kapott bölcsességek és idézetek kifogyhatatlan tárházában is kifejezhető.

Hogy pontosan mit is kaptam tőlük, annak megragadásához először is Sík Sándor szavait hívnám segítségül. Ő írja Kalazanci Szent Józsefhez szóló himnuszában: *„Hitre, tudásra, szép életre, jóra / Példaadójá!”* Valóban ezt kaptuk: értékrendet, amely egész életünket átfogja, és egész életünk alakítását meghatározza. Piarista nevelésünk sajátosságának azt látom, ahogy tanáraink az egyéniségükből fakadó különleges karizmával közvetítették felénk ezt az értékrendet. Diákként sokszor tapasztalhatta az ember, hogy jellemzi őket egyfajta keménység. Ez a keménység azonban sokkal több és mélyebb volt, mint a tanár szigorúsága. Olyan értékeket mutatnak föl nekünk, mint szellemi és lelki igényesség, az élethez való fegyelmezett hozzáállás, a komoly dolgok komolyan vétele. Felelős közösségi szerep-

vállalás és kötelességtudat. Kitartás abban, ami előrébb vihet. Önmagunk helyén kezelése: ha annak van helye, vegyük magunkat komolyan, viszont nyugodtan nevéssünk magunkon, ha úgy adódik. Életre szóló szellemi, erkölcsi fogódzók ezek, amelyekbe kapaszkodva az ember mindig megőrizheti a tartását. A katolikus hitben és a felkészült tudásban gyökerező iránymutatások, amelyek az élet dolgaihoz való helyes hozzáállásban segítenek minket.

Mai fejjel különösen fontosnak látom azt is, ami ezeknek a fogódzóknak immanens része: a mértékletesség. A piarista atyák értékeikben elkötelezett, azokért kiálló, de mértéktartó személyiségekké igyekeztek formálni bennünket. Elkötelezettség és mértékletesség — egymást korántsem zárják ki, sőt a személyes és a közösségi életben is nélkülözhetetlen iránytűk. A piarista öregdiákok sokszínű táborának talán lehet szerepe abban, hogy minél szélesebb körben igazodási pontokká váljanak.

A piaristák, kétség nem férhet hozzá, közösségre neveltek. Jól tudták azonban, hogy az első az ember: a közösségnek saját egyéniségüket megtaláló és helyesen bontakoztató fiatalokra van szüksége. Szemünk előtt volt a példa: tanáraink sosem tagadták meg önmagukat, és sosem rejtették el előlünk egyéniségüket. Láttuk őket erejük teljében, de talán gyengeségeikbe is tudatosan engedtek bepillantást. Egész életükkel azt üzenték nekünk, körülöttük élő diákjaiknak: ne féljetelek attól, hogy „valakik” legyetek, mert így váltok alkalmassá a közösség szolgálatára. Értünk vállalt paptanári életük erős jele volt annak, hogy hitbéli értékekben és tudásban megerősödve szolgálatára lehetünk embertársainknak akár szűkebb, akár tágabb környezetben.

Mindeközben pedig a kötelező tanári penzumon túl is hihetetlen energiát fektettek abba, hogy minket is közösséggé formáljanak: döbbenetes például utólag belegondolnom abba (mert diákként mindez természetesnek tűnt), hogy osztályfőnökünk és kísérőink jóvoltából — miután már évközben is kétéltűen kirándultunk, és megismertük az egész országot — minden nyáron három-négy tábor között válogathattunk kedvünkre, hogy ott aztán életre szólóan összekovácsolódjunk.

Bárhonnan közelíték hát, ugyanoda jutok: a piaristaságról tett személyes vallomásom középpontjában elsősorban nem „valami”, hanem „valakik” állnak. Piarista tanáraink, akik sajátos karizmával, izgalmas egyéniségekként, a szükséges következetességgel neveltek minket, és nekünk szánt életük példájával hívtak arra, hogy álljunk be a sorba. Merthogy ők is követtek Valakit.

TÖRÖK BERNÁT
jogász, a Magyar Piarista Diákszövetség főtájkára

EMLÉKEZÉS

Az 50 éves érettségi találkozó után, ahol örömmel láttuk, hogy milyen sokan megélhettük, egyre többször jut az ember eszébe a felhívásban elhangzott kérdés: A piaristáknál végzett diákok milyen „örökséget” vittek magukkal az életbe, milyen emléket őriznek egykori iskolájukról?

Mivel én személyesen lélekben és testben az 1958. október 1. és 1962. június 20. közötti idő kilencvenkilenc százalékát a FIZIKUM-ban töltöttem, amiről más alkalommal írtam, ezért most azt próbálom összefoglalni, hogy mit jelentett számomra ez a maradék egy százalék.

Betegségem miatt csak 1 hónap késéssel kezdődött számomra a tanév, de nem maradtam le semmiről, mert még éppen időben érkeztem a különböző szakkörökbe való csatlakozásra. Édesapám tanácsára a reál-osztályban a latin fakultációt választottam, mivel műszaki érdeklődésűeknek még nagyobb szüksége van a klasszikus műveltségre, mint a humánnak. Engedve az olcsó szóviccnek, így egyből egy kincsré bukkantam: mivel latin és orosz tanárunk az „ahol nincs, ott nincs, mondta Páter Kincs” lett.

A terjedelmi korlát miatt csak egy rövid lista a tanárainról, ahogy az emlékezetből elővillannak: Pogány és a „Schwartz” a nehéz fiúk. Szemenyei és Kovács a megértők, gondoskodók, Makláry a vegyész karmester, Somogyi a marxista-leninista szakértő, Medvigy a „minden csorbát ki lehet köszörülni, amíg a penge tart” hittanár. Havas Jócó a cserkészvezető. Jelenits a lelkes fiatal paptanonc. Sajnos az első félévben fel voltam mentve tornából, ezért a híres kosárlabda aktivitásból örökre kimaradtam. Annál lelkesebben vettem részt a többiben. Két dologhoz biztos nincs tehetségem: a zene és színészet, de a sors különös szeszélye folytán lelkes résztvevője lettem mind az irodalmi önképzőkörnek és az énekkarnak, amelyekben való tevékenység meghatározó élménynek bizonyult a későbbi évekre. Csak néhány témát említve. Részletekben előadásra került Thorton Wilder *Szent Lajos király hídja*, vagy Assisi Szent Ferenc *Naphimnusa*; egész más megvilágításba kerül, ha az ember szóról-szóra haladva próbálja az intonáció, a lélegzetvétel szabályozásával belülről áradóan közölni. Külön ünnepi esemény volt a „zsoltháros” Sík Sándor személyes születésnapjához köszöntőjén részt venni. Az énekkari részvételem Makláry azon igyekezetén múlt, hogy kétségbeesetten keresett mélyebb hangú diákokat a basszus szólamra, és saját meglepetésemre a mellettem éneklő társam hangjára támaszkodva a megfelelő frekvencián tudtam a kar hangerejéhez hozzájárulni.

Aki nem énekelt kórusban egy szuggesztív karmester keze alatt, az nem tudja elképzelni, hogy

milyen élményt jelent egy Bartók-kórusmű eléneklése. Bár sokat fejlődtem zenei téren, kívülről hallgatva még ma sem értem arra a szintre, hogy igazán élvezni tudjak egy ilyen művet. Abban az időben a koedukáció még nem volt olyan népszerű, ezért külön pluszt jelentettek a tánciskolán kívül a Patrónával közös koncertek, amelyek egyiken még Kodály Zoltánnal is sikerült kezefognom.

Az iskola nyílt szellemiségének legszebb bizonyítéka volt Szemenyei biológia órája. Az élet titkát, a „double helix”-et 1953-ban fedezték fel és 1962-ben adtak érte Nobel-díjat, de mi már normál tananyagként tanultuk a piaroknál 1959-ben. Vagyis nemcsak a matematika és fizika volt egyetemi színvonalú, de a biológia is mind elméleti, mind kísérleti szempontból. A nyílt napokon fantasztikus kiállításokat lehetett megtekinteni a biológia szertár kincseiből is.

Bár a cserkészlet tiltva volt, de természetjáró szakisként még hivatalos elismerést is lehetett szerezni a mindenféle túrázó tevékenységhez. Életemben egyetlen tájfutó versenyen vettem részt, második koromban. Örök büszkeségem, hogy a budapestieknek hirdetett tehetségkutató távfutó tájékozódási versenyen első helyet értem el, ami persze inkább a többi induló színvonalát jelzi. Viszont ha jó idő volt, akkor a cserkészcsapat átlagosan 20 kilométeres túrákkal hétvégenként bejárta a budai és pilisi hegyeket, kivéve, amikor a Dunán vagy a Balatonon vízitúráztunk. Azt mondani se kell, hogy a vízi járművek építése és karbantartása szintén a diákok és tanárok feladata volt.

Bár ez az időszak a terror legsötétebb szakaszaihoz tartozik a magyar történelemben, nekünk az iskola valamiképpen mégis védőburát jelentett, egy kis szigetet a szellemi szabadságra és a saját eszményeink alapján élésre. Egyrészt bizonyos idilli boldogság színhelye, másrészt ideális felkészítő terep az életben ránk váró harcokra.

A hittanórán azt az útmutatást kaptuk: Mi nem vagyunk se idealisták, se materialisták, hanem *realisták*, mert ami van, az van.

VESZTERGOMBI GYÖRGY
fizikus

PIARISTA DIÁK VOLTAM

A Vigilia felvetette a kérdést, mi az, amit piarista diákkoromból máig hordozok, milyenek az emlékeim és milyen hosszúra nyúlnak a szálak, amelyek a rajtam és utánam következő két generáción vizsgálombolyítva családunkat több nemzedéken át a belváros közepén álló Piarista Gimnáziumhoz kötötték. Nem könnyű a válasz, kapásból anynyi gombolyítható szál akad a visszatekintő ke-

zébe, hogy már csak egymás miatt sem rendezhetők könnyen sorba.

A családom és a piarista iskolák nagyjából azonos időben, a 18. század elején költöztek be Magyarországra, és ettől kezdve következetesen helyt fognak, munkálkodnak a város, a megye, az ország kulturális arculatán. Bizonyosra vehető, hogy Zlinszky János alispánnak, aki 1767-ig volt Pest megye alispánja és a Kis Lipót (azaz Váci) utcában lakott Pesten, két fia ugyancsak ebbe az iskolába járt — a harmadikról tudjuk, hogy a váci ferencesekhez íratta be, még az előtt, hogy Pesten házat vett volna.

Egészen biztos, hogy ennek során a piarista iskolát látogató nemzedékek sok értéket vettek át a kegyes lelkületet és irodalmi műveltséget sugárzó falak között. Az iskola nyitott volt a világra. Egyúttal toleráns is a többvallású országban, ezért aztán könnyebben befogadták szellemiségét akár a lutheránus felvidéki városok, akár még a „nyakas kálvinista” Debrecen is. Azt nézték, ami összeköt, ami értéket teremt, vagy ami értékként megtartandó a hosszú ideig háborúk színterét képező ország kulturális kincseiből.

Az első iskolájuk a kis pesti városközpont közepén helyezkedett el, a Belvárosi templom, a Városháza és a Megyeháza előkelő társaságában. Pest megyében meggyökeresedett családunknak a 18. században az Új Lipót utcában, a mai Váci utcában volt háza. Később, amikor ez a ház eladásra került, és helyette a család Gyónon kúriát épített, a család hivatalt viselő tagjai sorozatban a központi főszolgabíró megyeházai hivatali lakását használták pesti tartózkodáskor. Mindezen helyek az országos események, a megyei közélet központjában feküdtek, és a Piarista Gimnáziumba járó őseim innét, közvetlen közelből élték meg a „kalapos király” elleni rezisztenciát, a reformkor bontakozó nemzeti kultúrájának lassú kiépítését. 1848 tavaszán a Piarista Gimnázium padjaiban egyszerre öt Zlinszky fiú ült, unokatestvérek, akiket vidéken gazdálkodó szüleik, a Pesten szolgálati lákással rendelkező testvér gondjaira bízta a tanév folyamán. Közvetlen élményként tapasztalták meg ezek a nemzedékek a Nemzeti Múzeum keletkezését, a Viigadó létrejöttét, a Lánchíd előmunkálatait, a Tudományos Akadémia létreho-

zását. Ketten az iskolát befejezve, ketten abból elszökve álltak be a honvédek sorába, mikor Kossuth Lajos azt üzenté, hogy elfogyott a regimentje. A piarista atyák élen jártak a magyar hazafiság képviselésében, nem egy közülük keresztrel kezében rohamozott a honvédek soraiban.

Amikor az abszolutizmus tanügyi reformjai megkísérelték a tanuló ifjúság elnémetesítését, következetes harcosai voltak a hazai nyelv művelésének és a hazai klasszikus és népi műveltség ápolásának. Minden eszközzel csöpögtették diákjaik szívébe és eszmevilágába a haza iránti elkötelezett munkálkodás gondolatát, de a haza növeléséhez szükséges elvek, erkölcsi értékek és a következetes munkából megszerzendő tisztaság jólét és kulturált életforma iránti igényt is. Nemzedékről nemzedékre adódtak ezek tovább.

Az átadás-átvétel nem volt mindig könnyű. Szinte nemzedékenként következett be olyan romlás, amelyben a várakból kőhalmok, a kedv s örömből halál és siralom volt a föltörekvő nemzedék első tapasztalása. A kegyes atyáknak köszönhető, hogy e hányatott, ellenséges, egymásnak csapódó áramlatok között is kiegyensúlyozott mértékletességet, el nem fogyó reményt és következetes harckészséget tudtak a fiatal nemzedékeknek az egyes iskolákból a kegyetlen élet viszonyai közé kivinni.

Magam tapasztalatából tudom, hogy tanulmányaink komoly színvonala ellenére bizonyos derűs életszemlélettel jártuk évről-évre a tudomány útját. *Nil desperandum* volt az egyik kedvelt jelszó, amire tanítottak. *Per aspera ad astra* volt a másik, és noha mindkettő bizonyos keménységet, férfias kiállást sugallt, idős napjainkra átfordultak a *meminisse juvabit* édesbús gondolatkörébe. Ezzel az érzéssel tekintek vissza azokra az évfolyamokra, amelyek során mint diák, mint apa, mint nagypapa közvetlen kapcsolatot tartottam a régi iskolával, és ezekből az emlékekből táplálkozva iparkodom sok barátommal, volt iskolatárssal azt a békét és bizalmat sugárzó szellemet továbbadni, amit annak idején útravalóul kaptunk.

ZLINSZKY JÁNOS
jogász

AZ ISMERETLEN RÓNAY GYÖRGY

Van, aki házat, bankbetétet, ékszereket örököl, én pár évvel ezelőtt egy használhatatlan erdődarabot örököltem Kismaros fölött a hegyekben, de persze megörököltem szüleim szellemi örökségét is, a Diáriumot, a *Rejtelmes irodalmat*, az *Egy könyvtár hét-köznapjait*. Rónay László szellemi öröksége hatalmas. Édesapja a huszadik századi magyar irodalom egyik kiválósága volt, a katolikus erkölcsi szellemiség egyik őrzője. Nemes Nagy Ágnestől Tüskés Tiboron át Reisinger Jánosig többen megírták róla, hogy nemzedékének legsokoldalúbb tagja volt, regényei, versei, elbeszélései, tanulmányai, esszéi, fordításai állják a múlt idő próbáját. De ha semmit nem írt volna, csak hatalmas irodalmi naplója maradt volna fenn, akkor is helye lenne a modern magyar irodalom gondolat-történetében. Rónay László, miközben saját könyveit, tanulmányait — újabban társadalmi-publicisztikai megjegyzéseit — írja, gondosan ápolja ezt az örökséget. Ezúttal a kötetben még meg nem jelent művekből válogatott egy kötetre valót (ki tudja, mi van még?) elég szerencsétlenül választott címmel, mert Rónay György neve elé semmiféle összefüggésben nem lehet az „ismeretlen” jelzőt leírni.

A könyv élén bevezetesként Sipos Lajos beszélget vele és Jelenits Istvánnal a pályakép fő állomásairól, majd Rónay László tanulmánya következik édesapja pályakezdéséről. Ezután sorakoznak az eredeti írások. Korai, pályakezdő elbeszélések után egy cikksorozat következik a Hazánk című hetilap 1948-as évfolyamából, majd „Az egyházért és erkölcsért” címmel következik egy újabb ciklus, ebben 1947-es cikkek is szerepelnek. De itt be is fejezem a tartalomjegyzék ismertetését, és a továbbiakban erre a két utóbb említett ciklusra, fejezetre hívom fel a figyelmet.

A Hazánk 1945 és 1949 között a Demokrata Néppárt hivatalos hetilapja volt, Barankovics István, a magyarországi kereszténydemokrata gondolat egyik legjelentősebb alakja szerkesztette. Azok közé a kevesek közé tartozott, akik félreérthetetlen szavakkal számoltak le a megelőző időszakkal, és szellemi vakságról, öngyilkos vétkekről, példátlan árulásról, erkölcsi elaljasodásról beszélt a máig szokásos csúsztatások és eltussolások helyett. Az ő, máig erkölcsi iránymutató írásával kezdődik a fejezet, és utána következnek az akkor politizáló és a szellemi élet ügyeiben tevékenyen részt vevő Rónay György cikkei. A könyvnek ebben az összeállítás-fejezetében csupa 1948-ban keletkezett írás szerepel, de érdekes módon nem a megjelenés dátuma szerint sorakoznak egymás után, hanem tárgyuk időrendjében állnak, mintha egy kis történelem-

könyv kivonatát mutatnák be: egy határozott és meggyőző vázlatot írjuk történelemszemléletéről a szabadságharc jubileumi évében. E szemlélet alapvető gondolata volt Széchenyi és Kossuth alakjának józan, kiegyenlítő értelmezése a szokásos, akkor marxista oldalról meg is követelt éles szembeállítás helyett.

Rónay György gondolati erőszaktétel nélkül volt képes egymás mellé helyezni Széchenyi és Kossuth — egymással korábban és azóta is — szembeállított nézeteit. Nem poláris ellentétet látott kettőjük nézetkülönbségeiben, hanem a körülmények változásainak hatását látta másságukban. Egyetértően idézte Kossuthot: „Boldogtalanok mi, hogy olyanok a kilátásaink, miszerint azt, mi a forradalomtól megóhatna, alig remélhetjük kívívni másként, mint forradalom által.” Aztán az ünnepi évnek is odaszóloan, de megint csak úgy, hogy hozzánk, maiakhoz is elhallatszik, hozzátette: „A kiegyezés utáni Magyarország egy sajátos és kóros társadalmi kompromisszum képét mutatja, mely szemléleti síkon annál hangosabban éli ki a negyvennyolcas hazafiság mitológiáját, minél jobban kiejti a társadalomból a negyvennyolcas társadalmi radikalizmus követelményeit.” Akkor, 1948-ban már egy jó szándékú demokrácia-kísérlet után volt az ország, még nem teljesült ki a személyi diktatúra, de a tisztábban látók már gyanították, mi következik. Ma, amikor oly sok szó esik a demokrácia és liberalizmus összefüggéseiről, oly sok jogos panaszzal hangzik el az európai és hazai állapotok áldatlan különbségeiről, akkor különösen felkapjuk fejünket, ha olyan mondatot olvasunk, amit Komlós Aladártól idéz: „nálunk rendszerint előbb jelenik meg egy-egy szellemi áramlat, mint a társadalmi réteg, amelyet kifejez”.

Nemzedékéből, és az idősebbek közül is többen egyszerűen magukévá tették az úgynevezett történelmi materializmus tanelveit, és gyorsan szerzett fél tudással elkezdtek ítélni, rangsorolni a jelenkor és a hagyományok — persze mindig mozgásban lévő — értékei között. Rónay György felemelte szavát az ilyen túlbuzgó, neofita marxistakodás és a vele járó lapos, sablonos szociológizálás ellen, miközben nem hajlott a szellemtörténet színesnek látszó, valójában levegőben lebegő értekezésmódja felé sem. Komlós Aladár egy akkor megjelent könyvét többek között azért dicsérte meg, mert „félreérthetetlenül elutasítja azt a vulgármarxizmus által egyoldalú és botor túlzással hajszott tételt, mely szerint »minden szellemi jelenség egyenesen következik valami társadalmi tényből«. Másodszor: leszögezi, hogy »egy író megértéséhez nem elég társadalmi helyzetének figyelembevétele, lélektani vizsgálat is szükséges

hozzá. „Másmint azt hangsúlyozta — tegyem hozzá, megint csak máig hallhatóan — „az irodalomtörténésznek (...) nem elég ismernie magát a pusztai irodalmat, ismernie kell a kor társadalomtörténetét, gazdaságtörténetét, szellemi képletét, egyáltalán egész életét”. Ennek igazságát nem lehet megcáfolni, legfeljebb azt lehet mondani, hogy olyan igazság volt, amelyet az irodalomkritikát önálló ágazattá építő pozitivizmus fogalmazott meg először. És amelyet ma sem ártana megszívlelni, amikor mint önmagában teljes és egyedülálló nyelvi leleményt próbálnak értelmezni műveket kor-összefüggések, lelki tényezők, társadalmi folyamatok, élet-hatások tudomásulvétele nélkül.

Felfigyelt a riasztó ismeret-csökkenésre: „a közönség nem ismeri, nem is olvassa a régebbi magyar irodalmat, nem olvassa a múlt századbeli írónkat sem, akiknek megértését és élvezetét pedig nyelvi nehézségek sem akadályozzák”. Ezt olvasva is eltűnődünk: a mai iskolás nemzedékek már Jókai remekbe szabott mondatait sem értik meg, a még korábbi irodalmak pedig teljesen kihullnak az érdeklődés fénykévéből. Ezen akarnak segíteni az egyszerűsített nyelvű és rövidített szövegű regénykiadások (unokáimat tudom tanúknak hívni, hogy nem nagy eredménnyel), mások viszont szentségtörésnek nevezik az effajta csonkító kísérleteket, pedig segítségükkel legalább a történetek, mint a régi mítoszok meséi a főhősök nevével megmenthetők. Rónay György nehezebb és nyilvánvalóan költségesebb megoldást ajánlott, azt, hogy a szövegű kiadások magyarázó jegyzetekkel ellátva kerüljenek az ilyenek híján a szövegben már eltévedő olvasó elé. Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, később készültek is klasszikuskiadások, de aztán abbamaradtak, s ma már csak az akadozva és szinte kívárhatalatlanul lassan készülő akadémiai kritikai kiadások tesznek eleget ennek az igénynek (s persze sok másnak).

Irodalomtörténeti szemléletének és korabeli ízléskultúrájának szempontjából különösen érdekes *A Szabó Lőrinc-ügy* című írásának egy talán csak mellékesen odavetett megjegyzése. A cikk abból az alkalomból született, hogy az Írószövetség felvette tagjai sorába a költőt. (Ismeretes, hogy a háború után sok fenntartás fogalmazódott meg a náci időkben tanúsított magatartásával kapcsolatban, nem egy jogos is, de az 1947-ben megjelent *Tűcsökzene* helyett követelt magának az irodalmi életben.) A néhány lapot kitevő kis írás középpontjában az a jogosan felvetett és magától értetődő, de sajnos ma sem mindig természetesen elfogadott gondolat áll, hogy az író nem nyilatkozatokban és nem elsősorban politikai cikkekkal szolgálja a társadalmat, hanem irodalmi műveivel. Evvel kapcsolatban írta azt, ami egyébként igaz volt, hogy egyes irodalmi törekvések „szociális küldetésük forradalmiságát hangoztatva torkollanak az érthetatlenség vagy

csak a választást kevesek által érthetőség zsákutcajába (...)”.

A megjegyzés éle nyilván azoknak a baloldali avantgárd törekvéseknek szólt, amelyek 1945 után egy rövid időre azt képzelték, hogy végre kinyílik előttük a világ a korábbi értetlenségek, mellőzések, ha nem éppen tiltások után. 1948 után ők családok legjobban és ők jártak legrosszabbul, amit Rónay György 1948-ban persze még nem tudhatott. Az avantgárd mozgalmak művészei, irodalmuk, képzőművészetük még erősebb vádak alá kerültek hamarosan, mint a legendás Rónay-asztal körül ülők, és később is emelkedtek fel előttük a kijárást tiltó sorompók. Rónay György ízlésének útjelzője Babits új klasszicizmusa volt, nem az avantgárd, nem véletlen, hogy a Gondolat Kiadó kitűnő izmus-sorozatában a klasszicizmusról szóló kötetet írta és szerkesztette, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy 1959-ben szép tanulmánnyal adózott (és talán megváltozott véleményével is) Kassák kísérleteinek és a magyar avantgárd teljesítményeinek. Később is többször írt Kassákról.

De nemcsak irodalmi művek, versek, elbeszélések, és nemcsak irodalomról és a kulturális életéről szóló írások kaptak helyet ebben a nem túl terjedelmes, de annál gazdagabb kötetben, hanem fölvetődnek benne az egyház és a társadalom aktuális problémái is, s e problémák nagyobb, tágabb, általánosabb viszonylatai. „Az egyházért és erkölcsért” címet viselő fejezet mai szóval élve társadalometikai oldalról fogalmaz meg egyházpolitikai kérdéseket, s ezek során egészen alapvető fogalmak meghatározásához jut el. „Az ember — mint mondtuk — a mi keresztény meggyőződésünk szerint szabadságra született; de szabadság csak olyan társadalomban lehetséges, amelyben társas együttesünket az erkölcs törvényei szabályozzák. Minden olyan tény vagy törekvés, mely személyiséget Isten-adta szabadságjogainak gyakorlását számomra lehetetlenné teszi: erkölcstelen.” Az idézett cikk 1947 októberében, az úgynevezett kékcédulás választások után íródott egy, a Nép-szavával folytatott vita kapcsán. Fő eszméje a mai szóval párbeszédnek nevezett együttes gondolkodási folyamat volt állam és egyház között, amelynek megvalósulására akkor még hosszú ideig várni kellett. A vitáit evvel a gondolattal fejeződött be: „Az ország békéje nem kis mértékben az építő együttélés lehetőségén, a modus vivendi áll. E modus vivendi egyetlen biztos és elfogadható alapjának azt vélem, ha pártpolitikai és hatalmi ambíciók háttérbe szorításával politika, társadalom, gazdasági és szellemi élet legkonkrétebb valóságára: az emberre fordítjuk figyelmünket.” Hitéhez hű katolikus író nem fejezhette és nem fejezheti ki magát ennél elvszerűbben és pontosabban. (*Vigilia Kiadó, Budapest, 2014*)

KENYERES ZOLTÁN

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

BÉKESSÉG-HÍVOGATÓ A KÖNYVEK KÖNYVÉVEL
Bárhová tekintünk, akár a nagyvilágba, akár kis hazánkba, fájdalommal döbbenhetünk rá, hogy megszokott lett a gyűlölködés és a gyűlöletbeszéd. Még a béke fogalma is a kirekesztés fedőszava. Ítélezünk, megbélyegzünk. Megfeledkezünk arról, hogy az ítélet Istennél van, át akarjuk venni a bíró szerepét: megbélyegezzük embertársainkat, kiközösítjük őket. A haragtól átszótt világból szívesen lépünk át másikba, a versekébe, ahol a ma átértelmezett fogalmak még eredeti értelmükben használatosak.

Horváth István Sándor *Szívem első gondolata* című elmélkedésgyűjteményében írja le a következő történetet: a szentbeszédét mondó pap olvasmányairól kérdezte híveit. Kiderült, hogy a Szentírást, azaz Isten szavát olvassák a legkevesebben. Pedig ebben szerepelnek a békességről a leghitelesebb szavak, jóllehet a magukat keresztényeknek vallók számára keveset mondanak, s még kevésbé ültetik át őket a gyakorlatba. Jézus békéjéről, a „könnyű teherről”, amelyet nem kardokkal, erőszakkal valószínűleg meg, Jézus háláadásában olvasunk gyönyörű szavakat: „Vegyétek nyakatokba igámat / És tanuljatok tőlem, / Mert szelíd vagyok és alázatos szívű. — / És nyugalmat találtok lelketeknek. // Az én igám édes, / Az én terhem könnyű” (Mt 11,29–30).

Nyugalmat kellene találnunk lelkünknek, s ennek egyik eleme, hogy ne ellenségeket teremtsünk és üldözzünk. Manapság Juhász Gyula költészetének nincs becslése, talán azért, mert ő is keresztény életszemlélet és életértékek kifejezőjeként már-már imádságos egyszerűséggel szólt ezekről. Érdemes megfogadnunk halk intelmét: „Én Jézusom, te nem gyűlölted őket, / A gyűlölőket és a köpködőket. // Szeretted ezt a szomorú világot / S az embert, ezt a nyomorú virágot. (...) A megbocsájtást gyakoroltad egyre, / Míg égbe szállni fölmentél a hegyre. // Ma is elégszer halod a magasban / A gyűlölet hangját, mely égbe harsan. // A gyilkos ember hangját, aki részeg / S a szeretet szavát feszítené meg. // És Jézusom, most is csak szánd meg őket, / A gyűlölőket és a köpködőket. // Most is bocsáss meg nekik, mert lehet, / Hogy nem tudják tán, mit cselekszenek” (*Imádság a gyűlölködőkért*).

A képernyőn álarcos férfi áll pallossal. Előtte térdlen a kivégzésre váró. A 21. század kezdetének jelképes jelene. Mint ahogy azok a jelenetek is, amelyek a szülőföldjükről elűzöttek menetét ábrázolják. És a parlamentekből történő közvetítések, egy-

másra acsarkodó képviselők, akik abban versengenek, melyikük mond megalázóbbat. Megbecs-telenítik a szavakat, amelyek békeidőben a kapcsolatteremtés eszközei, ajándékok, amelyekkel kifejezhetnénk szeretetünket és megértésünket.

János evangéliumában Jézus így beszélt az apostolokhoz: „Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek. Én nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja. Ne nyugtalankodjék szívetek és ne is szorongjon!” (Jn 14,27–28). Amint tapasztaljuk, más a világ békessége és más Jézusé. Az előbbi gyakran csak üresen kongó közhelyekben nyilvánul meg, beleszöve a hazugság szála, Jézus azonban magához ölel mindannyiunkat, szeretete biztonságát kínálja. „Ez az én parancsom: Szeressétek egymást, ahogy én szeretlek titeket. Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért. Ti barátaim vagytok, ha megteszitek, amit parancsolok nektek” (Jn 15,12–14). Mi azonban nem erre a parancsra hallgatunk. Elnyomják a harci kürtök, a vélt ellenség elleni riadó. „Szeressétek egymást” — ismételte Jézus nyomatékosítva parancsát. „Gyűlöljétek a másként gondolkodókat, és semmisítsétek meg őket” — halljuk másfelől, mintha némelyek az ítélő és megbocsájtó Isten helyébe képzelnék magukat, s megfeledkeznek arról, hogy „amint a szőlővessző sem tud gyümölcsöt hozni önmagától, ha nem marad a szőlőtőn, úgy ti sem, ha nem maradtok bennem” (Jn 15,4). Észre sem vesszük, hogy az éltető szőlőtőtől elszakadva terméketlenné, vakokká és süketekké válunk, közömbösen, önzően szemléljük a világot, ahelyett, hogy szebbé, jobbá, otthonosabbá tennénk.

A békesség, megbékélés három kiterjedési. Megbékélni önmagunkkal, a másik emberrel és a kereszttel. „Aki föl nem veszi keresztyét, s nem követ engem, nem méltó hozzám” (Mt 10,38). Talán ez a legnehezebb feladat. Felvenni a keresztet, vagy legalább enyhíteni a keresztet hordók terheit. Mintha megfeledkeztünk volna erről. Sok magát kereszténynek valló felebarátunknak esze ágában sincs fölvenni a keresztet, viszont részvétlenül, idegenkedve, már-már ellenségesen, a kiközösítés szándékával szemlélik a kereszthordozókat, a társadalom peremére szorítottakat, akik növekvő számban járják a keresztutat, s néha leroskadnak terheik alatt. Holott tudják: „Aki titeket befogad, engem fogad be, aki pedig engem befogad, azt fogadja be, aki küldött engem” (Mt 10,40). Zörgetnek szívünk kapuján, de nem érünk rá megnyitni. Másal vagyunk elfoglalva, új, nagyobb házunkat nézzük, pénzünket számláljuk. „Az Úr keres” — „Majd később, most más elfoglaltságom van. Ne zavarjátok!”

Isten nem a zűrzavar Istene, hanem a békességé — figyelmeztette Pál apostol a korintusiakat. Nagy igazság, de megvalósíthatjuk-e? Aligha, hiszen a világban eszeveszett a zűrzavar, és a társadalmak zavara behatolt az egyén és a családok gondolkodásába is. A Vasárnapi Hírek szeptemberi utolsó számában Beer Miklós váci megyéspüspök úrral beszélgetett a riporter abból az alkalomból, hogy a püspök körlevelet küldött papjainak, amelyben arra ihlette őket (és általuk a híveket), hogy a cigányok is testvéreink. Bár őt nem döbentette meg körlevele szélsőséges fogadtatása, elgondolkodtató, hogy némelyek nem voltak hajlandóak felolvasni, mások nagyon keményen bírálták gondolatait. Hogyan értelmezik vajon az Evangélium békességre és szeretetre intő gondolatait?... Nem kétséges, megértésükhöz bele kell helyezkednünk a cigányok gondolkodásmódjába. Sok mindenről másként gondolkodnak, mint mi, de ez nem kelthet bennünk gyűlöletet, nem helyezkedhetünk az egyedüli kiválasztottak gögös, hamis pózába, máskülönben farizeusokká válunk, megbékélésről és szeretetről beszélünk, de megvetés és gyűlölet él bennünk. Ha lelkünkbe tekintünk és makulátlannak mondjuk magunkat, s „azt állítjuk, hogy nem vétkezünk, hazuggá tesszük őt, és tanítása nem él bennünk” (1Jn 1,10). Isten ara intett: tartsuk meg parancsait, éljünk szeretetben, békességben. Akik azzal dicsekednek, hogy istenes életet élnek, nem feltétlenül tartják meg ezeket a parancsait. „Aki azt állítja, hogy ismeri őt, de parancsait nem tartja meg, az hazug, és az igazság nincs benne. Aki viszont megtartja tanítását, abban Isten szeretete valóban tökéletes. Ezáltal győződünk meg arról, hogy benne vagyunk. Aki azt állítja, hogy őbenne él, úgy kell cselekednie, ahogy ő cselekedett” (1Jn 2,3–6). Megvalósítható ez a kíváncsi? Aligha tudunk úgy cselekedni, ahogy ő, de mindenképpen meg kellene próbálni. Cselekedni, valóra váltani a békesség és a szeretet tanítását, és nem azt ismételgetni, hogy nem vagyok olyan hitvány, mint az a vámos, aki nem mer előbbre jönni a templomban, ahol én a térdeplő lépcsőjét koptatom, és jobbra-balra integetek, hogy minél többen lássanak.

Többször kellene kezünkbe venni a Szentírást, amelynek szövege II. János Pál pápát erre az imádságra ösztönözte: „Krisztusunk, ki elfogadod a keresztet az emberek kezéből, hogy Isten embereket üdvözítő szeretetének jelévé tedd, add meg nekünk és korunk minden emberének, hogy higgyünk e háttartalan szeretetben, s átadván a kereszt jelét az új évezrednek, a megváltás hiteles tanúi lehessünk. Krisztusunk, aki elestél bűneink súlya alatt, és fölkeltél megigazulásunkra, kérünk, segíts minket és mindazokat, akiket földre sújt a bűn, hogy föl tudjunk kelni és folytatni tudjuk utunkat... Ne engedd, hogy miattunk és az új évszázad emberei miatt sír-

ni kelljen, mert visszautasították az irgalmas Atya kezét. Amen.” (Az *Utádat keresem* című imaöragyűjteményből. Esztergom, 2013, 83.)

RÓNAY LÁSZLÓ

BALÁS BÉLA: MELÓ-DRÁMA

Beton atya, vagyis Balás Béla püspök provokatívan profanizáló címmel megjelent könyvecskéje a nyolcvanas évek második felének korrajza és egyháztörténete, sajtós alul- és belülnézetből. Egyfelől egy olyan építkezés szociografikus hitelességű krónikája, mely nemcsak a bajóti plébániaépületé, hanem az egyházé, másfelől vallás, vagyis valóság, melyben a mozgalmi egyházból plébánosnak érkező pap keresi élete értelmét, identitását: „Menekülés és együttérzés, fáradás és lángolás, építkezés és papság, mind egyszerre, ez az én szent keresztem.” Miközben ha kell, két kezével is épít, lohol, ügyködik, szívósan küzd az aktivizmus kísértése ellen: „egész szervezetemen eluralkodik valamiféle építkező görcs. Állandó mehetnékem van. Állandósul az intézkedhetnék, az aláírhatnék, az üzenhetnék. Jó lenne, ha a sok 'intézkednékkel', 'mehetnékkel' a Végén Hozzád jutnék, Uram.” Abban reménykedik, hogy amit épít, majd egyszerre lehet a mozgalmi és az intézményes egyház hajléka, ugyanakkor azt is tudja jól, hogyha építménye megtelik étellel, az állami és egyházi szervek azonnal elhelyezhetik valahová a világvégére. Sok százan munkálkodnak vele együtt, a falubélieken kívül, a lelkeségi mozgalmak tagjai, egyházi iskolások, a világegyház képviselői, egy ismeretlen nővér Debrecenből, aki „rövid pár sort ír. Menthetetlen beteg. Ráér. Értünk fog szenvedni”, valamint az egykori párttitkár, „aki hangulatában is a talpán áll. Látszik, nemcsak tudását, a szívét is beleadja. Testvéremnek érzem őt.”

A naplóíró a külső építkezés mellett a belső várkastélyt is építgeti. Beengedi magába a meló-dráma rezdüléseit, aztán elcsodálkozik és/vagy elgondolkodik rajtuk: „Isznak. Rossz példát adnak, de remek munkát végeznek. Az ítélet napján a Király az áldottak közé hívja őket mondván: lyukas volt a tetőm és ti befoltóztátok”; „Észreveszek egy hibát a deszkázásnál, mondom az ácsnak, itt valami görbeség van. Ő huncutul mosolyog: 'Talán még bennünk is'. Ezzel a témát túltárgyaltuk”; „A sárka és piros védősisakok alatt gondolatok lapulnak, a szürke egyenruha halhatatlan lelket takar”.

Amikor 1977-ben megérkezik Bajótra, „az iskolában maradt öt beiratkozott hittanos, a templomban meg néhány asszony, egy-két férfi. A környék párttitkárai élet-halál urai voltak. A szomszédos lábatlani iparvidéken volt év, amikor negyven öngyilkosság is történt. Nyeresre állt az ateista hata-

lom." A nyolcvanas évek végén már 323 embert számolt össze a hétvégi miséken az 1800 lelkes faluban. Már kézi vezérlés nélkül is működik az egyházközség. Önként és dalolva. Mindemellett a meló-dráma felvonásai közti szünetekben Balás Béla több mint százszor fordul meg fiatalok (kispapok, lelkeségi mozgalmak, egyházi iskolások) körében. Abban az időben kétségkívül ő az ország egyik sztárpapja, ama — betlehemi és nagymarosai — csillag jegyében, melynek fényét energikus alázattal tovább sugározta.

Mindennek nagy ára volt, de neki az ürességből is sikerült töltekezni: „Esténként úgy ülök az Oltáriszentség előtt, mint egy bamba döngölőfa. Egy a reményem, hogy van teológiája a 'hülyülésnek' is, ha az 'kenózis', vagyis lemondás a dicsőségről, a szeretet szolgasága." Töltekezésének másik forrása a legszélesebb értelemben vett kultúra: Aquinói Szent Tamás, Pázmány, Bernanos, Teilhard de Chardin, Hans Küng, Suenens, Ratzinger, Roger Schütz, Attenborough Gandhi-filmje, Zelk, Jancsó, Bródy, Szőrényi nevei bukkannak föl a krónikában, jelezve, hogy miféle kegyelmi és kulturális hálózatba volt bekapcsolva. Mint az újraevangelizációs nyelvújító mozgalom egyik ágense, egyáltalán nem véletlenül keveredik Szőrényiék rock-világába: „Éjjel 1-ig értékeliük az első magyar rockoperát, az 'Istvánt'. Fiatal értelmiségiek, rockzenészek között ülök, lelkes emberekkel, szókimondó magyarokkal találkozom. Izzik a levegő. Az ország ifjúsági életének itt a boszorkánykonyhája.”

Már-már úgy tűnik, bizonytalanná válik a meló-dráma végkifejlete, ugyanis amikor lehetősége nyílik máshová bekapcsolódni, akkor sem tud kapcsolódni: „Szégyellem, de az az igazság, hogy Taizében elsőre egy falrepedés szűrt szemet, az avignoni karmelitáknál a fogadósobát elkeréktető vasrács illesztése tetszett, La Salette-ben előbb az ablakokat és a vízcsapokat vettem szemügyre.” Természetesen még ebből is ki lehet érezni a patetikusságot végig finoman ellensúlyozó pompás íróniát. És még ilyen remekbeszabott művészek is gazdagítják a krónikát: „Úgy karolja át a félmázsás zsákokat, mintha óriásbébit vinne fürdetni”.

Az egyszerre kétkezi és szellemi meló-dráma során észrevehetően változik Balás Béla egyház- és üdvösségképe: „Megértém a francia munkáspapokat. A közöny falát csak úgy lehet megbontani, ha köztük, velük élnek”; „Mi ez, mi történt errefelé? Megállt az idő? Lefeküdt az egyház, vagy tán elütötték?”; „Az udvara egyre több Trabant érkezik. Papi gyűlés kezdődik, faldöngető témával. Megtudjuk, milyen tintával kell írni az anyakönyveket”; „A hitbe senkit nem lehet bekapcsolni, csak meglepni, elgondolkodtatni és érte hosszan imádkozni”.

Beton atya neve akár ebben a meló-drámában is születhetett volna, de ez egy bükki mozgótá-

borban ragadt rá, balhátvédként érdemelte ki, majd mozgalmi fedőneve lett. 1986 márciusának elején váratlan fordulattal vége szakad a krónikának: „Elkészült a ház. Esténként életre kel minden. Hallgatózom, találgatom, mit jelent a zümögés, a surrogás, a mély vagy a magas hang. Kimondhatatlan szavakkal sóhajtoznak a tárgyak. Lassanként a zen-re állt természetem. Már sehová sem indulok, semmire sem gondolok, a végtelen jön értem. Atlátszónak érzem magam. Sugarak jönnek belülről. A Minden és a Semmi határán békét találok. Békém fokozódik, egy vagyok az ég madaraival, a mezei liliumokkal. Salamon király sem volt szebben öltözött és jobban védett, mint az épített ház és annak lakója (Mt 6,29).” (Kaposvári Püspökség, Kaposvár, 2014)

KAMARÁS ISTVÁN

STEFAN BAUBERGER SJ: NYITOTTAN A TELJESSÉGRE Keresztény hit, zen gyakorlatok

A tudományközi párbeszéd, az interdiszciplinaritás már régebb óta létező fogalom és gyakorlat, de az ehhez hasonló viszony két teljesen különböző kulturális gyökerekkel rendelkező vallás között már egyáltalán nem nevezhető gyakorinak. Stefan Bauberger jezsuita szerzetes munkája a fent említett hiányt igyekszik pótolni a kereszténység és a zen buddhizmus összekapcsolhatóságáról szóló hosszabb lélegzetű tanulmányával. Ehhez a feladathoz kétségkívül nagy bátorság és felkészültség szükséges, hiszen a szerzőnek bizonyos értelemben a két vallás között létesítendő kommunikációs kapcsolat ösvényeinek kitaposását — legalábbis e munka megkezdését — is vállalnia kell.

Bauberger szemlélete összehasonlító igényű, így egyaránt kitér a kereszténység és a zen buddhizmus hasonlóságaira és különbségeire is; hangsúlyozza azonban, hogy a különbségek sokkal fontosabbak, hiszen ezek — meggyőződése szerint — éppen hogy nem akadályozzák, hanem megtermékenyítik a párbeszédet. (E párbeszéd pedig mindkét vallás épülését szolgálhatja, hiszen megvilágító erővel rendelkeznek egymással szemben.) A szerző figyelme azonban nem pusztán az általánosságban vett katolicizmus viszonyában vizsgálódik, hanem külön fókuszpontként megkísérli a jezsuita lelkeségi hagyomány viszonyát is meghatározni a zen buddhizmushoz: a jezsuita meditációs-lelkigyakorlati módszereket elemzi és egyúttal össze is veti a zen meditatív hagyományával.

A szerző saját gondolatainak szemléltetésére, alátámasztására bőséggel válogat szövegrészleteket mind a keresztény (ezen belül külön a jezsuita), mind a zen buddhista szakrális szövegekánoból. E szó-

vegek nagyban megkönnyítik a sokszor meglehetősen elvont, kompakt gondolatok befogadását, s ezek mentén könnyebb rámutatni a két vallás olykor meglepő hasonlóságaira és különbségeire is. A zen szövegek pedig — szokatlanságuknál, lírai nyelvhasználatuknál fogva — külön élvezetet jelenthetnek az arra fogékony olvasó számára.

E „vallásközi” gondolatmenet önkéntelenül is előhív egyfajta építő jellegű kritikai szemléletet a kereszténység irányában. A kritika abban a lényegi meglátásban koncentrálódik, mely szerint a (modern) kereszténység sokkal kisebb szerepet szán a misztikának, mint a buddhizmus. A szerző meglátása szerint a misztika külön autonóm utat képvisel a világ megismerésének irányában, mely egyrészt gyökeresen eltér a rendszeres tudomány által követett úttól, másrészt azonban a hagyományos vallásosság útjától is lényegi módon különbözik. Ezzel párhuzamosan Bauberger megkísérli fölszámolni az európai gondolkodásban a zen buddhizmushoz tapadt téves eszméket, sztereotípiákat is (olyan és ahhoz hasonló általánosságokra gondolhatunk, mint például a buddhizmus vallás-mivoltának alaptalan megkérdőjelezése).

Bauberger mind a kereszténység, mind a zen gondolai rendszerének avatott ismerőjeként azt a fő tanulást vonja le, hogy „anyavallása” szellemi továbbfejlődési lehetőségének megteremtése érdekében először is annak meg kell szabadulnia egy sor olyan fogalomtól, mely béklyóba verheti nemcsak a keresztényt, hanem az egész nyugati gondolkodást. Mint a szerző hangsúlyozza, a továbblépés érdekében a kereszténységnek legelőször is az európai individuum-felfogás tévedéseivel kell számot vetnie. E gondolat forrása az a meglátás, hogy Isten megismerését csak a róla alkotott fogalmaink felülbírlásával kezdhethük meg, hiszen Istent is az individuum hagyományos európai szemlélete szerint gondoljuk el.

Mint láthatjuk, a könyv rövid, mindössze 87 oldalas főszövege — a téma komolyságához képest meglepő rövidege ellenére — nem csupán a felszínt karcolja meg: olyan érvényes kérdéseket tételez a keresztény hagyomány és gondolkodás irányában, melyek nem (föltétlenül) születhetnének meg akkor, ha a szerző szigorúan ragaszkodna a kereszténység diskurzusának kereteihez. De ezen túlmenve, a fölített kérdésekre vonatkozóan (azok komplikáltságának és kényességének teljes tudatában) igyekszik megmutatni a lehetséges válaszok kezdőlépéseit is. Ezekén túl azonban nem kísérheti tovább az olvasót, hiszen a megvilágosodás, bármit is jelentsen ez, már a nyelven túli tapasztalat. (Ford. Palóczné Kovács Beáta; *Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya*, Budapest, 2014)

TANOS MÁRTON

HALMAI TAMÁS: KORSZERŰ MÁGIA Vázlat Rába György költészetéről

A nyugatos-újholdas hagyomány egykori költőjének, Rába Györgynek méltánytalanul elfeledett költészetével foglalkozik Halmai Tamás új könyve. A *Korszerű mágia* nem csak elemzője és feltárója kíván lenni Rába életművének. Egyrészt bizonyítani szeretné ennek a „tapintatosan jelentős lírának” a létjogosultságát a kánonban, másrészt pótolni igyekszik a költővel kapcsolatos ismereteink hiányosságait.

A Kossuth- és Széchenyi-díjas Rába György első versét még a Nyugatban publikálta 1941-ben, mindössze tizenhét évesen, Babits halála előtt pár nappal. Első kötete (*Az Úr vadászata*) két évvel ezután jelent meg. Később, Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes mellett, az Újhold egyik központi alakja lett. 2011-ben hunyt el, összesen tizenkilenc verseskötete jelent meg, de tudományos munkássága, elbeszélő prózája és műfordítói tevékenysége is igen jelentős.

Halmai Tamás olyan komplex művet hozott létre, amely valóban közelebb vihet Rába poézisének megismeréséhez és megértéséhez. A könyv négy részből áll, így alkot egy egységes és mégis sokrétű képet erről a költészetről. A *Bevezetőben* Rába életrajzával és a magyar irodalomban elfoglalt helyével, a tudományos életben betöltött szerepével ismert meg minket a szerző. A *Nézőpontok* fejezetben a fontosabb verseskötetek kerülnek elemzésre, felvázolva Rába György költészetének fejlődését, változását is. *Kiemelések* címszó alatt egyes verseket értelmez Halmai nagy részletességgel. Végül a *Függelékben* interjúkat találunk a költővel, illetve néhány fénykép is bekerült a kötetbe. Tehát kimerítő és hiánypótló műről van szó, amely valóban felkeltheti az érdeklődést Rába költészete iránt, és igazolja, hogy a költő valóban „a modern intellektuális líra kiemelkedő egyénisége”.

„Olvasáspróba, elemziskísérlet, elemzésgyakorlat” — így nevezi Halmai saját írásait —, „Közelítés a távolodóhoz”. Arany és Babits „tanítványaként” definiálja Rába Györgyöt, akinek jelentős szerepe volt a lírai hagyomány áthangszerezésében. Hermetikus-tárgyas-intellektuális tudatlíráként határozza meg költészetét, melyben megvalósult a klasszikus modern magyar költői áramlatok szintézise. Halmai három költői korszakra tagolja az életművet: kezdetben a klasszicizáló kötött formák voltak meghatározóak, később kísérletezőbb, szabad versek születtek, végül pedig lazább, de pontos, sűrített formavilág jött létre.

Motívumok tekintetében az Isten, halál, szerelem, élet témaköreit emeli ki a könyv írója, melyek aztán mindig visszatérnek más-más szinteken, ér-

telmi közegekben. A legfőbb mégis a számvetés ak-tusa, mely végigkíséri Rába György poézisét. Az énvizsgálat hatja át ezt a költészetet, és ad bonyo-dalmas, intellektuális rétegzettséget a műveknek. Mindehhez a központozás programszerű elha-gyása és mind sűrítettebb, eredeti képvilág társul. Az elvont tárgyiasság és az egyetemes alanyiság találkozik ezekben a versekben, s így egy többszö-rösen rétegzett önreflexivitás valósul meg.

Mindez mindig más szint kap, más formában testesül meg. Halmai kiemeli az erotikus, érzéki, illetve a szakrális tapasztalás területét, mely szin-tén fontos szerepet kap a művekben, de nem hagy-ja ki Rába egzotikumhoz, mesevilághoz fűződő kö-tődését sem. Felhívja a figyelmet arra, hogy Rába a József Attila-i hagyományt megkerülve megújítja az újklasszicizmust, és versnyelvi tartásával („a jambus Rábánál erkölcsi támasz”), közléseinek mí-vességével teremt új, követhető hagyományokat, melyek nélkül nem képzelhető el Tandori, Pilin-szky, Nemes Nagy vagy Petri költészete. „Könyör-telenül következetes gondolatiság, a végsőig han-golt formafejelem” jellemzi Rába György költészetét, ahol a központozás nélküliség sza-badsága és többértelműsége szilárd formai kere-tekkel kerül összeütközésbe.

A *Kiemelések* című fejezet aprólékos verselem-zései Halmainak ezt a tézist hivatottak alátá-masztani. A szerző kiemeli a legfontosabb, legszebb verseket, és meghatározza azokat a kategóriákat, amelyek mentén ez a költészet értelmezhető, meg-fogható, s ennek köszönhetően komoly pozitív ho-zzájárásai vannak elemzéseinek. Azonban hozzá kell tenni azt is, hogy Halmai időnként hajlamos túl-magyarázni ezeket a költeményeket. Sokszor el-veszik a versformák elemzésben, melynek követ-keztében ez a fejezet tankönyv stílusú szöveggé válik, melyben eltűnik a versek valódi tartalmi, ér-zelmi súlya.

Összességében viszont fontos kötetet ka-punk, mely betekintést enged Rába György élet-művébe, költői látásmódjába, verseinek eredeti sú-rítettségébe. Halmai Tamás szakszerűen mutat rá ennek az „önálló költői anyanyelvnek” az ösz-szetettségére, és arra, hogy ideje jobban elismer-nünk és kanonizálnunk ezt a kiemelkedő alkotót, hogy aztán követőkre találhasson kortárs költé-szetünkben. (*Pro Pannónia Kiadó, Pécs, 2014*)

FORGÁCH KINGA

SZÁNTÓ T. GÁBOR: KAFKA MACSKÁI

Szántó T. Gábor legújabb regénye, a *Kafka macskái* a nem várt, inspiratív találkozások könyve. A tör-ténetnek keretet a főszereplő életében váratlanul

felbukkanó öreg máramarosszigeti zsidó haszid ad, aki nem kisebb rejtélyt és titokzatossággal ter-helt tételt állít, minthogy Auschwitzban találko-zott Franz Kafkával. Ezzel az izgalmas felütéssel veszi kezdetét aztán a több városon át — Prágán, Berlinen, Oxfordon keresztül egészen Tel-Avivig — tartó, megszállott utazás, lankadatlan hittel végzett nyomozás.

Az már előre jól sejthető, hogy az utazás átível a földrajzi behatároltságok keretein, s egészen a kezdetekhez való eljutásra tesz rokonszenves kí-sérletet. Az elbeszélő utazásai a zsidó kultúra, a zsi-dó valláshoz köthető hagyományok — érdekesség, hogy több ilyen megismerhetünk, a szent ünnepek mellett még az étkezés fontos szabályairól is ér-tesülünk — végtelen alagútjaiban, mélyrétegei kö-zött zajlanak, míg ezzel párhuzamosan Kafka valós és fiktív életét követhetjük nyomon.

A *Kafka macskái*ban érzékenyen meghúzó-dó szálként fut Kafka hatása az európai és a zsidó iro-dalomra, s e kettő találkozásának kereszttüzeiben felvetődik a mai napig érvényes kérdés: tulajdon-képpen tekinthető-e Kafka életműve a zsidó iro-dalom részének, mennyire állja meg az a helyét, hogy Kafka olvasható a zsidóság és annak törté-nete felől, a zsidókat ért tragédiák és kegyetlen-ségek, a velük szemben tanúsított idegenkedés és ellenségeskedés szimbólumaként? Szántó T. Gá-bor annyira szétírja Kafka életrajzát, hogy erős a gyanúm, az életrajz nem hivatott többet szolgál-ni Kafka szimbólummá, tehát emelésénél. Kafka idegenségérzete, nem múló kivetettség-hangulata — ami a főszereplőre is átragad — a zsidóság vi-tathatatlan metaforája az elbeszélő értelmezésében.

Főszereplőnk identitászavaros magatartása, ri-golyába hajló, a zsidóságnak megfelelni akaró vi-selkedése, otthontalanság-frusztrációja néhol za-varó, s hogy rémálom képében is megjelenik, az túlzásnak és kissé komikusnak hat. A főszerep-lőben lejátszódó eszmefuttatások főképp a zsi-dóság léthelyzetéről, világban betöltött szerepé-ről, az európai kultúra válságáról és a szélsőségek elterjedéséről szólnak, tehát finoman érzékeltet-t aktuálpolitikai kicsengésük is van. „Az ön-sorsrontó, múltjával megbirkózni képtelen ország próbálkozásai, hogy mindig csak áldozatként, soha ne felelősként gondoljon önmagára és tör-ténelmére, inkább elszomorítanak, mint felbosz-szantanak.”

Frappáns, a regény mottójául választott, az egész könyvre kiterjedő Kafka-idézet jól szimu-lálja a könyvben felmerülő kérdések és kétkedé-sek egész körét. „Nem, ezt nem lehet, mert szilárdan kötődnek a földhöz. De lám, ez is csak látszat” — idézi Szántó T. Gábor *A fák* című írást. S ha már látszat, a regény szereplője azzal a ki-jelentéssel, hogy zsidó írónak nevezi magát, el-

kötelezetten gyökeret ver abban, hogy a zsidóság múltbéli és jelenlegi sorsát vállalja, ugyanakkor a kijelentésben rejlő ragaszkodás hamar feloldódni látszik a mindennapi, világi életben, s nem marad több suta és gyenge pózörködésnél. Itt a főszereplő és Kafka újból találkozik, tárgyi utalások halmaza tárja fel, hogy Kafka foglalkozott a héber nyelvvel is, ám szellemiségének, egyéniségének egy hagyományokon alapuló rendszerhez való alkalmazkodása vajmi kevésbé sikerült.

A regényt nem egyszer túlfűtött erotikával megáldott jelenetek szabdalják, szerintem feleslegesen, s funkciójuk a megakasztásnál aligha tölt be többet. A Kafka-kód megfejtése és az ide-oda utazás alatt a főszereplő múltbéli életének egy-egy állomása, szerelmek, csalódások is felsejlenek, s a „mi lett volna, ha” kérdésre keresett válasz Kafkához hasonlóan felszívódik a jótékony és egészséges homályban.

Az élvezetesen, sodró erejűen megírt könyv utolsó oldalain Kafka életművének elhelyezhetőségére, hovatartozására érkezik a legfrappánsabb válasz, méghozzá az élet részéről, tudniillik a mai napig folyó per a kéziratok sorsáról megoldatlannak látszik a tulajdonképpen, jelenlegi örökösök és Izrael állam között. Az örökösök lakásába jogtalanul behatoló főhős Kafka kézírataival a kezében eljut a keresés látszólagos végpontjára, de a keresés, a felszört elemekből halványan összeálló kép értelmezése az olvasóban folytatódik s dől el, hogy milyennek értékelje a könyvet, egy Kafka életét olvasmányok segítségével és a szakirodalom, monográfiák igénybevételével felvázoló életrajz visszaadásának, vagy a Kafka-olvasatot benne továbbmélyítő, felkínált lehetőségnek, egy új Kafka megteremtéséhez hozzájáruló, identitásértelmező, pszichologizáló munkának.

Ha az olvasóban megtörténik a katarzis, akkor a regényben teljesen elsikkadó kérdés: valóban találkozott-e az öreg zsidó haszid Kafkával a koncentrációs tábor szögesdróttjai között, másodlagossá, mintegy a fontosabb dolgok ürügyévé válik, s nem okoz hiányt és csalódást, s az elmaradt poén miatt elégedetlenség-érzést.

S hogy miért Kafka macská? Ennek megfejtéséhez a regény szolgál majd válaszul. (*Noran Libro Kiadó*, Budapest, 2014)

AYHAN GÖKHAN

MAGÉN ISTVÁN: ISTEN A FEGYVERGOLYÓBAN

Vajon tudok-e ezután a kettes villamoson úgy utazni s gyönyörködni a Duna méltóságteljes folyásában, hogy ne jutna eszembe a jégzajlott vízbe lövése az embereknek, s a kevés kimenekült

rettenetes küzdelme az életért, s hogy ne jutna eszembe, hogy „az ott egy temető, nedves, folyékony, folytonosan a tenger felé tartó, áttekinthetetlen temető” (68.) — kérdeztem magamtól, amikor végére jutottam Magén István *Isten a fegyvergolyóban* című kötetének. Pedig a regény szövege nem akar direkt módon az érzelmekre hatni. Ellenkezőleg, a szenvtelenségig pontos és kimért, s ha néha súrolja is a lírai határát, ott is kegyetlen: „Sokan voltak, üveges tekintete alig szűrt szemet. Ő az, gondolta. Az emberek elfeledték egymást, mint az erdő fáit. Szúrósan figyelt a réseken át. Még a hangjai sem szálltak el teljesen a tegnapnak, a tegnapelőttnek. Még itt verdestek a partok között. Még hallották azok, akiknek a füle érzékeny volt rájuk. Zajtalan, csillagtalan éjszakákon látta a folyó vizén úszó felpuffadt testeket. Kijöttek a vízből, felöltöztek, átöltöztek egymást, egymás vállát fogva táncoltak körbe-körbe a rakpart kövén, a híd alatt, a víz fölött.” (48.) De a géppisztolyokba nem mentek vissza a golyók, és a Föld sem forog visszafelé.

Magén István könyve nagyhatású mű, érzelmre és értelemre egyaránt. Nehéz róla szólni, minden leírt szó sekélyesnek tűnik a könyv áramló, a teljességet és a hiányt magában hordó, sodró erejű emlékezésfolyamához képest. Belehalni lehet, és feltámadni. Néha bizonytalanok leszünk, hogy Antal, a főhős álmodik-e, az ő álmában vagyunk-e, vagy valós időben játszódó történet tanúi vagyunk a kórházi valóságban. Ilyen a tizedik fejezet is, ahol először jelenik meg a feleség, hogy az ő szempontjából is közelíthessünk a jelenhez. A házastárssal, „az öregasszonnyal” alkotott intim szférára a visszafogottság, az apa-fiú kapcsolat személyességére valamiféle szemérmes bensőségesség jellemző.

A könyv lehetne egy utazás története is, annak bizonyítékául, hogy mennyire más tapasztalatai lehetnek egy útnak. Óhatatlanul Jorge Semprun önéletrajzi története, *A nagy utazás* jut eszembe, amellyel több szempontból is rokon. Magén műve ugyanúgy többretegű, s a folyamatok bonyolultságának érzékeltetésére regénytechnikai eszközként ő is a szabad asszociációkra épülő tér- és idősíkváltásokat alkalmazza. Ám míg Semprunnél az állandó tér- és idősíkváltást a szűk fizikai mozgástér (vagonba zártság) keretében szabadon működő tudatmozgás, illetve „a lidérces elcsigázottságban, teljes kimerültségben szubjektívizálódott, mérhetetlen idő adja »hány nap telt el?«, »századok múltak el azóta?«” (bővebben lásd: <http://doksi.hu/elemzes.php?order=Show&id=125>), Magénál a kórházba, betegségbe, öregségbe zártsággal találkozunk. Semprun a beszűkült teret a helyzet, a fizikai és lelkiállapot által motivált, időbeli tágitással ellenpontozza. Magénál az akadozó, leépülő agy kiszámíthatatlan csapongásában a múltat pontosan felidézni képes tudati mozgás által teremődik meg

az idő kitágítása. („Ujai közül kiszaladt az idő. Tíz éve volt-e, vagy húsz, vagy talán harminc? Nincs most, és nincs akkor. Az idő végei összecúsztak, húsz év, vagy harminc annyi, egy szempilla rebbenése.” [16.]; „Letelt a százezer év, lepergett, elfárasztotta a mozdulatlanság.” [38.]) Finomszövetű mű az övé, az átvezetések, áttűnések szinte észrevehetetlenek. Akárcsak Semprunnél, itt is felfedezhető az identitás és a hovatartozás kérdése, a választás és a determináltság lehetőségeinek problematikája. És ajtók vannak, melyek átvezetnek egy másik világba, de el is zárnak tőle. És kis reminiscenciák, akár Proust is eszünkbe juthat ilyenkor.

A regényt végigkíséri az Istenhez fohászkodás és a benne való kételkedés, a tagadás, a szemrehányás és kritika, a küzdelem a hittel, a hitért („Áldassál te örökkévaló Istenünk, a világ királya. Szép lenne tudni, miért? Ha őt áldjuk, magunkat áldjuk benne...” 98.), Antal önmagával való vívódása, a lét értelmének kutatása, a protest song és az elfogadás és bizonyosság reménye a kétségek között. Istenben felismerni véli a gyengét, vagy azt is mondhatnám, ráruházza saját tulajdonságait, félelmeit: „Isten gyenge, segíteni kell neki, szegény, elhagyatott, lesoványodott, megzavarodott Istennek...” (11.); „...a földre kuporodva, kétrét görnyedve zokogott az Isten” (108.); „Isten aggódik, igyekszik, küzd, ha mindenható lenne, belenyúlna a fejekbe, a szívekbe, a vesékbe, kitisztítaná az ereket, átrendezné a sejteket, elsimítaná a fájdalmakat” (107.) És mégis, Antal a templomba készül, betegen, kétségekkel, de biztos akaráttal, mert „kötelekek szövik át meg át, melyeket nem lehet elszakítani.” (97.)

A műből kiérződik a mindennapok egyszerűségében benne rejlő öröm utáni vágy, az életszeretet, s az elődök, a család megbecsülése is: „sétálni is jó lenne a verebektől zengő Andrássy úti fák alatt, hátra tett kézzel, halszállás felöltöben”. (68.) „Szerette magát. Nem nagyon, éppen csak annyira, amennyire kell, hogy másokat is szeretni tudjon. Szerette azt a formációt, ami ő volt, véletlenül ő, és nem más. Tulajdonképpen nem is önmagát szerette benne, elődeit, apja konok, büszketartású fejét, anyja szabályos, egyenes orrát, meg világoskék szemét, mely képes volt beleolvadni az ég kékjébe, melyből apja mosolygott vissza rá.” (98.)

Magén regénye módot ad arra, hogy egy nagyon személyes történet által tapasztalhassuk meg a fasiszmus totalitását, s egyúttal nemcsak a fasiszmusét, hanem a mindenkori agresszióknak való alávetettségét és kiszolgáltatottságát is. „Hát ennyi? Hol a titok? Hol a reménykedés, hol az Isten, ha csak ennyi?” (16.) — kérdi már a könyv elején. Az olvasó pedig megkérdézheti magától: túl lehet-e élni a megpróbáltatásokat, az ölés és a megöletés traumáját, feldolgozható-e a végletes kiszolgáltatottság

megtapasztalása, megszabadulhatunk-e a múlt és a történelem terheitől, egyáltalán meg kell-e szabadulnunk, vagy életünkön át cipeljük a súlyt magunkkal, halálunk pillanatáig. Sokféle olvasata lehet a műnek: a küszködő és gyalgó emberé, az Isten bizonyosságát kereső és az Istenben kételkedő. Lehet akár a zsidó szenvedéstörténet, noha e szó, zsidó, egyetlen egyszer sem fordul elő, de olvashatjuk egyetlen ember sors történeteként is, vagy egészen általános, emberi, létfilozófiai műként. A lényeg: meg kell küzdeni az élettel, és a halállal is, mely Antal életének nyolcvanöt esztendejéből hetvenet tesz ki, ennyi a rákésztetés, és meg kell küzdenünk önmagunkkal is, a bennünk rejtőző gonosz erővel is, anélkül, hogy feladnánk. (Pont Kiadó, Budapest, 2014)

LÁNG ESZTER

SALAMON KONRÁD: TIZENKÉT NAP SZABADSÁG 1956 Az első antikommunista forradalom

Ha manapság valaki arra szánja magát, hogy kutatóként az 1956-os forradalommal foglalkozzon, vagy csak lelkes érdeklődőként szeretne többet megtudni '56-ról, akkor nem kell feltétlenül a levéltárakba futnia azzal a hiú reménnyel, hogy megtalálja az „igazságot” az októberi forradalomról. Elég csak elmenni a könyvtárakba, ahol ma már saját részt különítenek el az 1956-ról szóló művek számára. Itt megtalálhatjuk azokat a köteteket, amelyek a budapesti és vidéki helyszínek eseménytörténetét mutatják be percről percre, vagy éppen a tettesek és áldozatok életét ismertető munkákat. Vannak visszaemlékezések, életrajzok, képes albumok és összefoglaló tanulmányok. Láthatjuk, hogy az '56-os forradalom és szabadságharc témájában írott könyvek téma- és műfajválasztása nagyon sokszínű. Azonban e széles választék között könnyen elveszhetünk a részletekben. Salamon Konrád *Tizenkét nap szabadság 1956* című könyve igyekszik teljes képet adni az eseményekről azáltal, hogy átfogóan ismerteti a történeteket, megvilágítja a vitás pontokat, valamint bemutatja a különböző perspektívákat is.

A szerző a bevezetőben a *forradalom* mint fogalom körüli zavart igyekszik tisztázni. Arra próbál meg választ adni, hogy kiket is nevezhetünk forradalmároknak. A kérdés nem olyan egyszerű, mint elsőre gondolnánk, ugyanis a *forradalom*, *forradalmár* szavaink negatív tartalommal telítődtek a történelem során. Hiszen a kommunisták és nemzetiszocialisták is forradalmároknak nevezték magukat. A forradalom azt jelenti, hogy a társadalom együttesen lép fel a zsarnoki rendszer ellen, és helyén egy új demokratikus rendet kíván létrehozni. Azért fontos magának a fogalomnak a tisztázása,

hogy különbséget tudjunk tenni a valódi és a vélt forradalmárok között. Az alcímbe — *Az első anti-kommunista forradalom* — is ezt emeli ki, írja körül és ezáltal *mossa tisztára* a fogalmat, így már mindenki számára érthetővé válik a jelentősége. Hiszen itt nem kommunisták harcoltak kommunisták ellen, a barrikádnak nem két oldala volt, hanem az egész társadalom mozdult meg az elnyomó hatalom ellen, hogy egy új társadalmi berendezkedést teremtsen.

A cím alapján arra gondolhatunk, hogy a kötet kizárólag az október 23-tól november 4-ig történt eseményekre fókuszál. A szerző tizenegy fejezetben keresztül mutatja be a forradalom tizenkét napjának történéseit, azonban nemcsak a közel két hét eseményeit vázolja, hanem az előzményeken és a forradalmi eseményeken keresztül egészen a megtorlásig teljes képet ad a folyamatokról, továbbá a forradalom következményeit is tárgyalja az emigráció és a nemzetközi visszhang bemutatásával. Nem megy bele az események részletes tárgyalásába, inkább a történések okait és összefüggéseit igyekszik bemutatni. Célja rávilágítani arra, hogy az '56-os forradalom tényleg nemcsak a tizenkét nap eseményeiről szól, hanem hosszú távra is meghatározta az országban folytatott politikát. Az „ellenforradalom” nem tudta már úgy visszaállítani a forradalom előtti állapotokat, mint szeretne volna, tehát kénytelen volt belemenni bizonyos engedményekbe, a kommunista vezetők belátták, hogy változtatniuk kell '56 előtti politikájukon.

Salamon Konrád köteté nem csupán kézikönyv, hanem képes album is egyben. A szöveget jól kiegészíti az a több mint háromszáz kép, amely a tartalommal összefüggésben a forradalom valóságát tükrözi. Nagy érdeme még a könyvnek, hogy nem a szokásos, a nyugati sajtóban is elhíresült képeket mutat be, hanem olyanokat, melyek segítségével a forradalom hétköznapi jeleneit is betekinthetünk: ebből a szempontból érdekes az a fénykép, melyen egy betört üvegű, de mégis érintetlen kirkat látható „*Így fosztogatunk mi!*” (163.) felirattal, mely válasz volt a kommunista propagandára, miszerint a forradalmárok fosztogatnak és zúrzavart okoznak. Sokszor nagy a kontraszt a képeken, hiszen tömegével az utcán lévő embereket ábrázolnak, harckocsikkal körülvéve, vagy éppen fegyverrel a kezükben, mégsem látszik rajtuk a félelem, vagy akár a káosz érzete. Láthatjuk például a magyar katonákat üdvözlő tömeget, vagy az alkalmi szónokokat hallgató emberek sokaságát.

Két személy vizsgálata elkerülhetetlen egy ilyen '56-ot tárgyaló összefoglaló kötet kapcsán, ez a két személy Nagy Imre és Kádár János. Nagy Imre személyének és politikájának vizsgálata, valamint Kádár forradalom alatti tevékenységének problémáját is bemutatja a könyv. Nagy Imre november 4-i, Kossuth Rádióban elmondott beszé-

dét sokféleképpen magyarázták már: „*Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van.*” (283.) Salamon Konrád felhívja a figyelmet arra, hogy a beszédnek nemzetközi jogi szempontból az a jelentősége, hogy a miniszterelnök kijelenti, a szovjet csapatok azért indítottak támadást, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt. A szerző hangsúlyozza: „*Ez pedig nem más, mint az adott ország elleni háború. A november 4-ei támadással tehát a Szovjetunió háborút indított Magyarországot ellen.*” (284.)

Azonban a miniszterelnök kísérlete megbukott, és ezért pozíciójára Moszkva új embert jelölt ki, Kádár János személyében. Kettejük között az egyik nagy különbség, hogy Nagy Imre nem vállalta el azt a szerepet, amit Kádár igen. A Kádár-kormány és a szovjetek az erőszak politikáját választották válaszként a magyar társadalomnak a forradalom eseményeihez való ragaszkodására, valamint megpróbálták lejártni a forradalmat azzal, hogy a Horthy-korszak visszatéréseivel riogatták az embereket. Az ellenállás egyik plakátja így válaszol a vádakra: „*Felhívás! Budapest polgárai! Vigyázzatok! Az országban majdnem tízmillió függetlenségre, szabadságra, emberi gondolkodásra elszánt ellenforradalmár bujkál. A letűnt arisztokrácia negyedeiben, például Kispesten és Csepelen több tízezer földesúr, tőkés, tábornok és bíboros sáncolta el magát. A bandák garázdálkodása miatt összesen csak hat munkás maradt életben, akik kormányt alakítottak Kádár János vezetésével.*” (286.)

A forradalom célja az volt, hogy olyan hazát teremtsen, amely kívülről független, belülről pedig szabad. A szerző azt igyekszik bemutatni, hogy bár a magyar forradalmat eltiporták, mégis új fejlődés lehetőségét adta. A Kádár-féle vezetés már nem tudta úgy visszaállítani a forradalom előtti állapotokat, mint szeretne volna, tehát kénytelen volt belemenni bizonyos engedményekbe, a kommunista vezetők belátták, hogy változtatniuk kell '56 előtt folytatott politikájukon. A forradalom továbbá megmutatta a világnak, hogy a szocialista tömböt kizárólag a katonai erő és a rendőri erőszak tartja egyben, nem pedig a népek szabad akarat.

Salamon Konrád könyve nem arra törekszik, hogy az októberi történéseket minél részletesebben tárja az olvasók elé, nem egy-egy szereplő életét mutatja be, hanem a lényeges pontok kiemelésével és az összefüggések megvilágításával összegzi az '56-os eseményeket. Valamint az előzmények és utóhatások ismertetésével tisztázza az egymásra épülő folyamatokat, ezáltal emelve ki igazán az 1956-os forradalom és szabadságharc jelentőségét. (*Magyar Napló*, Budapest, 2014)

TAR MARGARÉTA

SOMMAIRE***300 ans des Piaristes en Hongrie***

- ANDRÁS KOLTAI: La „grande décennie” des Piaristes hongrois (1711–1721)
 BARNABÁS SZEKÉR: Chartes de fondation d'écoles piaristes au 18ème siècle
 LÁSZLÓ SZELESTEI N.: Elek Horányi SchP, rédacteur d'encyclopédies
- Extraits de notes de Vince Tomek, Père Général de l'Ordre des Piaristes (1947–1967)
 - Souvenirs d'anciens élèves des écoles piaristes
 - Entretien avec István Jelenits SchP

INHALT***300 Jahre Piaristen in Ungarn***

- ANDRÁS KOLTAI: Das „große Jahrzehnt” der ungarischen Piaristen (1711–1721)
 BARNABÁS SZEKÉR: Gründungsurkunden von Piaristenschulen im 18. Jahrhundert
 LÁSZLÓ SZELESTEI N.: Elek Horányi SchP, Lexikonredakteur
- Fragmente aus den Aufzeichnungen vom Piaristengeneral Vince Tomek (1947–1967)
 - Bekenntnisse von ehemaligen Piaristenschülern
 - Gespräch mit István Jelenits SchP

CONTENTS***300 Years Piarists in Hungary***

- ANDRÁS KOLTAI: The „Great Decade” of the Hungarian Piarists (1711–1721)
 BARNABÁS SZEKÉR: Memoranda of Foundation of Piarist Colleges in the 18th Century
 LÁSZLÓ SZELESTEI N.: Elek Horányi SchP, Encyclopedia Editor
- Fragments of the Records of the Piarist Superior General Vince Tomek (1947–1967)
 - Confessions of Piarist ex-alumni
 - Interview with István Jelenits SchP

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Lapunk megjelenését támogatja a Piarista Rend Magyar Tartománya

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

BALÁS BÉLA
STEFAN BAUBERGER SJ

HALMAI TAMÁS

SZÁNTÓ T. GÁBOR
MAGÉN ISTVÁN
SALAMON KONRÁD

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Hónapról hónapra
Meló-dráma
Nytottan a teljességre.
Keresztény hit, zen gyakorlatok
Korszerű mágia.
Vázlat Rába György költészetéről
Kafka macskái
Isten a fegyvergolyóban
Tizenkét nap szabadság 1956.
Az első antikommunista forradalom

Ayhan Gökhan, Forgách Kinga,
Kamarás István, Láng Eszter, Rónay László,
Tanos Márton és Tar Margaréta

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Nyolcvan éves a Vigilia
- Báthori Csaba, Buda Attila,
Gergely Ágnes, Heidl György,
Pomogáts Béla és Török Csaba tanulmánya
- Falcsik Mari, Fecske Csaba,
Győri László, Halasi Zoltán,
Halmai Tamás, Iancu Laura,
Vasadi Péter és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

